یادی کەلار

بڵاوکراوەیەکی تایبەتە بە ساڵیادی بە قەزابوونی کەلار

ستافی ئامادەکار

شەهاب حاجی ئەحمەد

ساڵەح هەلاج

پ.ی.د.دارا حەمید

مستەفا سەعید

بێستون ژاڵەیی

ئەحمەد محەمەد قادر

دیار ڕەشید

دلێر عەبدولڕەحمان

مەریوان حەسەن

پشکۆ محەمەد

دیزاین: ئامانج عەلی

تیراژ (٥٠٠) دانە

ناونیشان : کوردستان ـ گەرمیان ـ کەلار ـ قایمقامیەتی قەزای کەلار

لەم ژمارەیەدا ...

» ناوی کەلار لە چییەوە هاتووە؟
» مێژووی کۆنی کەلار لەڕووی بەڵگە شوێنەوارییەکانەوە.
» قەڵای شێروانە وەك ناوەندی شانشینێکی دێرین.
» مێژووی پەروەردەو فێربوون لە کەلار.
» شاری کەلار ... بزوتنەوەی ژنان و بەشێك لە دەستکەوتەکانیان.
» کۆمەڵی مەدەنی لە کەلار دا.
» شانۆی کەلار.
» هۆرەو ژیان و دەورووبەر.
» وەرزش لە کەلار
» زانکۆی گەرمیان و گەشەکردنی پێوانەیی.
» کەلار و خەنەبەندانی ٤٨٩١.
» گۆڕستانی منداڵانی کەلار.
» جۆگەی گاور.
» قوتابخانەی ئەڵوەن و حیکایەتی حەشاردانی دوو پێشمەرگە.
» قایمقامەکانی کەلار.
» شیکردنەوەو کاریگەرییە سروشتییەکان لەسەر دانیشتوانی کەلار.
» گردەگۆزینەوە.
» وتاری فیستیڤاڵی ٦٤ هەمینساڵیادی بەقەزابوونی کەلار.
» چالاکییەکانی یەکەمین فیستیڤاڵی٤٦ هەمین ساڵەی بەقەزابوونی کەلار.
» فۆتۆستۆری یەکەمین فیستیڤاڵی ٤٦ هەمین ساڵەی بەقەزابوونی کەلار.
» فۆتۆستۆری کەلار لە چاوی وێنەکانەوە.

ناوی کەلار لە چییەوە هاتووە؟

مستەفا سەعید

چەندیـن ڕاوبۆچوونـی جیـاواز هەیـە لەسـەر نـاوی کـەلار، مامۆسـتا جەمـال بابـان لـە کتێبەکەیـدا (اصـول اسـماو المـدن والمواقـع العراقیـە) بەرگـی یەکـەم، بەغـداد ١٩٨٩، ل ٢٥٦ دا دەڵێـت :

١ـ ناوی کەلار لە (کەلا ـ ری) وە هاتوە کە مانای گوندێکی دوور لە ڕێگای گشتی یان چەپەڕێ دەگەیەنێت.

٢ـ پێی وایە کەلار لە (کەڵ ـ یار) ەوە هاتوە، وەك دەزانرێت ئەم ناوچەیە لە مێژەوە ئاسکی زۆربوە.

٣ـ لەبۆچونێکـی تـردا مامۆسـتا جەمـال بابـان پێـی وایـە نـاوی کـەلار لـە وشـەی (کـەڵات) کـە مانـای پەرژیـن یـان قـەڵا یـان شـورە دەگەیەنێـت هاتبێـت ئەمـەش ڕەنگـە لەنـاوی قـەڵای شـێروانەوە وەری گرتبێـت.

٤ـ مامۆسـتا جەمـال بابـان ڕای چوارەمـی دەڵێـت وشـەی کـەلار لەزمانـی عەرەبیـدا بەمانـای (کـەلاوە) یـان وێرانـە دێـت، ئەمـەش ئاماژەیـە بـۆ کاولبـونو وێـران بونـی ئـەم ناوچەیـە چەندجارێـك لەچەنـد سـەردەمێکی جیاجیـادا. (سـەبارەت بەمانـای ئـەم وشـەیە لەزمانـی عەرەبیـدا زۆر گـەڕام لـە فەرهەنگـە عەرەبییەکانـی (المنجـدو القامـوس المحیـگ) ی فەیـروز ئابـادیو (لسـان العـرب، ابـن المنقـور) وشـەیەکم تیایانـدا نەدۆزیـەوە بەنـاوی کـەلار).

شـێخ محەمـەدی خـاڵ لـە ل ١٣٧، بەرگـی سـێیەمی فەرهەنگـی خاڵـدا دەڵێـت (کـەلار) چەنـد شیشـە توتنێکـی زۆرە، کـە وەك خەرمـان لەسـەر یـەك دانرابـێ، نـاوی دێیەکـە لەناوچـەی کفـری.

(کەلارە) دەفرێکی قوڵە لە شیاکە دروست ئەکرێ پوشو پەڵاشی ناوماڵی تێدەکرێ.

هەژار موکریانی لە ل ٦٦٢ ی هەنبانە بۆرینە وا باسی وشەی کەلار دەکات :

کەلار : لەسەر یەك، دانراوی بڵندەوە بووگ، خاپوور، ناوچەیەکە لە کوردستان.

کەلارە : دەفری لەڕیخی وشکەوەکراو بۆ پشکەڵ تێکردن.

کەلارێ : خاپور، وێران.

لەلوغەتنامـەی (دهنـدا) چەندجارێـك نـاوی کـەلار هاتـوە بـەم شـێوەیە، بـەڵام لەهیچکامیانـدا مانـای وشـەکەی لێـك نەداوەتـەوە :

کەلار : بەمانای قازو بۆق (قورباغە) هێناوێتی.

کەلار : گوندێکی شاخاوییە لەناوچەی سنجیدی شاری هەروئاباد.

کەلار : کۆمەڵگەیەکە لەخۆراسان.

کەلار : شارێك بوە لە کوێستانەکانی تەبەرستان هەڵکەوتە لەنێوان هەرسێ شاری ئامولو رەیو مازندەران.

کەلار : گوندێکە کە فەرسەخو نیوێك لەباشوری پیرشاردایە.

کەلار ئاباد : یەکێکە لە گوندەکانی شاری شەهسوار.

کەلار دەشت : ناوی یەکێك لە ناحیەکانی شاری نەوشەهرە.

کەلار دەشت : ناوی گوندێکی ناحیەی کەلار دەشتی شاری نەوشەهرە.

مامۆستا گیوی موکریانی سەبارەت بەوشەی (کەلارە) دەڵێت :

کـەلارە : قەرتاڵەیەکـە لەڕیـخ دروسـتدەکرێ خشـتوخاڵی نێوماڵـی تێدەکـرێ، کاسـەی شـکاو، دیوارێکـە نـزم لـە تەپاڵـە دروسـتدەکرێ ژنـان نانـی تێـدا دەکـەن.

لەبـارەی وشـەی (کـەلار) ەوە شـەفیق قـەزاز بۆچونێکـی تـری هەیـەو دەڵێـت (kalar in brimmed hat) بـە ئینگلیـزی مانـای (کێڵگـەی دروێنـە) دەدات، بۆیـە ئـەم دەڤـەرەش بەناوچەیەکـی کشـتوکاڵی نـاسراوە، (بـەڵام بەبۆچونـی مـن، ئـەم بۆچونـە لاوازە چونکـە ئاوەدانکردنـەوەی کـەلار بەسـەدان سـاڵ پێـش هاتنـی ئینگلیـزەکان بـووە بـۆ عێـراق ١٩١٧ ڕەنگـە هـەر بەرێکـەوت لـەڕوی مانـاوە لەیـەك بچـن گومـان نابرێـت پەیوەندییەکـی زانسـتیو مێژوویـی لەنێـوان ڕسـتە ئینگلیزییەکـەو مانـا کوردییەکەیـدا هەبێـت).

نوسـەرو ڕۆژنامەنـوس مامۆسـتا ئیبراهیـم باجـەڵان لەبـارەی نـاوی کـەلارەوە دەڵێـت : لـەو سێسـەد سـاڵەی دواییـدا قـەڵای شـێروانە بەهـۆی تێپەڕبونـی سـەدان سـاڵ بەسـەر دروسـتکردنیدا نهۆمـی سـێیەمی ڕوخـاوەو نهۆمـی دووەمیشـی لاربۆتـەوە، جالەنێـو خەڵکـی ناوچەکـەدا بـە (کەڵاتـە لارەوە) نێوبانگـی دەرکـردوە، بۆیـە پێدەچێـت نـاوی کـەلار لـە (کەڵاتـە لارەکـە) وە هاتبـێ واتـە (قـەڵای لار) و بەتێپەڕبونـی ڕۆژگار گـۆڕان بەسـەر ئـەم وشـەیەدا هاتبێـت و خەڵکـی وشـەکەیان سـوك کردبێتـەوە بـۆ (کـەلار) لەبـەر سـوکی لەسـەر زمـان.

مامۆسـتا عەبدوڵـڵا حەسـەن قـادر پێـی وایـە وشـەی (کـەلار) لـە وشـەی (کـەلاوە) وە هاتبێـت، چونکـە لەکۆنـدا لەناوچـەی گەرمیـان بـە (کـەلاوە) وتویانـە (کـەلارە).

شاری کەلار لەسەرەتای هەفتاکاندا

شاری کەلار .... فۆتۆ : محمد صالح

مێژووی کۆنی کەلار لەڕووی بەڵگە شوێنەوارییەکانەوە

محەمەد عەلی کەریم ـ شوێنەوارناس

بەپشـت بەسـتن بـە بەڵگـە شـوێنەوارییەکان، بەشـێوەیەکی زۆر پوخـت بـاس لـە مێـژووی کۆنـی ئـەو جوگرافیایـە دەکەیـن کـە ئێسـتا پێـی دەوترێـت قـەزای کـەلار، بابەتەکـە ئاماژەیـە بەچەندیـن قۆناغـی جیـاوازی ژیانـی مـرۆڤ لەناوچەکـە لـە چاخەکانـی هـەزارەی شەشـەمی پێـش زاییـنەوە تاوەکـو سـەدەکانی حەڤـدە و هەژدەیەمـی زاییـنی.

کۆنتریـن مێـژوی دەرکەوتنـی بونـی ژیانـی مـرۆڤ لـە ناوچەکـە، دەگەڕێتـەوە بـۆ هـەزارەی شەشـەمی پێـش زاییـن، دیـارە دەنگونجـێ کۆنـتر لـەم مێژوەش مـرۆڤ لـەم ناوچەیـەدا ژیابـێ، بـەڵام ئێمـە پشـتمان بەبەڵگـە زانسـتییەکان بەسـتووە کـە ئەوانیـش بەڵگـە شـوێنەوارییەکانە، بەڕێوەبەرایەتـی شـوێنەواری گەرمیـان لـە سـاڵی ٢٠١٢ دا دوای دوو وەرز کاری کنـەو پشـکنین لـە (گـردی ڕەحیـم) لەناحیـەی ڕزگاری چەندیـن پاشـماوەی شـوێنەواری دۆزییـەوە وەکـو گڵێنـەی جۆراوجـۆرو بیناسـازی تایبـەت بـە چاخـی (حەلـەف) جگـە لـە گرنگـی دەرکەوتنـی بیناسـازی تایبـەت بەچاخـی (حەلـەف)، هەروەهـا چەندیـن شـێواز لـە نەخشـی ڕەنگاوڕەنـگ لەسـەر گـۆڕەکان دۆزراونـەوە لەگرنگتریـن ئـەو نەخشـانەش وێنـەی چەنـد مرۆڤێکـە لەسـەر پارچـە گۆزەیـەك کێشراوەتـەوە، مرۆڤـەکان زیاتـر لـە ئافـرەت دەچـن، وێنەکـە دیمەنـی هەڵپەڕکـێ نیشـان دەدات ئەمـەش دۆزینەوەیەکـی گرنگـە سـەبارەت بـە هەڵپەڕکێـی کـوردی، بـەڵام ئەمـە یەکـەم دۆزینـەوە نیـە سـەبارەت بەسـەماو هەڵپەڕکـێ بەڵکـو پێشـتریش لەسـاڵی ١٩٦٠ لەگونـدی (چۆغەمامـی) لـە ناحیـەی (مەندەلـی) چەنـد دیمەنێکـی تـری هەڵپەڕکـێ دۆزراونەتـەوە لەلایـەن هـەردوو شوێنەوارناسـی ئینگلیـزی (دیڤیـد و جـۆن ئەنسـی) ی هاوسـەرییەوە، هەروەهـا لـە ئێـران لەگونـدی (تەپـە سـیالك) جۆرێکیـتر لـە سـەماو هەڵپەڕکـێ لەسـەر گـۆزەکان دۆزراوەتـەوە.

یەکێکیـتر لەگرنگتریـن دۆزینـەوەکان لەبـواری شـوێنەواردا دەرکەوتنـی چەنـد گۆڕێـك بـوو لـە گەڕەکـی بەردەسـووری خـواروو کـە چەنـد جۆرێـك لـە گڵێنـەو کانـزاو مـووروی تێـدا دۆزراوەتـەوە کـە مێژوەکانیـان بـۆ چاخـی (جمـد النـصر ٣٠٠٠ ـ ٢٨٠٠) سـاڵ پێـش زاییـن دەگەڕێتـەوە، ئەمـەش قۆناغێکـی گرنگـی مێـژوو دەردەخـات لـەڕووی ئاسـتی پێشـکەوتن لەبـواری پیشـە دەسـتییەکانو تێڕوانینـی مـرۆڤ لـە ژیـانو مـردن.

قۆناغێکـی تـری مێژویـی لـە گـردی شـێروانەوە دەسـتپێدەکات ئەمـەش کنـەو پشـکنینی سـاڵی ١٩٨٨ دەریخسـت کـە چەنـد چینێکـی مێژویـی هەیـە وەك لەچینەکانـی خـوارەوە شـورایەکی بەهێـز دەردەکەوێـت لەگـەڵ چەندیـن بەڵگـەی تـری شـوێنەواری کـە مێژوەکانیـان دەگەڕێتـەوە بۆمـاوەی نێـوان سـەدەکانی (١٨٠٠ ـ ١٦٠٠) پێـش زاییـن، ئەمـەو دەرکەوتنـی گۆڕێـك لەسـاڵی ٢٠١٢ کـە چەندیـن گـۆزەو کانـزای لەگـەڵ دۆزرایـەوە مێژوەکانیـان دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەردەمی مێـژوی ئـەو شـورایە.

قۆناغێکـی تـر لـە مێـژوی ناوچەکـە دۆزینـەوەی ئـەو پاشـماوە شـوێنەوارییانە بـوو کـە لـە نمونەیەکـی بچووکـی گردەکـەی ژێـر بـازاڕی سـەنتەری شـار دۆزرانـەوە، پاشـماوەکانیش خـۆی لەچەندیـن جـۆر گڵێنـەو بـەردوو گـۆڕ دەبینییـەوە کـە مێژوەکانیـان دەگەڕێتـەوە بۆمـاوەی نێـوان سـەدەکانی (١٦٠٠ ـ ١٤٠٠) پێـش زاییـن، هەروەهـا لەگونـدی (بەرلـووت) لەیـەك شـوێنەواردا و لـە دوو کاتـی جیـاوازدا دوو گـۆڕی ژنو پیاوێـك دۆزرانـەوە، مـردووەکان لەتابوتـی گڵێنـەی شـێوە هێلکەیـی نێژرابـوون لەگـەڵ چەندیـن پاشـماوەی وەك کانـزاو مـوورو مـۆری بەردیـن، کانـزاکان بریتـی بـون لەجـێ ئاوێنـەو کلدانـی ئافرەتـان، هەرچـی مۆرەکانیشـە لەبـەرد دروسـتکراونو چەنـد جۆرێك

لەنەخشـی ئەندازەیـیو ئاژەڵیـان لەسـەر هەڵکۆڵـراوە، مێـژوی ئـەم گۆڕانـە دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵی (١٣٨ پێـش زاییـن بـۆ ٢٢٨ زاییـن)، لەلایەکیـترەوە لەسـاڵی ٢٠١٥ دا لـە گـردی شـێروانە گۆڕێکـی تـری هاوشـێوە دەرکـەوت کـە چەنـد پارچـە زێڕێکـی شـێوە سینەبەندی لەگـەڵ نێژرابـوو مێژوەکەشـی هاوسـەردەمە لەگـەڵ دوو گۆڕەکـەی گونـدی بەرلـووت، لەهەمـان گـردو لەسـاڵی ١٩٨٨ لەچینەکانـی ناوەنـد چەندیـن پاشـماوەی شـوێنەواری دۆزرایـەوە لەنموونـەی گـۆزەو کانـزاو دراوو بیناسـازی کـە مێژوەکانیـان دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەدەکانی نێـوان (٤ ـ ٧) پێـش زاییـن.

لەکۆتایـی سـەدەی حەوتەمـی زاییـن پرۆژەیەکـی گرنگـی ئاودێـری لـە کـەلار دروسـتکر، ئەویـش نـاسراوە بـە (جۆگـەی گاوری) ئـەم جۆگەیـە ئاماژەیەکـی گرنگـە لەبـواری پشـت بەسـتنی مـرۆڤ بـە کشـتوکاڵەوە جگـە لـەوەش لایەنێکـی دیکـەی بیناسـازی نیشـان دەدات بـەوەی توانـراوە لـە ئاسـتێکی بـەرزی هونەریـدا ئـەم جۆگەیـە دروسـت بکرێـت، پرۆژەکـە لـە گەڕەکـی (حەمـەی کەریـم) ی کۆنـەوە دەسـتپێدەکات بەچەنـد قۆناغێـك درێژدەبێتـەوە تاوەکـو گونـدی (بـان ئاسـیاو).

سـەبارەت بەسـەدەکانی (٧ ـ ١٠) زایینـی، بەڵگـەی گرنکـی شـوێنەواری دۆزراونەتـەوە گرنگترینیـان ئـەو پاشـماوانەیە لەچینەکانـی سـەرەوەی گـردی شـێروانە دۆزراوەتـەوە، لەسـەدەکانی (١٠ ـ ١٥) زایینـی بەڵگـە شـوێنەوارییەکان زۆر کەمـن، بـەڵام لێـرەوە کۆمەڵـێ بینـای شـوێنەواری کەلەپـوری دەبینرێـت لەکـەلارو دەوروبـەری، کۆنترینیـان قوللەکانـی نێـوان (کـەلار ـ دەربەندیخـان)ە، ئـەم قوللانـە پێکهاتـوون لـەدوو نهـۆم، شێوەیەکی لولەکییـان هەیـە بۆ چاودێریکردنـی بەشـێك لەسـنوری نێـوان (عوسـمانی ـ سـەفەوی) لەسـەر ڕووبـاری سیروان دروسـتکراوەو ژمارەیـان زۆرەو لەگونـدی بەدەرسـووری خـوارەوە دەسـتپێدەکات بەناوەکانـی (قوللـە برنجـی، ڕازیانـە، وەلـی خنـکاو، مـەلا، قوللەسـوتاو، سـەید مەحمـود، نحتیـات، جنـە، قـاپ شـکێنە، لـەواوان، بانـی خـان، ڕێویلـە) مێژوەکانیـان بەتـەواوی ڕوون نییـە بـەڵام لەدوایـن نۆژەنکردنـەوە دراوێکـی عوسـمانی سـەردەمی (سـوڵتا عەبدولحەمیـدی یەکـەم ١٢٥٥ کۆچـی ـ ١٨٣٩ زایینـی) دۆزرایـەوە، ئەمـەش ئاماژەیەکـە بۆئـەوەی کـە مێژوەکانیـان لـەو دراوە کۆنـتر، هەروەهـا بینـای باجگـەی پەیکوولـی هەیـە کـە تاڕادەیـەك نزیکـە لـە دوایـن قوللـە (قوللـە ڕێویلـە) و پێدەچێـت مێژووەکەی بگەڕێتـەوە بـۆ هەمـان سـەردەم.

لەناوەنـدی قـەزای کـەلارو لـەدەروازەی شـار (قـەڵای شـێروانە) دەبینرێـت کـە یەکێکـە لـە بینـا نـاوازەو گرنگـەکان لەسـەر ئاسـتی بینـا کەلەپـوریو شـوێنەوارییەکانی کوردسـتان، قەڵاکـە پێکهاتـووە لـە دوو نهـۆمو ژێرزەمینێـك بەچەندیـن یەکـەی بیناسـازی گرنـگ ڕازاوەتـەوە، لەگـەڵ چەندیـن نەخـشو نیگاری قەشـەنگ کـە هەنـدێ بەشـی قەڵاکـەی پـێ ڕازێنراوەتـەوە، نەخشـەکانیش بریتیـن لـە دیمەنـی ڕوەکـیو ئاژەڵـیو ئەندازەیـی، مێـژووی قەڵاکـە بەپێـی زۆر کنـەو سـەرچاوەکان دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵی (١٨٦٦ ـ ١٨٧٤) کەلەسـەر دەسـتی (محەمـەد پاشـای جـاف) دروسـتکراوە.

لـە گونـدی (تـازەدێ) و لەکەنـاری ڕووبـاری سـیروان، کۆشـکێکی ڕێـك ئەنـدازە دەبینرێـت، کۆشـکەکە بریتیـە لـە سـێ بەشـی سـەرەکی، پێکهاتـووە لـە دوو نهـۆمو بەشـی خزمەتگوزاریـش دەکەوێتـە بەرامبەرییـەوە ئـەم دوو بەشـە بەپێـی دوایـن لێکۆڵینـەوە دەردەکەوێـت لەسـەر دەسـتی (مەحمـود پاشـای کـوڕی محەمـەد پاشـای جـاف) ەوە دروسـتکراوە لەنێـوان سـاڵەکانی (١٨٧٤ ـ ١٨٨٢) هەرچـی بەشـەکەی تریشـە پێشـتر لەلایـەن حەمـە پاشـای باوکییـەوە دروسـتکراوە.

شوێنەوارەکانی بەرلوت .... فۆتۆ : محمد عەلی

قوللەکان.... فۆتۆ: محمد عەلی

شوێنەوارەکانی بەرلوت.... فۆتۆ : محمد عەلی

کۆشکی محمود پاشای جاف ... فۆتۆ: محمد عەلی

مۆزەخانەی شارستانی گەرمیان: ... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

مۆزەخانەی شارستانی گەرمیان: ... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

گردی شێروانە... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

گردی شێروانە... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

قەڵای شێروانە وەك ناوەندی شانشینێکی دێرین

خالد مەحمود کەریم *

قـەڵای شـێروانەو هـەردوو گـردە گڵینەکـەی ژێـرەوەی، هـەر وەك کـەلارو دەورووبـەری، لـە ڕووی کۆنەناسـی و لێکۆڵینـەوەی مێژوویـەوە، هەمیشـە کەنارێکـی پشـتگوێخراو بـوون، لەکاتێکـدا کـە ناوچەکـە بەگشـتی لـەم ڕووەوە شـایانی لالێکردنـەوەی زیاتـرە، چونکـە وەك دەردەکەوێـت، دەوڵەمەنـدە بەشـوێنەواری دێرینـی سـەردەمە جیاوازەکانـی مێـژوو.

لـە کنـەو پشـکنینە سـەرەتاییەکانی سـاڵی (١٩٨٨ز) دا دەرکەوتـووە، هـەردوو گردی ژێر قەڵای شـێروانە شـوێنەوارین و شـوێنەواری چەنـد شارسـتانیەتێکی لێدەرکەوتـووە، لەوانـە چاخی ئیسـلامی (٦٣٧-١٢٥٨ز) و سـەردەمانی ساسـانی (٢٢٤-٦٥١ز) و ئەشـکانی (٢٤٧پ.ز-٢٢٤ز) و کاشـی(١٥٩٥-١١٥٧پ.ز)...هتد. لـە بـاران باریـن و لافاوەکـەی سـاڵی (٢٠١٢ز) دا، لـە چینەکانـی خـوارەوەی گردەکـە، گۆڕێـك و چەنـد پاشـماوەیەکی گڵینـەو کانزایـی دەرکەوتـوون، کـە مێژووەکەیـان دەگەڕێتـەوە بـۆ کۆتایـی هـەزارەی دووەمـی پ.ز.

لـە ئێسـتادا لێکۆڵینـەوە نوێیـەکان ئـەوە دەردەخـەن، کـە پێدەچێـت قـەڵای شـێروانەو ڕووبـاری سـیروان، کـە بەتەنیشـتیدا تێدەپەڕێـت، هەردووکیـان ڕەنگدانـەوەو پاشـماوەی نـاوی شـاری سیمورووم-شـیمرووم-ی دێریـن بـن، کـە لـە سـەردەمی پـاش ڕووخانـی بنەماڵـەی سـێیەمی ئـوور(٢١١٢-٢٠٠٤پ.ز)دا، بـووە شانشـینێکی وا بەهێـزو توانـا، کـە باڵادەسـتبووە بەسـەر بەشـێکی گرنگـی ناوچەکـەدا، هـەر لـە سـەرپێڵی زەهـاو تـا دەگاتـە دەروپشـتی بێتواتـە.

کۆنتریـن ئامـاژەش بـۆ سـیمورووم و قـەڵا یـا شـووراکەی، دەگەڕێتـەوە بـۆ دەوروبـەری (٢٧٠٠پ.ز)، کـە لـە سـەربوردی کردارێکـی سـەربازیدا، کـە لـە دژی ئەنجامـدراوە، هەواڵەکـەی لـە بەندێکـی سـۆمەریدا نووسراوەتـەوە. لێکۆڵینـەوەکان ئـەوەش دەردەخـەن، کـە سـیمرووم (هەروەهـا کارخـار) زۆرتریـن لەشکرکێشیان لێکـراوە، چونکـە ئـەم دوو شـارە لەسـەر ڕێـگای هـەر لەشـکرێك بـوون، کـە ویسـتبێتی لـە باشـوورەوە بـڕوات بـۆ باکـوور، واتـە بـۆ کوردسـتان.

سـارگۆنی ئەکەدی (٢٣٣٤-٢٢٧٩پ.ز) پەلاماری سیمورووم-ی داوە، لە سـەردەمی دووەم پاشـای بنەماڵەی سـێیەمی ئوروریشـەوە، کـە نـاوی «شـولگی»یە (٢٠٩٤-٢٠٤٧پ.ز)، ئـەم ناوچەیـە پەلامـاردراوە. هەروەهـا لـە نوسـینێکی ئـەم پادشـایەدا هاتـووە، شـەڕێکی گـەورە لەنێـوان سـیمورووم لەلایـەك و سیماشـکی و ئامووریيـەکان لەلایەکـی تـرەوە بەرپابـووە. ئامانجـی شـەڕەکە دەستبەسـەراگرتنی ناوچەکـە بـووە، تاکـوو شـەپۆلێك کۆچهێنـی ئامـووری، کـە لـە بیابانەکانـەوە هاتـوون لـەم ناوچـەدا نیشـتەجێبکرێت، بـەڵام ئیددی(ن)-سـین-ی پادشـای سـیمورووم لـە نووسـنێکیدا بـاس لـە شـکاندنی هـەردوو لا دەکات.

سەرچاوەکان :

* شـوێنەواری گەرمیـان: ڕاپۆرتـی دەرکەوتنـی گۆڕێـك و چەنـد پاشـماوەیەك لـە چینەکانـی خـوارەوەی گـردی شـێروانە، (٢٠١٢).

* کـۆزاد محەمـەد ئەحمـەد، کوردسـتانی ناوەڕاسـت لـە نیـوەی یەکەمـی هـەزارەی دووەمـی پ. ز. دا، سـلێمانی (٢٠٠٦)، ل ل ٢٠٤-٢٥٠

* کـۆزاد محەمـەد ئەحمـەد، بایەخـی خانەقیـن و گەرمیـان لەبـەر ڕۆشـنایی سـەرچاوە کۆنەکانـدا، کۆڤـاری لڤیـن، ژمـارە (١)ی سـاڵی ٢٠٠٩، ل ل٧-١٠.

* م. لە بەشی زانستە کۆمەڵایەتییەکان

زانکۆی گەرمیان ـ کۆلیجی پەروەردەی بنەڕەت

قەڵای شێروانە...   فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

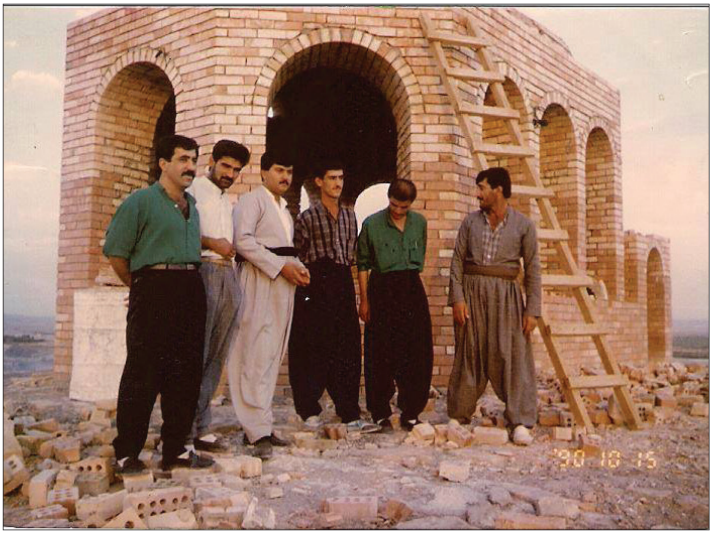

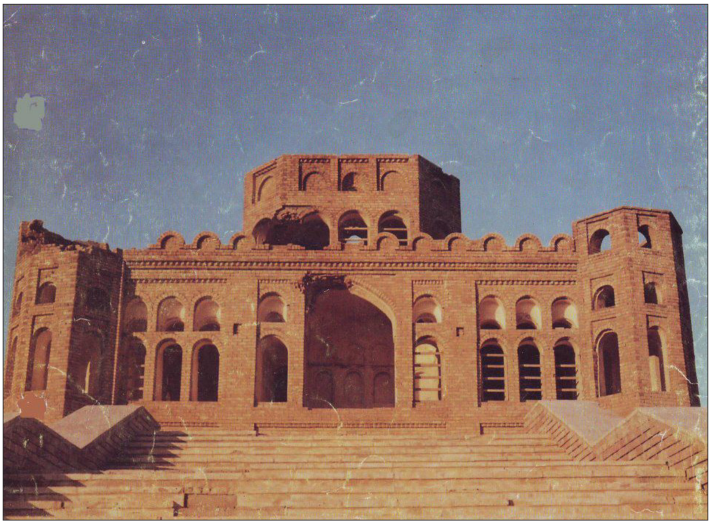

مۆزەخانەی قەڵای شێروانە ... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

مۆزەخانەی قەڵای شێروانە ... فۆتۆ: شوێنەواری گەرمیان

مێژووی پەروەردەو فێربوون لە کەلار

سەباح عەلی جاف

پـەروەردەو فێربـوون وەك یەكێـك لەكایـە گرنگەكانـی ژیانـی مـرۆڤ هـەر كۆمەڵگـەو میللەتێـك بەپێـی قوناغـی گەشـەی ژیانیـان گرنگییـان پێداوە بەتایبـەت لـەم ڕووەوە لایەنـی مەعریفی و ئاسـتی هۆشـیاری تاكـەكان كاریگەری هەیـە ، كـەلار وەك یەكێـك لەشـارە گرنگەكانـی گەرمیـان و كوردسـتان لەئێسـتادا و گوندێكـی ئـاوەدان لەڕابـردوودا هـەر زوو زۆر لایەنـی ژیـان تێیدا گەشـەی كـردووە كـە یـەك لـەو كایانـە پەروەردەیـە كـە لێـرەدا تیشـك دەخەمـە سـەر لایەنـی مێـژووی و بەشـێوەیەكی بابەتـی و لـە سـۆنگەی مێـژوو بەپێـی بۆچـونو سـەرچاوەكان چەنـد لایەنێـك لـەو ڕووە شـی دەكەینـەوە.

بـەو پێیـەی كـە كـەلار شـارێكی كۆنـە بەپێـی سـەرچاوە مێژوویـی و شـوێنەوارییەكان كـە لـەم دواییـەدا چەندیـن شـوێنەواری سـەردەمەكانی پێـش زاییـن بـە تایبـەت سـەردەمی خوریـەكان و هەروەهـا دۆزینـەوەی ئاوەڕۆیەكـی كـۆن كـە درێژییـەكەی دوو كیلۆمەتـرە و لەنێـو بـازاڕی شـاری كەلاریـش چەنـد پارچـە شـوێنەوارێكی كـۆن دۆزرایـەوە كـە بەپێـی پشـكنینە سـەرەتاییەكان بـۆ سـەردەمی پێـش زاییـن دەگەڕێتـەوە كـە بەپێـی زانیارییەكانـی شـوێنەواری گەرمیـان ئـەو پارچـە شـوێنەوارییانە كـە نزیكـەی ٣٠ پارچـە دەبێـت مێژووەكەیـان بـۆ هـەزارەی دووەمـی پێـش زاییـن دەگەڕێتـەوە، ئەمـەش دەیسـەلمێنێت كـە هـەزاران سـاڵە لەكـەلار خەڵـك ژیـاوەو بەپێـی سـەرچاوەكان لـە سـەردەمی خورییەكانـدا نـاوی شـاری (كراخـار) هاتـووە كـە دەكەوێتـە سـەر ڕوبـاری سیروان و هەندێـك سـەرچاوە بـاس لـەوە دەكـەن كـە ئـەو شـارە هەمـان شـاری كـەلار بێـت كـە لـە هـەزارەی سـێیەمی پێـش زاییـن نـاوی هاتـووەو لێرەشـەوە دەگەینـە ئـەوەی گـەر كـەلار لەسـەردەمی خورییەكانـدا ئـاوەدان بێـت و ئـەو نەتـەوە دێرینـە كوردییـەی لـێ ژیابێـت كەخـاوەن شارسـتانیەت و كلتـوری خۆیـان بوونـە ئـەوا خاوەنـی نوسـین و پاشـماوەی بـە جـێ مـاون لـەو ڕووەوە.

پـاش هاتنـی ئیسـلام و بڵاوبونـەوەی لەناوچەكانـی كوردسـتان و گەشـەكردنی ئـەو ئاینـەو دروسـت بوونـی گونـدو ئاوەدانـی و دروسـت بوونـی مزگـەوت و حوجـرە ئەمـە كاریگـەری لەسـەر ڕەوتـی خوێنـدن و خوێنـدەواری هەبـووە بەتایبـەت لەناوچـەی گەرمیـان و كـەلارو دروسـتكردنی قـەڵای شـێروانە لەلایـەن حەمـە پاشـای جافـەوە لەسـاڵی ١٨٦٦ دروسـت كـراوە (دروسـت كردنـی ئـەم قەڵایـە پێویسـتی بـە لێكۆڵینـەوەی زیاتـر هەیـە) و پـاش نیشـتەجێبونی جـاف لـەم جێگەیـەو گرنگـی دانیـان بەخوێنـدن و خوێنـدنـدەواری و بەپێـی سـەرچاوەكان تـا سـییەكانی سـەدەی ڕابـردوو لـە كـەلاری كـۆن چەندیـن حوجـرەی فەقێیـان هەبـووە كـە ڕۆڵـی باشـیان گێـڕاوە لەڕۆشـنبیری و خوێنـدەواری تاكەكانـی ئـەو دەمـەی كـەلارداو ئەمـە لەسـەر ژیانـی گشـتیش ڕەنگـی داوەتـەوەو دەكرێـت لێـرەدا بـاس لەچەنـد ناوێـك بكەیـن لەوانـە (مـەلا محیەدینـی كـوڕی مـەلا سـەعیدی زەلزەلـە، مـەلا مسـتەفا، مـەلا ئەحمـەدی دەكـە) و ئەمـەو ئاوەدانـی كـەلار لەسـەردەمی نوێـدا بـۆ پـاش جەنگـی یەكەمـی جیهانـی لەسـاڵی ١٩١٤ دەگەڕێتـەوە كـە وردە وردە ژیـان لەگونـدی كـەلاری كـۆن دەسـتی پـێ كـردووەو وەك وتمـان خوێنـدن و خوێنـدەواری لـەم گونـدەدا سـەرەتا لـە ڕێگـەی مزگـەوت و حوجـرەوە بـووە كـە بەپێـی ووتـەی مـەلا ئەحمـەدی فەقـێ ڕەشـید كـە دەستنوسـێكی لای مـن پارێـزراوە كۆنتریـن مزگەوتـی كـەلار بـۆ نزیكـەی سـەدەیەك بـەر لەئەمـڕۆ دەگەڕێتـەوە بێگومـان لەڕێگـەی ئـەم مزگەوتـەوە هاوڵاتیـان و خەڵكـی ئـەم گونـدە فێـری خوێنـدن و خوێنـدەواری بـوون.

یەکـەم قوتابخانـەی میـری (حوکمـی) لـە شـاری کـەلار ، قوتابخانـەی (کـەلار) بـووە کـە لـە ۱۹۳۱/۱۰/۱ لەلایـەن حەمـە بەگـی فەتـاح بەگـی حەمـە پاشـای جافـەوە لـەو گونـدە دروسـت کـراوە کـە ئـەم پیـاوە بۆخـۆی ئەندامـی پەرلەمانـی عێراقـی ئـەوکات بـووەو ماڵەکـەی خـۆی کردوەتـە قوتابخانـەو پاشـتریش لەباکـوری ڕۆژهەڵاتـی گوندەکە بینایـەك لەقـوڕ بـۆ قوتابخانەکـە دروسـت دەکرێـت کـە تـا پۆلـی شەشـی سـەرەتایی لـێ خوێـنراوە بەزمانـی عەرەبـی و بەپێـی سـەرچاوەکان یەکەمیـن وەجبـەی قوتابـی کـە لـەو قوتابخانەیـە وەرگیـراوە نزیکـەی ۳۳ قوتابـی بـوون خۆشـبەختانە لەیەکەمیـن کاروانـی خوێنـدواری لـەم شـارەدا کچانیـش درێژەیـان بەخوێنـدەواری داوە وەك ئـەوەی کـە دەوترێـت گـەر تاکێکـی نێـر خوێنـدوارو ڕۆشـنبیر بێـت تەنهـا کاریگـەری بـۆ خـۆی هەیـە بـەڵام گـەر تاکێکـی مـێ خوێنـدوارو ڕۆشـنبیر بێـت ئـەوە واتـا خێزانێـك خوێنـدەوار دەبێـت کـە خۆشـبەختانە لەیەکـەم سـاتەکانی کاروانـی خوێنـدن لـەم شـارەدا ڕەگـەزی مێیـش بەشـدار بـوونو یەکێـك لـە یەکەمیـن کچانیـش کـە چووەتـە قوتابخانـە خاتـوو حەبەخـان (۱۹۲۳ ـ ۱۹۹۷) کچـی کەریـم بەگـی فەتـاح بەگـی حەمـە پاشـای جـاف بـووە، یەکەمیـن بەڕێوەبـەری ئـەم قوتابخانەیـە مامۆسـتا (تۆفیـق عەلـی عەبدولڕەحـمان) بـووە کـە تـا ئێسـتا زیاتـر لـە ۲٦ بەڕێوەبـەری هەبـووەو خوێنـدن تائێسـتاش لـەم قوتابخانەیـە بەنـاوی قوتابخانـەی شـێروانەی بنەڕەتـی بەردەوامـەو کۆنتریـن بینـای قوتابخانەیشـە کـە لەسـاڵی ۱۹۵۸ دروسـت کـراوەو تـا ئێسـتاش مـاوەو خوێنـدن تێیـدا بەردەوامـەو لەسـاڵی ۲۰۱۲ دا ئـەم قوتابخانـە ناوەکـەی لـە شـێروانەوە جارێکـی تـر دەکرێتـەوە بـە کـەلار.

ڕەنگـە بیـرەوەری خوێنـدن لـەو قوتابخانەیـە لای زۆرێـك لەمامۆسـتایان و قوتابیـان هەبێـت و بـۆ خـۆی مێژوویەکـی تۆمـار کـرد بێـت بـەڵام لێـرەدا ئامـاژە بەبەشـێك لـە یاداشـتەکانی خوالێخۆشـبوو مامۆسـتا مسـتەفا نەریـمان (۱۹۲۵ ـ ۱۹۹٤) دەدەم کـە بـۆ خـۆی لـە ۱۹٤٤/۱۰/۱۸ لەکـەلار بووەتـە مامۆسـتا کـە ئـەو کات دوو مامۆسـتا لـەو قوتابخانـە دەوامیـان کـردووە ئەوانیـش مامۆسـتایان (زەینـەڵ حسـێن بەیاتـی) کـە بەڕێوەبـەر بـووە لەگـەڵ مامۆسـتا (عەزیـز مەجیـد بەیاتـی) کـە بەڕێوەبەرەکـە لـە نەتـەوەی عـەرەب و ئـەوی ترشـیان تورکـمان بـووە، مامۆسـتا مسـتەفا یـادگاری تـاڵ و شـیرینی لـەو دەمـەدا لەکـەلار بـۆ تۆمـار کردویـن و دەیگێڕێتـەوە کـە سـەرەڕای ژیانـی مامۆسـتای و بـاس لـە دۆخـی پـەروەردەی ئـەو کات زۆر بیـرەوەری تـری بـۆ بەیـان کردویـن کـە لێـرەدا مـن تەنهـا هـەوڵ دەدەم تیشـك بخەمـە سـەر لایەنـی پـەروەردەی لـە یاداشـتەکانیداو وەك لـە درێـژەی دەنوسـێت «کـەلاری ئـەو سـەردەمە بریتـی بـوو لـە (۲۵۰) ماڵێـك و مەرکـەزی بەگزادەکانـی جـاف بـووە، لەکـەلار پێـش هەمـوو ئاواییـەك قوتابخانـە کرابـووە، ژمارەیـی قوتابیـان لـە شـەش پۆلـدا (۵۰ ـ ٦۰) بـوو، هـۆی کەمـی قوتابـی دەگەڕێتـەوە سـەر ئـەوەی مامۆسـتایان بەتەواوەتـی دەوامیـان نەدەکـردو ڕێگـەی هاتوچـۆی نێـوان کـەلارو کفـری زەحمەت بـوو، هەر یەکێکـمان مانـگ و نیـوێ جارێـك شـارمان دەبینـی و بـەدڵ و بەگیـان دەرسـمان دەوتـەوە» و لـە قسەوباسـەکانیدا بـاس لەدۆخـی قوتابیـەکان دەکات کـە تەمـەڵ و لاسار بوونـەو مامۆسـتاکان شەخسـێتان نەمابـوو لای قوتابیـەکان و لەپشـوی نێـوان دەرسـەکاندا دەهاتنـە نێـو مامۆسـتاکان و دادەنیشـتن و ئەمەیـش بـە هـۆی ئـەوەی کـە مامۆسـتاکان نەیانوێـراوە قسـەیان لەگـەڵ بکـەن بەهـۆی ئـەوەی ئەمانـە منداڵـە بەگزادەبوونـەو پاشـان بەهـۆی لێدانـەوە ئـەو منداڵانـە دێنێتـە سـەر ڕێ".

مامۆسـتا مسـتەفا نەریـمان وەك خـۆی باسـی دەکات نزیکـەی دوو سـاڵ لەکـەلار ماوەتـەوەو ئـەو ماوەیـە بـەڕۆژە خۆشـەکانی ژیانـی دەگێڕێتـەوە کـە لەگـەڵ دانیشـتوانەکەیدا خـۆش ژیـاوە، لەدرێـژەی بەسـەر هاتەکانیـدا مامۆسـتا نەریـمان بـاس لـەوە دەکات «لەکـەلار بـووم بـۆ یەکـەم جار سـاڵی ۱۹٤۵ ئاگری نـەورۆز کرایـەوەو قوتابیـان سرودی نەورۆزیـان خوێنـدەوە»، مامۆسـتا لەبیرەوەریەکانیـدا تەنانـەت نـاوی هەندێـك لەقوتابیـە بزێـوو هێمنەکانیـش دەهێنێـت لەوانـە کـە باسـی دەکات قوتابیـە بزێـوەکان (عەلـی کەریـم بـەگ و ئیکرامـی شـێخ حەسـەن) و

لەبەرامبەریشـدا قوتابیـە هێمنـەکان (سـەردارو دارا) بـەگ بـوون، بـەم شـێوەیە مامۆسـتای خوالێخۆشـبوو چەنـد دیمەنێکی ئـەو دەمـەی پـەروەردەو فێربوونـی کـەلاری بـۆ تۆمـار کردویـن کـە بەڕاسـتی سـودی مێژوویـی گـەورەی بـۆ ئەمـڕۆ هەیـە.

یەکێـك لەکێشـەکانی خوێندنـی ئـەو کات ئـەوە بـوو کەقوتابـی لەقۆناغـی سـەرەتایی دەر دەچـوو دەبـوو بچێتـە شـوێنەکانیتر بەتایبـەت کفـری و سـلێمانی بـۆ تـەواو کردنـی خوێندنـی بەرزتـری وەك ناوەنـدی کەئەمەیـش دەبـووە ڕێگـر لەبـەردەم پـەروەردەو فێربوونـی وەجبـە سـەرەتاییەکانی قوتابیـان کـە بـەم هۆیـەوە ژمارەیەکیـان وازیـان دەهێنـا تـا ئـەو کاتـەی یەکەمیـن قوتابخانـەی ناوەنـدی کـە سـەرەتا پاشـکۆ بـووە لەسـاڵی ١٩٧٠ ئـەو ساڵەی کـە بەمەرسـومی کۆمـاری و بەئیمـزای سـەرۆك کۆمـاری ئەوکاتـە ئەحمـەد حەسـەن بەکـر کـەلار بڕیـاری بـوون بەقـەزای بـۆ دەرچـووە لەکۆتایـی مانگـی شـوباتی ئـەو ساڵەداو خوێنـدکاری پۆلـی شەشـەمی سـەرەتای قوتابخانـەی کـەلار دەچنـە پۆلـی یەکەمـی ناوەنـدی ئـەو پاشـکۆیە بـە هەمـان سـتاف کـە ئـەوکات بەڕێوەبـەر (مامۆسـتا کەمـال فـارس عەزیـز) بـووەو لەکۆتایـی هەمـان ساڵدا یەکەمیـن مـدەڕس لەپسـپۆڕی ماتماتیك بەنـاوی (نـەوزاد محەمـەد سـاڵەح) هاتوەتـە ئـەو قوتابخانەیـە، لەسـاڵی ١٩٧٣ یەکەمیـن قوتابخانـەی ناوەنـدی لەکـەلار کراوەتـەوە کـە بیناکـەی لەنێـو بینـای ئێسـتای پـەروەردەی کـەلاردا بـووەو یەکەمیـن وەجبـەی قوتابیانـی نزیکـەی حەفتـا قوتابـی بـوون و پـاش نسـکۆی ١٩٧٥ یـش قوتابیانـی کـەلار توشـی دەردەسـەری دەبـن و بـۆ تەواوکردنـی خوێنـدن ڕوو لەکفـری دەکـەن و تاقیکردنـەوەی وەزاری سـاڵی ١٩٧٥ قوتابیـان لەهەمـان شـار دەبێـت، لەساڵانی پـاش ١٩٧٥ ئامادەیـی لەکـەلار دەکرێتـەوەو پێشـتر قوتابیـان بـۆ تەواوکردنـی قۆناغـی ئامادەیـی ڕوویـان لەهەریەکە لەشـارەکانی کفـری و دەربەندیخـان و سـلێمانی دەکـرد، لـە ١٩٨٨/١٠/١ ئامادەیـی پیشـەیی کـەلار بـۆ هـەر سـێ بەشـی (کارەبـا، بازرگانـی، کانـزا) کرایـەوە کـە نزیکـەی ٣٠٠ خوێنـدکار لـەو ساڵەدا تێیـدا خوێندویانەو یەکەمیـن بەڕێوەبـەری مامۆسـتا (داود شـێرزاد) بـووە کـە ئێسـتایش ئـەم ئامادەییـە بەردەوامـە لەخوێنـدن ، گـەر ورد ببینـەوە لـەو کەسـانەی کـە ئـەوکات لەقوتابخانەکانـدا دەیانخوێنـدو بەخوێنـدەوار دەنـاسران دەیـان کەسـی هەڵکەوتوویـان تێدا بـووە لەبـوارە جۆربەجۆرەکانـدا کـە کاریگەرییـان لەسـەر لایەنـی ڕووناکبیـری و کۆمەڵایەتـی شـارەکە هەبـووە.

لەپاش ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ ی کۆمەڵانـی خەڵـك و پـاش ئـەوەی لـە ٣/٩ شـاری کەلار ئـازاد دەکرێـت بەجۆرێك لەجـۆرەکان بـواری پـەروەردەو فێربـوون لەمشـارەدا زیاتـر گەشـە دەکات کـە زۆرتـر خوێنـدن دەبێـت بەزمانـی کـوردی و ژمـارەی خوێنـدکاران زیـاد دەکات ئەمەیـش وادەکات کـە بینـای قوتابخانەکانیـش زۆر بێـت، لەپـاش پرۆسـەی ئـازادی عێـراق و لـە ٢٠٠٤/٦/٢٦ بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی پـەروەردەی گەرمیـان دامـەزرا کـە یەکەمیـن بەڕێوەبـەری مامۆسـتا (عەلـی حسـێن عەلـی) بـووەو ئێسـتا ئـەو بەڕێوەبەرایەتیـە لـە شـاری کەلاردایـەو پێشـتر مامۆسـتای کۆچکـردوو مسـتەفا ڕەشـید (١٩٥٢ ـ ٢٠١٢) بەڕێوەبـەری بـووەو لەسـاڵی ٢٠١٢ دا مامۆسـتا دارا ئەحمـەد سـەمین کراوەتـە بەڕێوەبـەری، ئەمـە جگـە لـەوەی یەکێتـی مامۆسـتایانی کوردسـتان ـ لقـی گەرمیـان لـەدوای ڕاپەڕیـن لەسـنورەکە هەبـووەو وەك ڕێکخراوێکـی پیشـەیی و تایبـەت بەچینـی مامۆسـتا کاری کـردووە، زەرورەتـی ناوچەکـە لـەڕووی پـەروەردەو فێربوونـەوە وایکـرد کـە لەسـاڵی ١٩٩٥ وەك زۆرێـك لەشـارەکانی تـری کوردسـتان بڕیـار لەکردنـەوەی پەیمانگاکانـی (مامۆسـتایان، تەکنیکـی) بدرێـت کـە پەیمانـگای مەڵبەنـدی مامۆسـتایانی کـەلار بڕیـاری دامەزراندنـی در و سـەرەتا تەنهـا (١٠٠) خوێنـدکاری هەبـوو لەگـەڵ شـەش مامۆسـتا کـە ئـەم پەیمانگایـە لەسـنوری ئیـدارەی سـلێمانیدا پـاش پەیمانـگای مامۆسـتایانی سـلێمانی یەکەمیـن پەیمانـگای سـنورەکە بـوو کـە بڕیـاری کردنـەوەی دراو یەکەمیـن بەڕێوەبەریشـی مامۆسـتا (عـادل یـاوەر) بـووە، پەیمانـگای کشـتوکاڵی کـەلار کـە لـە هەمـان سـاڵ بڕیـاری کردنـەوەی دراو دواتـر کـرا بەپەیمانـگای تەکنیکـی و لەسـاڵی خوێندنـی یەکەمیـدا واتـا

١٩٩٦ ـ ١٩٩٧ توانرا (٥٢) خوێندکار دەر بچێنێت کە تا ئێستایش ئەم ناوەندە ئەکادیمیە بەردەوامە لەخزمەت و چەندین بەشی زانستی لەبەیانیان و ئێواران لەخۆ دەگرێت بەڵام پەیمانگای مەڵبەندی مامۆستایان لەساڵی ٢٠٠٨ ەوە بە بڕیارێك کرا بەکۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی کە ئێستا سەر بە زانکۆی گەرمیانەو پاش ساڵی ٢٠٠٤ یش بەبڕیارێکی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران کۆلێژی پەروەردەی کەلار دامەزرا کە یەکەم ڕاگری ئەم کۆلیژە دکتۆر بەهرۆز جاف بووە، ئەمەو زەرورەتی ناوچەکەو زۆری ژمارەی خوێندکارو بڕیاری کردنەوەی ژمارەیەك زانکۆ لە شارەکانی کوردستان لە ٢٠١٠/٤/١٤ بەردی بناغەی زانکۆی گەرمیان لەلایەن دکتۆر بەرهەم ساڵەح سەرۆکی ئەوکاتەی حکومەتی هەرێمی کوردستان دراو پاشان دەست بەدروست کردنی هەیکەلی زانکۆی گەرمیان لەکەلار لەناوچەی بەردەسور کرا کە لە ٢٠١١/٢/٧ فەرمانی زانکۆیی بۆ پێکهێنانی دەرچووە کە ئێستا لەکەلار چەندین بەش لەهەریەکە لە کۆلیژەکانی (پەروەردە، بنیاد) لە کەلار درێژە بەخوێندن دەدەن و هەر لەکەلار لەساڵی ٢٠١٢ دا بڕیاری کردنەوەی خوێندنی ماستەر لەبەشی جوگرافیا درا هەر چەندە پێشتر لەسەر میلاکی کەلار چەندین ماستەر و دکتۆر وەرگیرا بوو لەزانکۆکانی تر داو تەنانەت زەرورەتی ناوچەکە و گرنگی حکومەت وایکرد کە پەیمانگای پسپۆڕیش بکرێتەوەو لەساڵی (٢٠٠٧) پەیمانگای کۆمپیوتەری کەلاریش کەسەر بەوەزارەتی پەروەردەیە کرایەوە کە لە یەکەم وەجبەی خوێندندا تەنها (٥٠) خوێندکاری وەرگرت و ئێستا ئەم ناوەندە بەردەوامە لەخزمەت کردن و یەکەم بەڕێوەبەری ئەو پەیمانگایەش مامۆستا (ناسیار حسین قادر) بووە، لەبواری ڕاگەیاندنیشدا پاش بەهاری ١٩٩١ و کردنەوەی یەکەمین ڕادیۆی سنورەکە بەناوی ڕادیۆی گەرمیان و پاشان گەشەکردنی میدیای بیستراوو بینراوو نوسراو چەندین بڵاوکراوەی تایبەتمەند بەبوارەکە لەلایەن قوتابیان و خوێندکارانەوە دەر کراوە لەوانە (کەڵیار، تۆژەر، پەیامی خوێندکار، خوێندنی نوێ، شکۆفە، تەما، لاو ...) و کردنەوەی چەندین لق و ناوچە و ناوەندی ڕێکخراوەی تایبەت بەقوتابیان و خوێندکاران و لەبواری ڕادیۆیشدا یەکەمین بەرنامەی ڕادیۆی بەناوی بەرنامەی (بەرەو پەروەردەیەکی هاوچەرخ) لەساڵی ٢٠٠٧ ەوە لەڕادیۆی تەوارەوە پێشکەش کراوەو پاشانیش لە هەریەکە لە ڕادیۆی یەکگرتوو و ڕادیۆی دەنگەوە بەرنامەی تایبەت بەپەروەردەو فێربوون پێشکەشکراوە ئەمە سەرەڕای بەرنامەی تایبەت بەڕێکخراوەکانی قوتابیان و لاوانی حزبەکانەوەو ئەمەو هەریەکە لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی پەروەردەی گەرمیان سایتێکی تایبەت بەخۆیان بەناوی http://www.pgarmyan.org/ کردەوە لەگەڵ سایتی تایبەت بەزانکۆی گەرمیان بەناوی http://www.garmianuniv.com/ و گەشەکردنی شارەکەو گرنگی پێدانی هاووڵاتیانیش وایکرد لەساڵی ٢٠١٢ دا یەکەمین قوتابخانەی نێودەوڵەتی لەشارەکە بکرێتەوە کە دیسان ژمارەیەك خوێندکار تێیدا درێژە بەخوێندن دەدەن ، سەرباری چەندین گرفتی پەروەردەیی لەشارەکە بەڵام بەردەوام ئەم کەرتە لە بەرەوپێشچوندایەو لەم ساڵانەی دواییشدا چەندین باخچەو قوتابخانەو پەیمانگای تایبەت لەشارەکەدا کراونەتەوەو ئایندەیەکی گەش چاوەڕوانی نەوەی داهاتوو لە بواری پەروەردەو فێربوون لە کەلار ئومێد دەکرێت .

سەرچاوەکان :

-1 مستەفا نەریمان ، بیرەوەری یەکانی ژیانم ، دەزگای رۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ، بەغدا ، ١٩٩٤.

2 – حوسێن ئیسماعیل خان دەلۆ ، ناوچەی کفری لە نێوان ساڵانی ١٩١٤ – ١٩٤٥ ، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی روناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك ، کەرکوك ، ٢٠١٠ .

3 – شاخەوان فایەق ئەلیاسی ، مێژووی نەتەوە کۆنەکانی کوردستان ، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری ، هەولێر ، ٢٠٠٨ .

4 – صباح عەلی جاف ، پەروەردە و فێربوون گرفت و گۆڕان ، چاپخانەی یاد ، سلێمانی ، ٢٠١١

5 – سـوارە حەسـەن باجـەڵان ، مێـژووی کـەلار ، چاپخانـەی چـوار چـرا ، سـلێمانی ، ٢٠١١ .

6 – محەمـەد شـاکەلی ، قـەزای کفـری .. شـارەدێی کـەلار و پاسـەکەی حاجـی ١٩٦١ – ١٩٧٥ ، چاپخانـەی کارۆ ، ٢٠١٢ .

7 – مەلا ئەحمەدی فەقی رەشید مامۆستای ئاینی و دانیشتوی کەلاری کۆن، دەست نوسی بڵاونەکراوە .

8 – رێبـەری دەرچوونـی قوتابیانـی : (پەیمانـگای تەکنیکـی کـەلار – خولـی هەشـتەم ٢٠٠٣ – ٢٠٠٤) ، (پەیمانـگای مەڵبەنـدی مامۆسـتایان و هونـەرە جوانـەکان – خولـی رزگاری ٢٠٠٢ – ٢٠٠٣) .

9– چاوپێکەوتـن لەگـەڵ هـە ریەکـە لـە (مامۆسـتا حسـین کـەلاری ، مامۆسـتا شـکور غەفـور ،مامۆسـتا ئەنـوەری صناعـە ، محەمـەد عەلـی رەزا – خوێنـدکاری سـاڵانی ١٩٧٣ز) .

10– سایتی فەرمی پەروەردەی گەرمیان http://www.pgarmyan.org/

11 – سایتی فەرمی زانکۆی گەرمیان http://www.garmianuniv.com/

12 – سایتی خەندان http://xendan.org/

sabahali83@yahoo.com

ئاهەنگی قوتابخانەکانی کەلار لە کۆندا

گەشتی بەهارەی قوتابخانەی کەلاری سەرەتایی ئەرشیف:حەسەن جاف

م.سابیر حەمید لەکاتی وانە وتنەوەدا... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

ئاهەنگی قوتابخانەکانی کەلار لە کۆندا

شاری کەلار..
بزوتنەوەی ژنان و بەشێك لە دەستکەوتەکانیان
تابان گەرمیانی

ڕەنگـە قسـەکردن لەسـەر مێـژووی خەباتـی توێژێـك لەچوارچێـوەی شـارێکی وەك کـەلاردا، لەهەندێـك ڕووەوە هاوشـێوەی ژنانی ناوچەکانـی تـری کوردسـتان بێـت، بـەڵام لێرەدا لـەڕووی ژینگەی سیاسـی و ئابـوری و کۆمەڵایەتی و پەروەردەیـی و جوگرافیاییشـەوە، بڕێـك جیـاوازە، جیـاوازە لـەوەی ژنـان بتوانـن بەکەفمتریـن ماندووبـوون و دوور لەتوندوتیـژی خەباتـی مەدەنییانـەی خۆیـان بکـەن و دەسـتەبەری ئـەو مـاف و داواکارییانـە بـن کـە وەك سـەرەتاو دروشـم هـە ڵیانگرتـووەو لەسایەیدا خەبـات بکـەن.

بۆیـە لێـرەدا دەبێـت لەمێـژووی شـاری کـەلارەوە باسـی بزوتنـەوەی ژنانـی شـارەکە بکەیـن، چونکـە ئـەم شـارە بەهـۆی بەپێتیـی خاکەکـەی و هەڵکەوتـە جوگرافییەکەیـەوە لەسـەر ئاسـتی کوردسـتانی گـەورەو هەرێمـی کوردسـتانیش وا کەوتۆتـەوە کـە دوا سـنوری نێـوان کوردسـتانە لەبـەری هـەردوو دەوڵەتـی عێـراق و ئێـران، ئەمـەش وایکـردەوە بـەردەوام ڕووبـەڕووی سیاسـەتی ڕاگواسـتن و بەعەرەبکـردن ببێتـەوەو هەمیشـە شـارێکی نائـارام بێـت و زیانەکانـی دۆخـی مرۆیـی و دەروونـی و کۆمەڵاتـی و.. هتـد، تیایـدا بـەردەوام بێـت، کاریگەریـی سیاسـەتی تەعریبیش لەمێـژووی بـە (قـەزا) کردنـی کـەلار خۆیـەوە دەردەکەوێـت. هەمـوو ئەزانیـن ئـەم شـارە لـەڕۆژی (١٩٧٠/٢/٢٨) بەژمـارە (١٣٧) لەپـاش ڕاگەیاندنـی ١١ ئـازار بـە مەرسـومێکی سـەرۆکایەتی کۆمـاری عێـراق کـرا بەقـەزا لەسـنوری پارێـزگای کەرکـوك، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی کـەلار خـۆی گەورەتریـن قـەزای کـوردی بـوو، تـرس هەبـوو لـەوەی دیمۆگرافیـای کوردسـتان لەکەرکـوك زیـاد بـکات، ئـەم ترسـەش وایکـرد کـە بەعـس لـەڕۆژی (١٩٧٥/١١/٦) بـە مەرسـومێکی تـرو بـە ژمـارە (٦٠٨) ی سـەرۆکایەتی کۆمـار شـارەکە لەپارێـزگای کەرکـوك دابـڕێـت و لـەڕووی ئیدارییـەوە بیخاتەسـەر پارێـزگای سـلێمانی، دواتـر لەسـەردەمی دەسـەڵاتی کوردیـدا وەك ناوەنـدی ناوچەکـە ببێتـە سـەنتەری ئیدارەی گەرمیـان.

بەپێـی ئـەم مێـژووە بێـت، کـەلار، وەك شـار، شـارێکی کۆن نییـە، لەگەڵ ئەوەشـدا بەردەوام سیاسـەتی ستەملێکردن وچەوسـانەوەی لەسـەر بـووە، وەك دەبینیـن لەسـاڵی (١٩٨٨) دا لەتاوانـی شـاڵاوەکانی ئەنفالـدا پشـکی شـێری قوربانییـان بـەر سـنوری فراوانـی ئـەم شـارەو گوندەکانـی دەروبـەری کەوتـووە، ئەوانەشـی کـە بـەر ئـەم شـاڵاوە کەوتـن زۆرینەیـان ژن و منداڵ بـوون چ وەك قوربانـی و چ وەك کەسـوکاری قوربانـی، بۆیـە دەبێـت مێـژووی ژن لەکـەلاردا بکەیـن بـە دووبەشـەوە، واتـە مێـژووی پێـش ڕاپەریـن و دوای ڕاپەریـن. پێـش ڕاپەریـن ژن ئەنفـال و دەربەدەرکـراوە، دوای ئەنفالیـش دەبینیـن هـەر خاوەنـی قوربانییـەو ژن لەپرۆسـەی ڕاگواسـتندا زۆرتریـن زیانـی بەردەکەوێـت، هـاوکات لەکوردایەتیشـدا بەشـداربووەو لەخەباتـی پێشـمەرگایەتیدا هاوشـان و پشـتیوانی بـاوك و بـراو هاوسـەرەکانیان بوونـە، لـەوەش زیاتـر چەنـدان ژن بەهـۆی پەیوەنـدی و کاری سیاسـیی خێزانەکانیانـەوە لەدامودەزگاکانی بەعسـدا، زیندانـی کـراون.

لـەدوای ڕاپەرینـی سـاڵی (١٩٩١) ی خەڵکـی کوردسـتانەوە، قۆناغەکـە گـۆڕاوە، دەرفەتـی ئازادیـی سیاسـی هاتـە ئـاراوە، ژنانـی کەلاریـش توانیـان لەپـاڵ بەشـداریی سیاسـییان، خۆیـان لەنـاو چەندیـن ڕێکخـراوی جۆراجـۆردا ڕێـك بخـەن و شـاری کەلاریـش یەکێـك بـووە لـەو شـارانەی چەندیـن ڕێکخـراو و گـروپ و دەسـتەو ناوەنـدی هاوبەشـی

بـۆ ژنـان تێـدا دروسـت دەبێـت، کۆمەڵێـك ژنـی بەتوانـاش لەنـاو ڕێکخراوەکانـدا دەسـتبەکاردەبن لەڕێکخراوەکانـی وەك یەکێتـی ژنانـی کوردسـتان و یەکێتـی ئافرەتانـی کوردسـتان و یەکگرتـووی خوشـکانی ئیسـلامی و کۆمەڵـەی ئافرەتانـی کوردسـتان و سـەنتەری رووناکبیـری ژنـان و بزوتنـەوەی خوشـکان، ئەمـە جگـە لـەوەی لەنـاو حزبـە سیاسیەکانیشـدا کۆمەڵێـك ژن هەڵکەوتـن.

ئـەم ڕێکخراوانـە سـەرەڕای جیاوازییـە سیاسـییەکانیان لەکۆمەڵێـك خاڵـدا هاوبـەش بـوون و لەشـاری کـەلاردا پێکـەوەو بەجیـا کاریـان بـۆ دابینکردنـی مافەکانـی ژن کـردووە، ئەویـش لەڕێـگای کـۆڕو کۆبوونـەوەو کۆنفرانـس و سـیمنار و دەرکرنـی بەیاننامـە و یاداشـت، بـەوەش قۆنـاغ بەقۆنـاغ ژنانیـان بـە مـاف و ئەرکـە سیاسـی و کۆمەڵایەتی و یاسـاییەکانیان ئاشـنا دەکـرد، لەوانـە کارکـردن بـۆ گـۆڕینـی یاسـاکان کـە ژنـی تێـدا پلـە دوو بـوو، نەهێشـتنی کوشـتن و خۆکوشـتن و خۆسـوتاندنی ژنــان، نەمانـی دیـاردەی خەتەنەکـردن، یـان بـەزۆر بەشـودانی کچـان و دیـاردەی ژن بـە ژن، هەروەهـا بەردەوامبـوون لەخوێنـدن و خوێنـدەواری و، هاندانـی ژنـان و کچـان بـۆ کارکـردن و بەدەسـتهێنانی سـەرچاوەی ئابـوری تایبـەت بـۆ خۆیـان و گرنگیـدان بـە دەسـتڕەنگینی و کارە دەسـتییەکان.

جگـە لەوانـە، هاندانـی ژنان بـۆ بەشـداریکردن لەهەموو کارە هونەرییەکاندا وەك شـانۆو شـێوەکاری و پەیکەرتاشـی و میوزیـك، هاندانـی ژنانـی شـارەکە بـۆ بەشـداریی لـەکاری میدیایـی ونوسـین و خوێندنـەوە، پاڵپشـتیکردنیان بـۆ بەشـداریی زیاتـر لەحزبـە سیاسـیەکاندا، کارکردنیـش بـۆ باشـکردنی لایەنـی دەروونـی و یاسـایی ژنانـی کەسوکاری ئەنفـال، هەروەهـا ڕۆشـنبیریی دایـکان لەبـواری پەروەدەیـی هتـد..

ئەمـڕۆ خۆشـبەخانە، دەرئەنجامـی زۆرێـك لـەم هـەوڵ وکۆششـانە بەدەرکەوتـوون. ژنانـی کـەلار توانیـان بگـەن بـە بەرزتریـن ئاسـتی دەسـەڵاتی یاسـادانان و حکومەتـە خۆجێییـەکان. هـەر لەنـاو کـەلاردا دوو ژن بوونەتـە ئەندامـی پەرلەمانـی کوردسـتان و یـەك ژنیـش بۆتـە ئەندامـی ئەنجومەنـی پارێـزگای سـلێمانی، بـۆ یەکەمجـار لەسـەر ئاسـتی عێـراق و کوردسـتانیش ژنێـك بووەتـە بەڕێوەبـەری ناحیـەی باوەنـور، ژنێکیـش بووەتـە سـەرۆکی شـارەوانی و چـوار ژنیـش بوونەتـە بەڕێوەبـەری کتێبخانەکانـی کـەلار و باوەنـور و ڕزگاری کـە هـەر سـەربە کـەلارن، لـە کـۆی (٣٦) بەڕێوەبەرایەتییـش یـەك بەڕێوەبەرایەتـی تایبـەت بێـت بـە بەرەنگاربوونـەوەی توندوتیژیـی دژ بـە ژنـان و سـێ نوسینگەشـی هەبێـت، هـەر لەکـەلاردا شـەڵتەرێکی تایبـەت بـە داڵدەدانـی ژنـان هەبێـت و دوو ژنیـش بەڕێوەبـەری بـن لەشـارەکەدا یەکێکیـان لەبەڕێوەبەرایەتـی کشـتووکاڵ و ئەویتریـان لـە بانکـی کـەلار.

لەمەیدانـی کاریشـدا، ئەمـڕۆ ژنـی کـەلار بۆتـە خاوەنـی مەلەوانگـە، گەرمـاو، هۆڵـی وەرزشـی تایبـەت بەژنـان، چێشـتخانە، نانەواخانـەو دوکانداریـی. لەبـواری میدیـای نـوسراوو بیـنراوو بیستراویشـدا، ژنـان لەکـەلار خاوەنـی یەکـەم ڕادێـوی ژنـان بـوون بەنـاوی (تـەوار) کـە لەسـەر ئاسـتی عێـراق و کوردسـتان بـوو، خاوەنـی یەکـەم بڵاوکـراوەی ژنانیشـن بەنـاوی (کەنـاری ژن) و (پاریـا) و (نەوژیـن). لەتێکـڕای گـۆڤـار و ڕۆژنامـەو بڵاوکراوەکانـی گەرمیانیشـدا لەسـتافی نووسـیندا ژنانـی کـەلار بوونیـان هەیـەو هەبـووە، لەسـەرجەم ڕادیـۆو تەلەفزیۆنـە لۆکاڵییەکانـی کەلاریشـدا ژنانـی بێـژەرو دەهێنـەرو هەواڵسـاز هەبـووەو هـەن، لەبـواری سەربازییشـدا هێـزی پێشـمەرگەی ژنـان هەیـە، لەبـواری هێزەکانـی ناوخۆیـش چەندیـن ژن لەهاتووچـۆ و پاسـەپۆرت هـەن، ئەمانـەو چەندیـن دەسـتکەتیتر کـە بەرهەمـی بزووتنـەوەی ژنانـن لەشـاری کـەلار.

لێـرەدا پرسـیارێك دێتـە ئـاراوە، ئایا ئـەم دەسـتكەوتانە كەمـن؟ ئەگـەر ئـا، هـۆكارەكان چیـن و بـۆ كـەم و لەئاسـت خەبـات و ماندووبوونـی ڕێكخـراوەكان و چالاكوانانـی ژنـی كـەلاردا نیـن؟، ئەگەریـش زۆرن، ئـەوا بەدڵنیاییـەوە دەبێـت شـانازییان پێـوە بكەیـن و ڕۆڵ ودەستپێشـخەری ئـەو ژنانـەش لەمێـژووی شـاری كـەلاردا لەبەرچـاو بگیرێـت كـە ڕۆژێـك لـەڕۆژان بونەتـە ڕچەشـكێن و دابونەریتـە خراپەكانیـان شـكاندووەو توانیویانـە گۆڕانكاریـی كۆمەڵایەتـی لەژیانـی ژنانـی شـاری كـەلاردا بكـەن.

بزاوتی ژنان ... فۆتۆ: گروپی مەستورە

بزاوتی ژنان ... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

بزاوتی ژنان ... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

کۆمەڵی مەدەنی لە کەلار دا

بێستون ژاڵەیی

سـەرەتای جموجوڵـی مەدەنـی لەکـەلاردا پەیوەسـتە بـەوەی بەگـزادە جافـەکان لـەم شـارەدێیەدا بـوون و زۆر زوو قوتابخانـە و نەخۆشـخانە و بنکـەی پۆلیـس و پۆسـتەخانەیان هێناوەتـە ئێـرە و هـەر خۆشـیان ئەنگێـزەی سیاسـی و ژیانـی شـاریان هەبـووە ، داودبەگـی جـاف و حەمـە بەگـی جـاف لێـرەوە بـۆ چەندیـن خـول نوێنـەری ناوچەکـە بـوون لـە پەرلەمانـی عێراقـدا.

پێـش ئـەوەش بـە ئەنگێـزەی ئاینـی عەشـیرەتەکانی کـەلار لەشـەڕی شـوعەیبیەی سـاڵی ١٩١٥دا لەپـاڵ لەشـکری شـێخ مەحمـوددا دژی ئینگلیـز جەنـگاون و هـەر ئـەم عەشـیرەتانە جارێکـی تـر لـە سـاڵی ١٩٣١ دا لەشـەڕی ئاوباریکـدا پشـتی شـێخیان لەشـەڕ لـە دژی ئینگلیـزدا گرتـووە ، کاتێکیـش ڕێکخـراوی ئـازادی کوردسـتان وەك دەرکەوتەیەکـی ژیانـی مەدەنـی لـە کۆتایـی بیسـتەکاندا دادەمـەزرێ حەمەبەگـی جـاف و چەندیـن پیـاوی تیرەکانـی جـاف تیایـدا جموجـوڵ وچالاکـی دەکـەن . لەساڵی ١٩٣٩ کـە حیزبـی هیـواش دامـەزرا کەلارییـەکان لـە کۆڵەکەکانـی حیزبەکـە بـوون، هـەر ئەمـەش وایکـرد کـە کۆبونـەوەی دوو باڵـە ناکۆکەکـەی هیـوا لەسـاڵی ١٩٤٤دا لـە کـەلار ئەنجـام بدرێـت، کـە بـۆ ئـەو کاتـە جوڵەیەکـی مەدەنـی و سیاسـی بەرچـاو بـوو.

لەشەسـتەکانی سـەدەی ڕابردووشـدا لـە کاتـی پەرەسـەندنی کێشـە و ناکۆکییەکانـی هـەردوو باڵـی مەلایـی و جەلالـی لەنـاو پارتیـدا، گونـدی کـەلاری کـۆن کـە ئێسـتا گەڕەکێکـی شـارەکەیە، ناوەندێکـی گرنگـی جموجوڵـی مەدەنـی و سیاسـی باڵـی مەکتەبـی سیاسـی پارتـی (جەلالـی) بـووە و چەندیـن کۆبوونـەوەی گرنگیـان لـە گوندەکـە ئەنجامـداوە.

هـەروەك جەنگاوەرانـی هۆزەکانـی کـەلار بەشـێکی کارای لەشـکری شۆڕشـەکەی ئیبراهیـم خانـی دەلـۆ بـوون کـە لـە ٢٢ ی ئابـی ١٩٢٢ دا کفرییـان لـە چنگـی داگیرکەرانـی ئینگلیـز ئـازاد کـرد و ئیدارەیەکـی کوردییـان لـە پیاوانـی هـۆزەکان تێـدا دامەزرانـد.

لـەوە بـە دواش کـە حیزبـی شـیوعی و پارتـی دیموکـرات و یەکێتـی نیشـتیمانی و حیزبـە کوردسـتانیەکانی تریـش دامـەزران کەلارییـەکان لـەم حیزبانـە و ڕێکخـراوە گەنجانـە و ژنانـە و قوتابـی و خوێندکارییەکانـی ئـەم هێـزە سیاسـیانەدا تەڤلـی بـوون و جۆرەهـا جموجوڵـی مەدەنییـان ئەنجـام داوە و زۆرێکیـان بـەم ڕێگایـەی خەباتـدا گیانیـان بەخشـیوە.

ئەگـەر بـەوردی بـەدوای چالاکیەکـی مەدەنـی بەرچـاودا لـە کـەلار بگەڕێیـن ، وەك دەسـتپێك بـۆ ئـەم جـۆرە لـە جموجـوڵ ئـەوا دەبـێ بگەڕێینـەوە بـۆ سـاڵی ١٩٨٤ و دەورانـی موفاوەزاتـی ڕژێمـی بەعـس و یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، ئەڵبەتـە مـاوەی ئـەو مفاوەزاتـە جـۆش و خرۆشـی میللـی خەڵـك زۆر چـووە بـان، بەجۆرێـك هـەر لـەو سـەروبەندەدا و لەمانگـی یەکـی ١٩٨٤ دا قوتابـی و خوێنـدکاران و چیـن و توێژەکانـی تریـش دەڕژانـە سـەر جـادە و دروشـمی میللـی و دژی داگیرکـەری بەعسـیان دەوتـەوە، خۆپیشـاندانەکان تـا دەهـات گـەرم و گـوڕ و پـڕ جـۆش و خرۆشـتر دەبـوون، سـەرەنجام بارودۆخەکـە لـە ژێـر کۆنترۆڵـی هێـزە ئەمنییەکانـی بەعـس لـە کـەلار دەرچـوو، ڕۆژی ١٧ ی کانونـی دووەمـی ١٩٨٤ کـە خۆپیشـاندانی چیـن و توێـژەکان لـە کـەلاردا گەیشـتبووە ترۆپـك

ڕژێـم کاروانێـك ئەمـن و ئیسـتخبارات و تـەواری لـە سـلێمانیەوە هێنـا بـۆ سـەرکوتکردنی خۆپیشـاندانەکان، ئـەو هێـزە دڕندانـە بەربوونـە گیانـی خۆپیشـاندەرانی مەدەنـی و تەقەیـان لـێ کـردن، سـەرەنجام خۆپیشـاندەرێك بەنـاوی جمعـە ڕۆسـتەم شـەهید بـوو، کـە دواتـر تەرمەکـەی بـە خۆپیشـاندانێکی جەمـاوەری گـەورە بەپـێ برایـە گۆڕسـتانی بەرلـوت و لـەوێ بەخـاك سـپێردرا، ناشـتنی تەرمـی ئـەو شـەهیدە لـە قەدەرێکـی سـەیر و دووبـارەدا زۆر لەمەراسـیمی ناشـتنی تەرمـی شـەهیدی قەڵـەم کاوە گەرمیانـی دەچـوو کـە نزیکـەی سـی سـاڵ دوای ئـەوە شـەهیدکرا و لـە ٦ ی کانونـی یەکەمـی ٢٠١٣ دا بەمەراسـیمێکی پـڕ تووڕەیـی وجـۆش وخـرۆش بەخـاك سـپێردرا و لـەو شۆڕشـگێڕانەی ١٩٨٤ تۆمەتبـار بـوون بـە تیرۆرکردنـی کـە ئەوکاتـە ئەوەنـدە پـاك وپیـرۆز بـوون لـە چـاوی خەڵکـدا ، بەئاماژەیەکیـان سـەدان کـەس ئامـادەی خـۆ بەکوشـتدان بـوون.

ساتەوەختی ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ یـش جوڵەیەکـی مەدەنـی جەمـاوەری بـوو، کـە حیزبـە تەقلیـدی و چالاکیـە تەقلیدیـە پێشـمەرگانەکانی تێپەڕانـد و تـەواوی دەنـگ و ڕەنـگ و چیـن وتوێـژەکان بوونـە بەشـێك لـەم جۆشـان و خرۆشـانە میللیـە، ئـەم سـاتە مێژووییـە یەکلایـی کەرەوەیـە کـە لـە کـەلاردا کەوتـە ٩ ی ئـازاری ١٩٩١ دەرگایەکـی فراوانـی ژیانـی مەدەنـی کـردەوە

کـۆڕەوە ملیۆنیەکـەی کۆتایـی ئـازاری ١٩٩١ یـش کـە هەمـوو کەلارییـەکان تیایـدا بەشـدار بـوون و هەمـووان مـاڵ و حاڵـی خۆیـان بـەرەو سـنورەکان جێهێشـت، ئەمـەش بایکۆتکردنێکـی مەدەنـی جەمـاوەری ملیۆنـی مەدەنـی بـێ وێنـەی مێـژووی کـوردی باشـوور بـوو. لێـرە بـەدواش و دوای گەڕانـەوەی خەڵـك لـە ئاوارەیـی، کـە بەعـس دام ودەزگاکانـی لەکوردسـتان کشـاندەوە ، بۆشـاییەکی ئیـداری لـە کەلاریـش دروسـت بـوو، لـەو سـەروبەندەدا ئیدارەی تـازەی بـەرەی کوردسـتانی توانـای دابینکردنـی تەنانـەت پێداویسـتیەکانی کتێـب و قیرتاسـیەی قوتابیانیشـی نەبـوو، هـەر ئـەوکات ژمارەیـەك مامۆسـتا و چالاکوانـی سیاسـی و کۆمەڵایەتـی و ئایینـی دەسـتەیەکیان بـۆ کۆکردنـەوەی کۆمـەك بـۆ دابیـن کردنـی پێداویسـتیەکانی قوتابـی و خوێنـدکاران پێکهێنا، دەسـتەکە لەڕێی هەڵمەتـی کۆکردنەوەی کۆمـەك بەچالاکـی جەمـاوەری جیاجیـا توانـی نزیکـەی ٣٦٠٠٠ دینـاری سـویسری کـۆ بکاتـەوە، کـە ١٢٠٠٠ دینـار لەوپارەیـە بەبانگـەوازی مامۆسـتایانی ئایینـی لـە مزگەوتـەکان کۆکرایـەوە، دواتـر پارەکـە لەڕێـی لیژنەیەکـەوە درایـە پێداویسـتیەکانی تەلەبـە و بەسـەریاندا دابـەش کـرا.

هـەر لەسـاڵی ١٩٩١یشـدا چالاکیەکـی مەدەنـی سەرنجڕاکێشـی تـر لـە کـەلار ئەنجـام درا ، ئەویـش خۆپیشـاندان و پێکهێنانـی دەسـتەیەکی مەدەنـی بـوو بـۆ ڕووبـەڕوو بوونـەوەی دیـاردەی ئاودیوکردنـی کەرەسـتەکانی ژێرخـان لەلایـەن بەرپرسـانی حیزبـە دەسـەڵاتدارەکانەوە ئەنجـام ئـەدرا ، ئـەوەی ئەوکاتـە چالاکوانـەکان و خەڵکـی هێنایـە سـەر جـادە هێنانـی ئامێرێکـی هەڵهێنـەری هێلکـە بـوو بـۆ ئاودیوکـردن لەلایـەن چـەن بەرپرسـێکی یەکێتـی و سۆسیالیسـتی ئـەو کاتـەوە، دەسـتەی نارەزایەتیەکـەی ڕووبـەڕوو بوونـەوەی ئاودیوکـردن خۆپیشـاندانێکی گـەورەی لەبـەردەم قوتابخانـەی لەیلاقاسـمەوە بـۆ لای باخچـەی سـاوایانی پشـت قوتابخانەکـە ئەنجـام دا کـە بـارەگای یەکێتـی بـوو ، پاشـتریش دەسـتەکە دەیـان بەرپرسـی بـۆ لێکۆڵینـەوە لـە دۆسـیەی ئاودیـو کردنەکـە بانـگ کـرد . ڕوداوێکـی مەدەنـی بەنـاو و دەنگـی سـەروەختی ڕاپەڕینیـش خۆپیشـاندان و مانگرتنـی کۆتایی ١٩٩١ بـوو لەبەردەم ماڵـی مسـتەفا بەگـی جافـدا، کـە ئـەو دەم نوێنەرایەتیەکـی ڕێکخـراوی یوئێنـی تێـدا بـوو، داواکاری مانگرتـووان لەخـواردن ئـەوە بـوو کـە کـەلار بخرێتـە نـاو هێڵـی ٣٦ ی دژەفڕینـەوە و لەلایـەن هاوپەیمانانـەوە لـە پەلامارەکانـی بەعـس پارێـزراو بێـت، ڕۆژانـە سـەدان کـەس لـە ژنـان وقوتابیـان و هونەرمەنـدان و چیـن و توێژەکانـی باوەنـور و دەربەندیخانیـش بـۆ پاڵپشـتی لـە مانگرتـوان بـە ڕێپێـوان دەهاتنـە شـوێنی خۆپیشـاندانەکە و چالاکـی جـۆراو

جۆریـان ئەنجـام ئـەدا.

سـاڵی ١٩٩٣ لەکـەلار شـایەدی دوو چالاکـی مەدەنـی جـۆری بـوو، کـە لەیەکەمیانـدا دەسـتەیەك چالاکـوان لەسـەر سـوتانی وێسـتگەی کارەبـای کـەلار و بـێ کارەبایـی خەڵـك لـە هاوینـی ئـەو سـاڵەدا گردبوونـەوە و یاداشـتێکی توندیـان ئاراسـتەی مـام جـەلال کـرد و مـاوەی ١٥ ڕۆژیـان بـۆ چاککردنـەوەی وێسـتگەکە دانـا و بـۆ یەکەمجـار زاراوەی «بـە پێچەوانـەوە ڕێوشـوێنی تـر ئەگرینـە بـەر» یـان بـەکار هێنـا ، بەکـردەوەش لـەو ماوەیـەدا وێسـتگەکە چـاك کرایـەوە، هـەر لـەو سـاڵەدا و لـە کاتـی شـەڕی یەکێتـی وپارتیـدا لـە دژی پەکەکـە کـە کۆمەنیسـت و نەتەوەییـەکان دژی ئـەم شـەڕە چالاکیـان ئەنجـام ئـەدا، بڕێـك تـی ئێـن تـی لـە چایخانـەی شـوێنی دانیشـتنی چـەپ و قەومیەکانـدا تەقیـەوە و مەجیـد سـاڵەحی تێـدا برینـدار بـوو، ئاسایشـی هاوبـەش بـە دانانـی تەقینەوەکـە تۆمەتبـار کـرا. هـەر لـەو سـاڵانەدا بەهـۆی نـا عەدالەتـی لـە دابەشـکردنی بایەعیـدا بەجۆرێـك ژمارەیـەك خێـزان بایەعیـان بـۆ نەهاتبـوەوە، لەکـەلار خۆپیشـاندانێکی بەرفـراوان ئەنجامـدرا و لـە ئەنجامـدا چەنـد هاوڵاتییـەك برینداربـوون.

سـاڵانی سـەرەتای ڕاپەڕیـن چەنـد ڕادیـۆ و تیڤیەکـی لۆکاڵـی و ڕۆژنامەیەکـی حیزبیـش پەیامنێریـان لـە کـەلار هەبـوو کـە ئـەم کەناڵانـە و ڕۆژنامەنووسـەکانیان ڕۆڵـی بەرچاویـان لـە فراوانکردنـی پەراوێـزی ژیانـی مەدەنـی ئـەو کاتـی کـەلاردا هەبـوو، هـەروەك کـۆڕە سیاسـی و ڕوناکبیریەکانـی هـۆڵـی هونەرمەنـدان و کۆمەڵـە و تیپـە هونـەری وشـانۆیی و ڕوناکبیریەکانیـش بەشـێك بـوون لـە سـیمای جموجوڵـی مەدەنـی ئـەو ڕۆژگارە، کـە دیوێکـی تـری ئـەم پەراوێـزی مەدەنـی بوونـەی نـەوەدەکان ئـەو کەسایەتیە کۆمەڵایەتـی و ئاینییانـە بـوون کـە لەکاتـی شـەڕەکانی حیزبەکانـدا هەوڵـی سـوڵح و ئاشـتەواییان لەنێوانـدا ئـەدان. لاپەڕەیەکـی تـری ژیانـی مەدەنـی ئەوەدەمیـش ڕێکخـراوە کۆمـەك بەخشـەکانی کـرا و کـرۆ و قەندیـل و ڕابیتـە و ئیغاسـە و زۆری تریـش دەیـان نەخشـاند کـە خزمەتـی مەدەنـی و خێرخـوازی و خۆبەخشـیان دەکـرد.

لـە دوای پرۆسـەی ئـازادی عیراقیشـەوە کۆمەڵـی مەدەنـی لـە کـەلاردا هەنگاوێکـی تـری بەرچـاوی نـا ، لـە کـەلار چەندیـن ڕۆژنامـەی لۆکاڵـی دەرچـوون ، چەندیـن ڕێکخـراوی ئێـن جـی ئـۆ دامـەزران لـە چەشـنی «دەسـتەی هەنـگاو ، ڕێکخـراوی شـەفافیەت بـۆ نەهێشـتنی گەندەڵـی ، پەیامـی خەڵـك ، کۆمەڵـەی داکۆکـی لـە قوربانیانـی ئەنفـال ، چـواردەی چـوار» و چەندانـی تـر ، لەپـاڵ ڕێکخـراوە لۆکاڵیـە خێرخوازیەکانـی « ژیـان ، دۆسـتان ، پـرۆژە ، سـۆز « هـی تریشـدا.

ئابـی ٢٠٠٥ جوڵەیەکـی مەدەنـی جیاتـر لـە کـەلار کـرا، کـە چەنـد گەنجێـك کۆمەڵـەی بەمەدەنیکردنـی (کـەلار ـ ڕزگاری) یـان دامەزرانـد و سەرپەرشـتی خۆپیشـاندانی تونـد و جـدی و بـێ پێشـینەی ٧ی ئەیلولـی ٢٠٠٥ یـان کـرد، کـە بـۆ داخوازیـە سـەرەتاییەکانی ئـاو و کارەبـا بـوو، بـەڵام بەکارهێنانـی توندوتیـژی لەلایـەن هێـزە ئەمنیەکانـەوە بەرامبـەر خۆپیشـاندەران بـووە هـۆی برینداربوونـی ژمارەیـەك خۆپیشـاندەر. هەروەهـا لـە ٢٠٠٦/٨/٨ جارێکیـتر گەنجانـی کـەلار لەبەرامبـەر کەمـی خزمەتگوزاریـدا خۆپیشـاندانی جەماوەرییـان لـە نـاو بـازاڕی سـەرەکی کـەلار ئەنجامـدا و دیسـان هێـزە ئەمنییـەکان بـە گوللـە ڕووبـەڕووی خۆپیشـاندان بوونـەوە بـەو هۆیەشـەوە گەنجێـك بەنـاوی (ئاریـان مەحمـود) شـەهید بـوو ژمارەیـەك خۆپیشـاندەری تریـش برینـدار بـوون، وەرچەرخانێکـی مەدەنـی تـر لـە گەرمیـان پێکهێنانـی ناوەنـدی کاری هاوبەشـی ڕێکخراوەکانـی گەرمیـان بـوو لە سـاڵی ٢٠٠٦ دا ، ئـەم ناوەندە کـە لـە ڕێکخـراوە پیشـەییەکانی حیزبـەکان پێکهێـنرا زۆر دۆسـیەی مەترسـیداری گەندەڵـی ئاشـکرا کـرد و میدیـا و

ڕای گشتی لـەدژ هێنایە سـەرخەت و گەندەڵکارانـی زۆر ترسـاند ، دواتریـش لەگـەڵ خۆپیشـاندانەکانی شـوباتی ٢٠١١ دا کـە ڕۆژی ٢٥ ی شـوباتی ئـەو سـاڵە دیسـان هێـزە ئەمنیـەکان خۆپیشـاندەرانیان لـە خوێنـدا گەوزانـد و دوو شـەهید و دەیـان بریـنداری لە کـەلار لێ کەوتـەوە ، هـەر ئەوکاتیـش کۆمەڵێك گەنج گروپـی کاری مەدەنـی ٢٥ ی شـوباتیان بـۆ چاکـەی گشـتی دامەزرانـد، لەوێـوە گرتـن و ئەشـکەنجەدان و ترسـاندنی گەنجـان و چالاکانـی مەدەنـی بەربڵاو و ڕێکخـراو و توندتـر کـرا، ئـەو ڕۆژانـە پەیامنێرانـی میدیـای ئەهلـی و ئۆپۆزسـیۆن ڕۆڵـی دیاریـان لـە جموجوڵـی میدیایـی مەدەنیـدا دەبینـی ، هـەر ئـەو حیراکـەش دامەزراندنـی ڕادیـۆی دەنگی لێکەوتـەوە کـە سـەرەڕای بەئامانـج کردنـی لەسـەرەتاوە بـەڵام ڕۆڵـی بەرچـاوی لـە بڵاوکردنـەوەی کەلتـوری مەدەنیـدا بینـی ، تـا کار گەیشـتە تیرۆرکردنـی یەکێـك لـە ڕووە دیـار و گەشـەکانی ئـەم نەوەیـە شـەهید کاوە گەرمیانـی لـە ٥ ی کانونـی یەکەمـی ٢٠١٣ دا ، شـەهادەتی کاوە لـەوە بـەدوا بـووە هەوێنـی زۆر چالاکـی مەدەنـی کاریگـەر لەلایـەن هـاوڕێ و هاوپیشـەکانیەوە.

هـەر لـە درێـژەی کاروچالاکـی مەدەنـی لـە کـەلار لـە ١٠ ی تشرینـی یەکەمـی ٢٠١٥ دا دوای ئـەوەی کۆبوونـەوەی لایەنەسیاسـییەکان بـە بنبەسـت گەیشـت و قەیرانەکانـی هەرێـم ناهاتنـە چارەسـەر، لـە شـاری کـەلار گەنجـان و چیـن و توێـژە جیـاوازەکان خۆپیشـاندانێکیان بـۆ بـەردەم لقـی ٢٢ ی گەرمیانی پارتـی ئەنجامدا و دواتر خۆپیشـاندان گوسـترایەوە بـۆ بـەردەم ناوچـەی کـەلاری پارتـی لـە گەڕەکـی شـۆڕش و دواتـر بەهـۆی بەرپەرچدانـەوەی پاسـەوان و چەکدارانـی ناوچـە بـە گوللـە دوو گەنـج بـە ناوەکانـی (ئـارام بایـز عوبێـد) و (عوسـمان عەدنـان) شـەهید بـوون و ژمارەیەکـی تریـش برینـدار بـوون.

دوایـن وێسـتگەی کاروجوڵـەی مەدەنـی لـە کۆتایـی ٢٠١٦ لـەو فۆرمـەی خۆپیشـاندان و نارەزایەتـی مەدەنـی مامۆسـتایان و فەرمانبەرانـدا بـوو کـە هێـزە سیاسـی و ڕێکخـراوە تەقلیدیەکانـی تێپەڕانـد و خۆپیشـاندەران خۆیـان خۆیـان ڕێکخسـت و تەنیـا خۆیـان نوێنـەری خۆیـان بـوون و لەجیاتـی خۆیـان قسـەیان کـرد ، لەکۆتایشـدا گرنگـە ئـەوە بڵێـم کـە ئێمـە لـەم وتـارەدا قسـەمان لـە ڕوبەرێکـی بـێ سـەرچاوە و قسـە لـێ نەکـراو کـردووە ، کـە ئیشـی واش بـە دڵنیاییـەوە پـڕە لـە کەموکـوڕی ، چاوەڕێـم لـە ئێـوە هەڵەکانـم بـۆ ڕاسـت کەنـەوە و ئـەو نەوتراوانـەش لەسـەر جموجوڵـی مەدەنـی لەکـەلار بڵێـن ، کـە مـن پەیـم پـێ نەبـردووە ، سوپاسـی زۆریشـم بـۆ مامۆسـتا ئەحمەد نیزامەدیـن و دادوەر حسـێن محێدیـن و هونەرمەنـد سەربەسـت حاجـی ئەحمـەد و نووسـەر و ڕۆژنامەنـووس مەجیـد سـاڵح و چالاکـوان ڕێبیـن تەهـا کەڵکـم لـە زانیاریەکانیـان وەرگـرت.

خۆپیشاندان و مانگرتنی ١٩٩١

خۆپیشاندانی ٢٠٠٥... فۆتۆ: ئارام ئیکرام

خۆپیشاندانی ٢٠٠٦... فۆتۆ: جەزا محمد

شانۆی کەلار

محەمەد سابیر کەمەر

شـانۆ .. وشـەیەکی یۆنانییـە لەوشـەی دراماوە هاتـووە مانـای (کار = فرمـان) دەگەیەنێـت، شـانۆ لەسـەردەمی یۆنانییەکانـی کۆنـەوە سـەریهەڵداوە وەك وشـەی شـانۆو کاری شـانۆیی، دیـارە پێشـتریش لەسـەردەمی سـەرەتاکانی مێـژوی مرۆڤایەتـی هەمـوو جـۆرە یارییەکیـان ئەنجامـدەدا بـۆ بۆنـەو ئاهەنگەکانـی لەدایکبـونو زیاتریـش بـۆ نـاو کۆشـکەکانی پاشـاکان بـەڵام ناویـان لێنەدەنـا شـانۆ.

وشـەی شـانۆ لەتورکیـای سـەدەی ١٦ هاتـە نـاو هونـەرو مێـژوی شـانۆی کوردیـەوە، دیـارە لەهەمـوو شـارو شـارۆچکەکان شـانۆو سـەرهەڵدانی شـانۆ ڕاسـتەوخۆ وەك گـروپ یـان بەشـێوەی ئەکادیمـی کاری تیـا نەکـراوە بەڵکـو هـەروەك پێـش سـەرهەڵدانی شـانۆ لەیۆنـان کـە بـۆ بۆنـەکان ئەنجـام دەدرا لـە کوردسـتانیش بەهەمانشـێوە بـوو، لەهـەر شـارێك لەشـارەکانی کوردسـتان بـاس بکەیـن نمایشـی لاکـۆڵانو دیوەخـانو قوتابخانـەکان هەبـوەو ئەنجامـدراوە لەکەلاریـش لـە ساڵەکانی سییەکان لەکـەلاری کۆنـەوە چەندیـن نمایـش پێشـکەش کراوە بۆ مەبەسـتی یـادی نـەورۆزو یادەکانـی تـرو لـە قوتابخانـەی کـەلاری کـۆن لەلایـەن خوێنـدکارانو پیـاوانو گەنجانـی کـەلارەوە چەندیـن نمایـشو چەندینجـار کاری هونـەری نوانـدن ئاسـا کـراوە.

بـەڵام ئـەوەی وەك تیپـی هونـەریو شـانۆی ئەکادیمـی باسـی بکەیـن سـاڵی ١٩٨٣ لەلایـەن چـەن خوێندکارێکـی هونـەرە جوانەکانـی کـەلارەوە کـە لەسـلێمانی بـۆ ئەومەبەسـتە لەخوێنـدن بـون، دوای تەواوکردنـی پەیمانـگا تیپێکیـان دروسـت کـرد لەگـەڵ چەنـد کەسـێکی ڕۆشـنبیری شـاری کـەلار ئەوانـەش کـە جێدەسـتیان دیـار بـوو لـە دامەزراندنەکـە بریتـی بـوون لـە سەربەسـت ئەحمـەدو کەریـم حسـێنو محەمـەد حەسـەن، دواتریـش چەنـد کەسایەتیو مامۆسـتایەك هـەم ئاهەنگیـان بـون تیپەکەشـیان ناونـا (تیپـی شـانۆو مۆسـیقای گەرمیـان) کـە یەکـەم تیـپ بـوو لەسـەر ئاسـتی شـاری کـەلارو لـە مانگـی حوزەیرانـی سـاڵی ١٩٨٦ دامـەزرا، هەمـان سـاڵ ١٩٨٦، تیپـی شـانۆی سـیروان دامـەزرا لەلایـەن مەجیـد ساڵەحو کامـەران فایـەقو عوسـمان عەبدولقـادرو چەندکەسـێکی تـرەوە، بـەدوای ئەویشـدا تیپێکـی تـری شـانۆیی دروسـت دەبێـت بەنـاوی (تیپـی شـانۆی پێشـڕەو) بـۆ زیاتـر خزمەتکـردن بەهونـەری شـانۆ لەشـارەکەو بیرۆکـەی دامەزراندنەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ (مەحمـود محەمـەد نـاسر، عوسـمان سـەید حسـێن، ئەکـرەم عەبدوڵـلا، رزگار حاجـی حەمیـد، کامـەران عەلـی تۆفیـق، شـێخ لەتیـف) لەپـاش ئەوانیـش تیپـی شـانۆی منداڵانـی گەرمیـان لەسـاڵی ١٩٩٣ لەلایـەن عوسـمان گەرمیانییـەوە دامـەزراو چەنـد منداڵێکـی لـەدەور کۆبـوەوە کـە لەسـاڵی ١٩٩٧ ەوە بەنـدە سـەرۆکی ئـەو تیپەیـە.

سـەرەتای سـاڵی ١٩٩٠ لقـی کـەلاری کۆمەڵـەی هونـەرە جوانەکانـی کـورد بـارەگای خـۆی دەکاتـەوەو لێـرە بـەدواوە بەشـێکی زۆری کارە شـانۆییەکان لەلایـەن ئـەو کۆمەڵەیـە لەگـەڵ تیپـی سـیرواندا پێشکەشـکراوە، لـەدوای ڕاپەڕینیشـەوە بەرهەمـە شـانۆییەکان لەکـەلار فـۆرمو شـێوازی نوێـی بەخۆیـەوە بینـی، بەرهەمـی زیاتـرو هونەرمەنـدی زۆرتـر هاتونەتـە مەیدانەکـە، لەسـەرەتای گـروپ و تیپەکانـەوە تائێسـتا نزیکـەی ٢٠٠ شـانۆگەری گـەورەو منـاڵان نمایـش کـراوە.

چەندیـن فیسـتیڤاڵی هونـەری کەرکـوك لەلایـەن وەزارەتـی ڕۆشـنبیریو یەکێتـی هونەرمەندانـی کوردسـتان لەسـاڵی ١٩٩٣ بـەدواوە سـازکراوە بەبەشـداری تیپـە شـانۆییەکانی (کـەلار، دەربەندیخـان، کفـری، چەمچەمـاڵ)

(یادی ٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

سـاڵانە لەکـەلارەوە بەرهەمێـك یـان زیاتـر لـەو فیسـتیڤاڵەدا پێشـکەش کـراوەو شـانۆکارانی کـەلار توانیویانـە خەڵاتیـش لەبـوارە جۆربەجۆرەکانـی دەرهێنـانو ئەکتـەری کـوڕو ئەکتـەری کـچو دەقو دیکـۆر بەدەسـتبهێنن.

شـانۆی قوتابخانـەکان بەشـێکی شـانۆی کـەلار پـڕ دەکاتـەوە بەبەردەوامـی بوونـی هەبـووە بەشـێوەیەك لەپـاش ڕاپەڕیـن لەکـەلار لەلایـەن بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی پـەروەردەی گەرمیـان لەبەشـی چالاکـی هونـەری سـاڵانە فیسـتیڤاڵی هونـەری شـانۆ پێشـکەش کـراونو لەسـاڵی ٢٠١٣ شـدا لەسەردەسـتی عەبـاس عەبدولڕەزاق بەڕێوەبەری ڕۆشـنبیریو هونـەری گەرمیـان بەشـێوەیەکی بەرفـراوان هەماهەنگیکـرا لەگـەڵ بەشـی چالاکـی بەڕێوەبەرایەتـی پـەروەردەی گەرمیـانو ١٤ بەرهەمـی شـانۆیی قوتابخانـەکان لەچوارچێـوی فیسـتیڤاڵێکدا بەنـاوی (فیسـتیڤاڵی شـانۆی پـەروەردەی کـەلار) نمایشـکرا.

بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی پـەروەردەی گەرمیـان لەسـەر ئاسـتی کوردسـتان بەشـداری لەشـانۆی پەروەردەکانـی کوردسـتاندا هەبـووەو دەرهێنانـی شـانۆییەکانی بەشـدار بـوو لـەو فیسـتیڤاڵانەدا شانۆکارانی کـەلار بـووەو لەگـەڵ مامۆسـتایانی هونـەر بەشـی شـانۆ.

کاروانـی شـانۆ لەکـەلار تـا ئێسـتایش درێـژەی هەیـەو نزیکـەی ٧ گـروپو تیپـی شـانۆیی مۆڵەتپێـدراو لەلایـەن ڕۆشـنبیرییەوە لەکـەلار بونیـان هەیـە وەك (کۆمەڵـەی هونەرەجوانەکانـی کـورد ـ لقـی کـەلار، تیپـی شـانۆی سـیروان، تیپـی شـانۆی منداڵانـی گەرمیـان، گروپـی هونـەری ئەسـتێرەکان، گروپـی شـانۆی بەهـرە، تیپـی شـانۆی بنکـورە، گروپـی شـانۆی بوکەڵـە) هـاوکات نوسـینگەی گەرمیانـی سـەندیکای هونەرمەندانـی کوردسـتانیش لەکـەلار هەیـە کەبـەم تیپانـەوە پێکـەوە لەکـەلار بەردەوامـن لەکارکـردن لەبـواری شـانۆدا، هونەرمەندانـی کـەلار لەڕابردوودا بەشـێکی زۆریـان لەدرامـاو زنجیـرەی تەلەفزیۆنـی لەسەرئاسـتی کوردسـتان بەشـدار بـوون لەوانـە (ڕەشـەی پۆلیـس، گەردەولـول، لاپەڕەکانـی کەرکـوك)، هەروەهـا بەشـێکیتر لـە هونەرمەندانـی کـەلار ڕویـان لـە سـینەما کـردووەو توانیویانـە لـەم ڕووە کاری خۆیـان بکـەنو جـێ پەنجەیـان دیـار بێـت و کاریـان بـۆ چەندیـن کورتـە فیلـم کـردووەو هەندێکجـار وەك ئەکتەریـش بەشـدار بـون، سـەرباری چەندیـن کەموکورتـی بنەڕەتـیو نەبونـی هۆڵـی تایبـەت بەشـانۆکاران، بـەڵام هونـەری شـانۆ لەکـەلار ئومێـدی کاری باشـترو زۆرتـری لێدەکرێـت.

چالاکی شانۆی کۆن ... ئەرشیف: کۆمەڵەی هونەرە جوانەکان

شانۆی بێ ناسنامەکان ... فۆتۆ: دلێر عەبدولڕەحمان

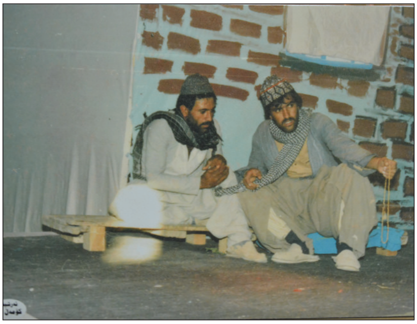

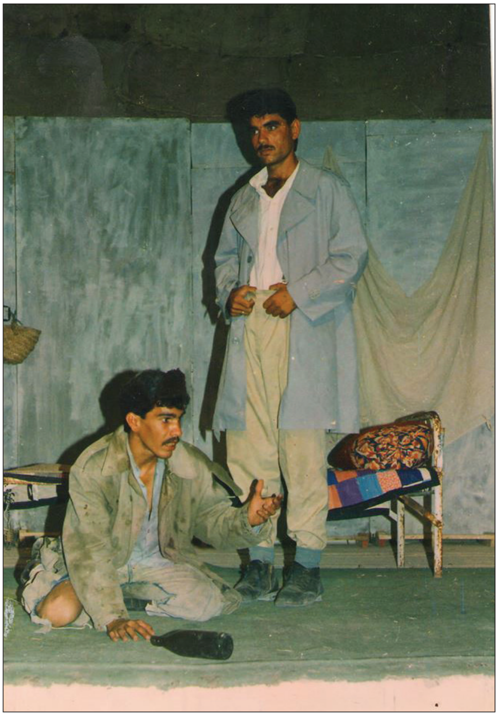

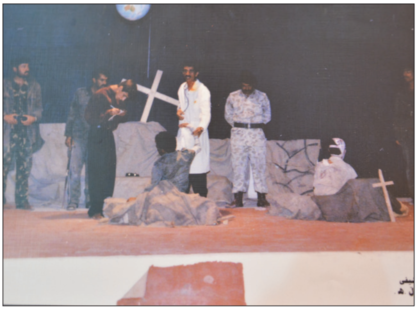

چالاکی شانۆی کۆن ...ئەرشیف: کۆمەڵەی هونەرە جوانەکان

شانۆی گاڵتەگێڕی چاك و گاڵتەگێڕی خراپ... فۆتۆ:دلێرعبدالرحمان

هۆرەو ژیان و دەورووبەر

م. عەبدوڵڵا حەسەن قادر

هـۆرە لـە دێـر زەمانـەوە هاوبەشـی ژیانـی خەڵـك بـووە لەگـەڵ ئاینـدا ڕەگ و ڕیشـەی تێـك ئاڵانـدووە ، ڕاسـتە ڕێـگای گوزەرانـی شـەق کـردووە ، کاریگەرانـە هـاو خـەم و هـاودەردی خەڵـك بـووە ، لـە تـەك هەمـوو بۆنـەو هـەورازو نشـێوی ڕۆژگاردا ڕۆیشـتووەو هەڵزنـاوە، ڕاسـتەوخۆ بووەتـە ئامـرازی هێورکردنـەوەی ژان و ئازارەکانـی زەمـان ، لـە ڕووداو و کارەسـاتانە ئەمانـەی خـوارەوەن :

١. جەنگ :

هـۆرە لـە گەرمـەی شـەڕدا ، لێـڵ تەققـەو دەسـڕێژی گوللـەدا ، لـە تەنگانـەو نەبـەردو هێرشـکردنی دوژمنـدا ، لەگـەڵ هەڵمەتـی شۆڕەسـواراندا ، جەنـگاوەری هـۆرە چـڕ بـە هەوایەکـی (حەماسـی) کاریگـەر لـە نـاو شـەڕەکەوە هـۆرەو ئازایەتـی دەخاتـە بـەر شـەڕکەران هانیـان دەدات بـە ڕۆحێکـی ئازاتـر بجەنگـن و هەڵمـەت بـەرن تـا سـەردەکەون وەك لـەم شـیعرانەدا دەردەکەوێـت کـە هـۆرە چـڕ بـە ئاوازێکـی (هەوایەکـی) تایبـەت دەیچـڕێ.

ترنگەی تەپڵێ تێ پا وە جەنگەوە

تا مەردیەل تێە دن دڵ وە تەنگەوە

ترنگەی تەپڵێ تێ لە تەرکە بانان

بییە ڕشت کوللەی زەڕین سوواران

جەنگ وگاوو شیر ، هەم شێرانی نەڕ

کەفتووە لە مەیدان لەشە وە بێ سەر

هاوکوڕەیل خاس ، جور فڕەی فەنەر

ئیسەنگەر گرتن ، چوین وە ئەو سەنگەر

دەنگ شینکەر دێت لەی هۆس و لەو هۆس

نام تەپڵە جەنگە ، پا زەڕەی ناقوس

٢. غەریبی

(هـۆرە) هەمیشـە لـە گـەڵ ڕەوڕەوەی ژیانـی کوردەواریـدا کەمـی نەکـردووە ، لـە زۆربـەی زۆری بۆنـە کۆمەڵایەتییـەکان و بوارەکانـی گوزەرانـی ڕۆژانـەدا بەشـداری کـردووە ، لەکۆنـەوە تـا ئەمـڕۆ هـاوڕێ و هاودەمـی مرۆڤـی کـورد بـووە ، خەمەکانـی لاواندوەتـەوە ، هەسـت و خەمـی پەنگخـواردووی دەروونیانـی بـە دەم بـاوە داوە ، ئازارەکانـی هێـور کردوونەتـەوە و بـاری گرانـی سـەر شـانییانی سـوك کـردووە ، غەریبـی و دەربـەدەری میراتـی

(یادی٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

زەمانـەو ڕۆژگار بـووە بـۆ میللەتەکەمـان ، بۆیـە پەنایـان بردووەتـە بـەر هـۆرەو خۆمـان و دەوروبەرمانـی دووانـدوە بـە هـەوای (کەسـاسـی) و (غەریبـی) چـڕ وەك لـەم شـیعرانەی هـۆرەدا دەردەکەوێـت :

غەریبی شاران ، کارێ پێم کەردەن

چەپ چەپ زوڵفانم ، بای شەماڵ بەردەن

غەریبێ مەردەن ، لە دەر دەروازە

بێ گۆڕ ، بێ کفن ، بێ بەر جەنازە

غەریبی شار یەل ، پەی یەکێ خاسەن

نەزانێت ماوای خەم لە چ ڕاسەن

خەم لە لای مەردم وەکەفتە رەفتە

خەم لای دڵەکەم وەرخەروار خەفتە

خەم حەڵقەی داوە ، لە دەورە دڵم

جینایەلیتەم ، ببیە منزڵم

خەم برات بمرێ ، مەرتۆ برامی

وەهەرجا مەچم ، ڕەفیقی رامی

غەریبی شاران کارێ پێم کردەن

بێزارم جەگیان، رازیم وە مەردەن

یادتان وەخەیر دوورە وڵاتان

بومە کەموتر ،با مە رای لاتان

قەریب قەریب کەن پای قەریب وەدەر

قەریب کەس نییە لە خۆم زیاتەر

غەریبی شاران کارێ پێم کردەن

چەپ چەپ زڵفانم بای شەماڵ بەردەن

سیروانە شێتەی دەل ودێوانە

بێ نەجاتم دە لەی غەریبسانە

من وە ڕێواری دامە لەی ڕێیە

مەر غەریب لەبەر شارەکەس نییە

٣. پیری

پیریـش ڕووبـەر و پانتایەکـی تـری لـە (هـۆرە) دا داگیـر کـردووە ، هـۆرە چـڕ بـە ئـاوازی دڵ تەنـگ بـە شـیعری غەمگیـن بەسـەر خۆیـدا هەڵـدەدا کـە لـە تەمەنـی پیریـدا نەخۆشـی نەتوانایـی و ئـازار سـەری تێدەکـەن داخ کەسـەر و ئەسـەف بـۆ ئـەو ڕۆژگارە دەخـوات کـە لـە هەڕەتـی لاوێتیـدا لـە گـەڵ جوانانـدا دڵـداری کـردووە و دڵ و دڵخـوازی بـووە ، وەصـڵ و ژووانـی خۆشەویسـتەکانیان بیـر دەکەوێتـەوە ، داخ و خەفـەت بـۆ ئـەوە دەخـوات چـۆن کاروانـی ژیـان لـە هـەر مەنزڵێـك هاوڕییـەك هاوتەمەنێـك بەجـێ دەهێڵێـت و بـەرەو دووریانـی جیابوونـەوە کـۆچ دەکـەن. وێـڕای ئەوانـە باسـی کـەم دەسـتی ، گـەدای ، پیـری دەکات ، ئەمەمانـە هەمـووی لـە شـیعرانەی هـۆرەدا ڕەنگیـان داوەتـەوە .:

پیریی بەد بەخت بای ، چەتوای لە هاڵم

کەم زەڕەم کردی شکانی باڵم

کەم زەڕەمکردی فامم سەندییە

بیخ بنچینەم ، وەبن کەندییە

ئەوسا جوان بیم ، لە سەودای دڵ بیم

وەلای نازداریەل ، چوین پەڕەی گوڵبیم

پیر بیم ، کامل بیم ، پیرچووم گرتە دەس

فەلەك شیشەی عومر، جوانییم شکەست

پیریی ، کاملیی ، گاییی ، کەمدەسی ،

هەرچوار وەیەکۆ هەواڵمی پرسی

پیربیم ، کامیل بیم ، مامەوە بێکەس

چەن هاوکوڕەیل خاس ، هەموو دام لە دەس

فەلەك بەدبەخت ، یە چ کارێك کرد

جوانییەکەم چویی ، پیریی شوێنی گرد٤

٤.دڵداری

شـیعری دڵداریـش لـە (هـۆرە) دا جێگـەی تایبەتـی خـۆی هەیـە هـۆرە چـڕی عاشـق ، بـە دەنگـی بـەرزو دڵگیـر ، خۆشەویستەکەی دوانـدووە ، ڕازو نیـازی دڵـی خـۆی بـە گوێـدا داوە ، ژووان ، دەردە دڵ ، دووری ، خەفـەت ، مـاچ ، دەسـت بـازی ، وەسـفی بـاڵاو قـەدو قیافـەت ، زوڵـف ، خـت و خـاڵ ، سـینەو مەممـك ، تیـری برژانـگ ، لـەش و لاری گۆشـتن، بەژنـی باریـك و زەراف ، جـل و بـەرگ ، شـکار و ڕاو ئەمانـە هەمـووی بونەتـە هەوێنـی شـیعری دڵـداری لـە هـۆرەدا وەك :

ئەبرۆ پر پشتن ، چەوێل سیازاغ

ناو سینە سپی ، چیو وەفرە ئێڵاخ

ئەبرو پرپشتن ، چەوێل سیا زاغ

مەنیتە سیفیك ، چەنیاویت لە باخ

پڵاچەی برژانگ ، سەوزەی باڵا بەرز

وەردان لە گیانم ، موچڕکەو تەولەرز

کافر ، بێ مروەت ، دڵ لە سەنگ خار

شەو لە ماڵەکەم ، چوی گری قەرار

خۆ من نەخۆش نیم ، خۆم زانم چەمە

کوشیاوم وەتیر ، ئەو پرتقاڵ دەمە

فیدای زوڵفەکەی قەیچی پاچت بام

گژنیژەی عەرەق جێگەی ماچت بام

جۆردز بسۆرێم ، شەو لە ماڵەکەت

سەر بنێم وەبان نەرمی باڵەکەت

فیدای خاڵەکەی بان زنجت بەم

فیدای مەممکەیل ، قومچە وقنجت بام

من دۆسێ توام ، دوس کەس نەوت

مەممکەیل قنج ومنج دەسخواردوو نەوت

فرە ئەزیزی کزەی دڵەکەم

بەو بنیش وەلام ، تاقە گوڵەکەم

٥.سوارچاکی

سـوارچاکی و شـۆڕە سـواری خەسـڵەتێکی دی نـاو کۆمەڵگـەی کوردەوارییـە ، لـە بۆنـەو شـای زەماوەنـدا سـواران ڕەمبـازی و تەقـەو قیـل و قـاژ و تـاو تاوینیـان کـردووە ، خەڵکانـی بەشـدار بـووی شـایی و زەماوەنـد دەبوونـە سـەیرکەریان ، بـە باڵایانـا هەڵیـان دەداو ئافەرینیـان دەکـردن زۆر یـاری سـەیرو سـەمەرەیان دەکـرد وەك لـە گەرمـەی تـاودا هەڵگرتنـەوەی بـەرد لـە زەوی ، یـان ڕانـەك لـە پێکـردن لـە سـەر پشـتی زیـن بـە دەم غاردانـەوە یـان سـوڕخواردن لـە سـەر پشـتی ئەسـپەوە ، هەڵەڕانـەوە لەژێـر سـکی ئەسـپەوە ، شـتی تریـش ، سـەرەڕای ئەمانـە لـە جەنگـدا جەنـگاوەر بـە سـواریی بەشـداری شـەڕی دەکـردوو هەڵمەتـی دەبـردە بـەر دوژمـن و دەیشـکاندن و سـەنگەری پـێ چـۆڵ دەکـردن ، بـە دیلـی دەیگرتـن و ئـاڵای سـەرکەوتنی بـەرز دەکـردەوە ، ئەمانـە هەمـووی بـە هـەوای هـۆرە دەچـڕان وەك لـەم شـیعرانەی خـوارەوەدا :

ئیمڕۆ چوم وەبار قەورەمەزاران

دووان پەی کاروان چاپوك سواران

چاپوك سواران لە مەیدان جەنگە

جەنگ گاورشێر ، بەورو پڵنگە

چاپوك سواران هان لە شوڕو شەڕ

لە ئەرزەی مەیدان سیوێڵ مەدەن جەڕ

شۆڕە سواران دەس لە دەم وەردان

چەند جەبەی قەواخ لە سەنگەر پەڕدان

شۆڕە سواران جور فەرەی فەنەر

ئی سەنگەر چۆڵکرد ، نیشت وە ئەو سەنگەر

ئیمڕۆ لە مەیدان دیمەت وە مەردی

یەك یەك سواران بەردەست مە کەردی

وەرزش لە کەلار

شاری کەلار .... فۆتۆ : محمد صالح

کامەران یاروەیس

ئاشکرایە ئەمڕۆ شاری کـەلار، بەیەکێـك لـە شـارە گرنگەکانـی هەرێمـی کوردسـتان دادەنرێـت، لـەڕووی چالاکـی وەرزشـیو بوونـی ژێرخانـی وەرزشـیو وەرزشـکارو یاریـگاو دامـەزراوەی وەرزشـی.

گرنگـیو بوونـی ئـەم چالاکییـە وەرزشـیيانە لەشـاری کـەلار دەرئەنجامـی ماندووبوونـی چەندیـن سـاڵەی وەرزشـکارانو سەرپەرشـتیارانی وەرزشـییە لەشـارەکە, هەرلەکۆنـەوە گونـدی کـەلاری کـۆن کـە بنچینـەی ئێسـتای قـەزای کـەلارە چالاکـی وەرزشـی تێـدا هەبـووەو سـەرەڕای کـەم دانیشـتووانی ئەوکاتـەی بەبـەراورد بەشـارەکانی کفـریو خانەقیـنو جەلـەولا، لەسـاڵانی شەسـتەکان تیپـی تۆپـی پێـی ئـەم گونـدە لەگـەڵ تیپەکانـی ناوچەکـە یارییـان کـردووەو ئەنجامەکانیـان مایـەی دڵخۆشـی خەڵکـی کـەلار بـووە.

بـەڵام سـەرەتای ڕاستەقینەی پەرەپێدانو فراوانبونـی چالاکـی وەرزشـی لەمشـارە دەگەڕێتـەوە بـۆ سـاڵەکانی ١٩٧٧ بـەدواوەو هاتـنو نیشـتەجێکردنی خەڵکـی گوندەکانـی ئەوبـەری ڕوبـاری سـیروانو گوندەکانـی نزیـك شـارەکەو زۆربونـی دانیشـتوانەکەیو کردنـەوەی چەندیـن خوێندنـگاو قوتابخانـەو ئەنجامدانـی پاڵەوانێتـی سـاڵانەی قوتابخانـەکانو فیسـتیڤاڵی سـاڵانەی وەرزشـی.

ئـەم چالاکییانـە وایانکـردووە کـە لاوانو گەنجانـی شـارەکە بەشـێوەیەکی فـراوان ڕووبکەنـە وەرزش بەگشـتیو تۆپـی پـێ بەتایبەتـیو لەماوەیەکـی کورتـدا چەندیـن تیپـی میللـی تۆپـی پـێ دامـەزرا وەکـو تیپـی کـەلاری کـۆنو حەمـەی کەریـمو مەهابـادو کوردسـتانو هیـواو برایەتـیو نـەورۆزو هـاوکاری، کـە هەرتیپێـك سـەر بەگەڕەکێکـی شـارەکە بـووە.

لەوسـاڵانەوە تـا سـاڵی ١٩٩١ هەمـوو پاڵەوانێتییەکانـی ناوخـۆی ئـەم تیپانـە لەسـەر ئەرکـی خـودی تیپـەکان بـووەو بەشـێوەی کۆکردنـەوەی بڕەپارەیـەك لەهـەر تیپێـك، هەروەهـا دابینکردنـی کەرەسـتەی وەرزشـی لـە تـۆپو جلوبـەرگو یاریـگا بەهەمانشـێوە لەسـەر ئەرکـی خـودی تیپـەکانو یاریزانەکانیـان بـووە.

لەپـاش ڕاپەڕیـن یانـەی وەرزشـی شـێروانە دامـەزراو بـەدوای ئەویشـدا یانـەی وەرزشـی خانەقیـن دامـەزرا، بوونـی ئـەم دوو یانەیـە لەشـارەکە گوڕوتینێکـی زۆرتـری دا بەچالاکـی وەرزشـیو لەشـێوەی میللییـەوە گـۆڕا بـۆ دامەزراوەیـی.

ئێسـتاش لەگـەڵ فراوانبونـی شـاردا چالاکـی وەرزشـیو دامـەزراوەو تیپـی میللـی زۆر زیادیکـردووەو شـاری کـەلار سـەرچاوەیەکی زۆر گرنگـە بـۆ پەیداکردنـی وەرزشـکاری بەتوانـا تـا وای لێهاتـوو چەنـد وەرزشـکارێکی ئەمشـارە بگەنـە ئاسـتی هەڵبـژاردەی عێـراق وەکـو یاریزانـان (عەلـی تەهـا) لەبالـەو (هەڵکـەوت عـادل) لـە تۆپـی پـێ.

لەکۆتاییـدا پێویسـتە ئـەو کەسـانە لەیادنەکەیـن کـە توانییـان بەهـەوڵو ماندووبـوونو توانـای مـادی خۆیـان خزمەتـی وەرزشـی لەمشـارەدا بکـەن وەکـو (شـەهید نەجـم) ی قۆرەتـوو، خوالـێ خۆشـبوو مامۆسـتا (خەلیـل وەلـی)، کاك (ڕزگار مەشـەیی)، کاك (حەمـەی حاجـی مەحمـود)، مامۆسـتا (دڵشـاد برایەتـی)، مامۆسـتا (سـاڵح هـاوکاری)، مامۆسـتا (ئیبراهیـم حەمـەی کەریـم)، کاك (تەلعـەت سـەعدوڵلا)، مامۆسـتا (خۆشـناو حەسـەن).

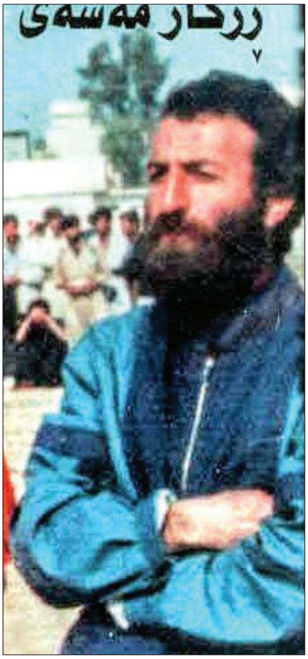
رزکار مەسەی

زانکۆی گەرمیان و گەشەکردنی پێوانەیی

پ.ی. د. دارا حەمید محەمەد

زانکـۆی گەرمیـان لەئەمـڕۆدا باڵاتریـن ناوەنـدی ئەکادیمـی گەرمیانـە ، هێمایەکـی بڵنـدی شارسـتانییەتی و سـەرچاوەیەکی گرنگـی گەشـەپێدانی مرۆیـی ناوچەکەیـە ، سـەکۆی بەیەکگەیشتنی توانا زانسـتی و ئەکادیمـی و کلتـوری و ڕۆشـنبیرییە جیاوازەکانـە کـە ئامانجیـان خزمەتکـردن و گەشـەپێدانی کۆمەڵگایـە بەگشـتی و گەرمیانـە بەتایبەتـی لەڕێـی ئاڵوگۆڕکردنـی شـارەزایی و توانـا زانسـتیی و پەروەردەییەکانیانـەوە.

بـەردی بناغـەی ئـەم زانکۆیـە لـە ٢٠١٠/٤/١٤ دا دانـرا ، لـە ٢٠١١ بەفەرمـی وەك ناوەندێکـی ئەکادیمـی کرایـەوە و دەسـتەی سـەرۆکایەتییەکەی دەسـت بەکاربـوون ، سـەرەتا و بناغـەی ئـەم زانکۆیـە بـە کۆلێجـی پـەروەردە دەسـتپێیکرد ، کـە لـە ٢٠٠٤ لەکـەلار کرایـەوە، دواتـر و لـە ٢٠٠٥ کۆلێجـی ئادابـی خانەقیـن کرایـەوە، هـەردوو کۆلێجیـش سـەر بـە زانکـۆی سـلێمانی بـوون ، لـە سـاڵانی (٢٠٠٧ ـ ٢٠٠٨) کۆلێجـی پـەروەردەی بنـەڕەت لـە کـەلار و لـە (٢٠٠٨ ـ ٢٠٠٩) کۆلێجـی وەرزش لـە خانەقیـن کرانـەوە ، هـەر لـە ٢٠١١ دا سـەرجەم ئـەو کۆلێجانـە خرانـە سـەر زانکـۆی گەرمیـان .

زانکـۆی گەرمیـان لەماوەیەکـی کەمـدا گەشـەکردنێکی پێوانەیـی و بەرچـاوی بەخـۆوە بینـی، هـەر لـە کردنـەوەی کۆلێـج و بەشـی زانسـتی نـوێ، کردنـەوەی تاقیگـە و بەردەستخسـتنی ئامێـری پێشـکەوتوو بـۆ تاقیگـەکان کـە لەگـەڵ ڕەوتـی زانسـت و تەکنۆلۆژیـای پێشـکەوتوی سـەردەمدا هاوتەریـب بـن، هەروەهـا دروسـتکردنی باڵەخانەی خوێنـدن و بەشـە ناوخۆییـەکان، دابینکردنـی سـتافی پسـپۆڕ بـۆ بەشـەکان و کردنـەوەی خوێندنـی بـاڵا (ماسـتەرو دکتـۆرا) لـە زۆرێـك لەبەشـەکان و ناردنـی ژمارەیـەك خوێنـدکار بەپێـی بەرنامـەی تواناسـازی بـۆ تەواوکردنـی خوێنـدن لـە وڵاتانـی ئەوروپـا و ئەمریـکا ... تـد، دیـارە ئـەم هەنگاوانـە بەژێرخانـی گرنگـی بونیـادی زانسـتی و ئەکادیمـی دادەنرێـت، جێـی خۆیەتـی لێرەشـەوە ئامـاژە بەڕۆڵـی دەسـتەی سـەرۆکایەتی زانکـۆی گەرمیـان و بەشـێك لەڕاگرایەتـی و بەشـە زانسـتییەکان بکەیـن لەگەشـەکردن و بونیادنانـی ئـەم زانکۆیـە، کـە بەبـەراورد لەگـەڵ تەمەنـی کەمـی شـەش سـاڵیدا بـەڵام قۆناغـی بـاش و گرنگـی بڕیـوە ، لەبەجێهێنانـی ئەرکـە ئەکادیمـی و زانسـتی و پەروەردەییەکانیـدا و پێگەیاندنـی کادری پسـپۆڕ لەهەڵگرانـی بڕوانامـەی بەکالۆریـۆس و ماسـتەر و دکتـۆرا.

ئەرکـی سـەرەکی زانکـۆ شانبەشـانی ئەرکـە زانسـتی و ئەکادیمییەکـەی هەنگاونانـە بـۆ بەدیهێنانـی پێویسـتییەکانی کۆمەڵگـە، لـەم ڕووەوە زانکـۆی گەرمیـان لەسـەرەتای دامەزراندنییـەوە ڕۆڵـی بەرچـاوی هەبـووە لەبـرەودان بـە سـەرجەم کایـە ئابـووری و ڕۆشـنبیری و مەعریفـی و کۆمەڵایەتییەکانـدا لـە گەرمیـان، ئەمـەش لەڕێـی ڕەخسـاندنی هەلیـکارو سـازدانی چەندیـن کۆنفرانسـی زانسـتی و دەیـان وۆرکشـۆپ و فەراهەمکردنـی هەماهەنگـی لەگـەڵ دامـودەزگا حکومـی و ناوەندەکانـی ڕۆشـنبیری و ڕێکخراوەکانـی کۆمەڵـی مەدەنـی لەگەرمیـان بەمەبەسـت و ئامانجـی زیاتـر خزمەتکـردن بـە ناوچەکـە.

لەئێستادا زانکۆی گەرمیان (٩) کۆلێج (پەروەردە، پەروەردەی بنەڕەت، زانست، ئەندازیاری، یاسا، زمان و زانستە مرۆڤایەتییەکان، وەرزش، کشتوکاڵ) و زیاتر لە (٢٧) بەشی زانستی بەیانیان و ئێواران، سەدان مامۆستا لەهەڵگرانی بڕوانامەی دکتۆرا و ماستەر و سەدان فەرمانبەر و هەزاران خوێندکار لەخۆدەگرێت ، هەر بۆیە بووە بە جێی ئومێدی گەرمیانییەکان و چاوەڕێی ئەوەی لێدەکرێت لە داهاتودا ڕۆڵی زیاتری هەبێت لە گەشەپێدانی ناوچەکە و وابەستەبوونی بەبازاری کارو پێگەیاندنی کادرو پسپۆڕی پێویست لەکایە جیاوازەکانی وەك ئابوری، زانستی، پەروەردەیی، سیاسی، کۆمەڵایەتی ... تد.

زانکۆی گەرمیان... فۆتۆ : دلێر عەبدولرەحمان

زانکۆی گەرمیان... فۆتۆ : دلێرعەبدولرەحمان

زانکۆی گەرمیان... فۆتۆ :دلێر عەبدولرەحمان

زانکۆی گەرمیان... فۆتۆ :دلێر عەبدولرەحمان

کەلار و خەنەبەندانی ١٩٨٤

دیار ڕەشید

شـاری کـەلار هەرچەنـدە لـە رووی کارگێرییـەوە وەك قـەزا مێژوویەکـی دووری نیـە وەلـێ بەحوکمـی هەڵکەوتـەی جوگرافێکـە ی کـە بۆتـە ناوەندێکـی گـەورەی ئاوەدانـی لـە دەڤـەری گەرمیـان و سـنوری هەرێمـی کوردسـتان لـە گـەڵ دەولەتـی عێـراق دەکرێـت بڵێـن لـە زۆر کایـەی ژیـان و ژیارییـەوە باڵاترلـە بـەژن و تەمەنـی خـۆی هەنـگاوی پێشـەنگی هاویشـتووە , هـەر ئەمەشـە کـەوای کـردووە چەردەیـەك بەسـەرهات و حیکایەتـی جۆراوجـۆری لـە دوو توێـدا هەبـێ , کـە لـە هەموویـان زەقتریـش سەرکوزشـتە و چیرۆکـی گیانبـازی رۆڵەکانێتـی لـە داسـتانە نەتەوەییەکانـدا , بـە چەشـنێك کـە بەشـێکی زۆری لاپەرەکانـی مێـژووی بزاوتـە نەتەوەیـی کـورد شـاهیدی ئـەوەن کـە رۆڵەکانـی ئـەم شـارە بـە دێهاتەکانیـەوە کارەکتـەری سـەرەکی داسـتان و نەبەردێکانـن ,لـە هەگبـەی ئەرشـیفی رووداوەکانـی شـاری کـەلاردا دەگەڕێنـەوە بـۆ ٣٣ سـاڵ پێـش ئێسـتا , وردتـر... لەسـەرەتای سـاڵی ١٩٨٤ دا کاتێـك سـوپای عێـراق رۆژ دوای ڕۆژ لەبەرامبـەر سـوپای ئێرانـدا توشـی شکسـت دەبـوو، لەولاشـەوە لەگـەڵ یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتانو پارتـی دیموکراتـی کوردسـتانو حزبـی شـیوعی کوردسـتانو حزبـی سۆسیالیسـت دیموکراتـی کوردسـتان لەشـەڕدابوو، بەناچـاری پەنـا دەباتـە بـەر گفتوگـۆ لەگـەڵ یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتانو لـەو سەروبەندەشـدا جەمـاوەری شـاری کـەلار بـۆ خۆشـی دەربڕیـن دەڕژێنـە سـەر شـەقامەکانو ئاهەنـگو خۆشـی دەگێـڕن، بـەڵام لەلایـەن سـوپای عێراقـەوە لـە گەڕەکـی (حەمـەی کەریـم) تەقـە لـە هاوولاتیـان دەکرێـت و هاوولاتیـەك بەنـاوی (جمعـە ڕۆسـتەم قـادر) شـەهید دەکرێـت.

ساڵح هـەلاج لەبـارەی ئـەو ڕووداوەوە گوتـی «سـاڵی ١٩٨٤ دانوسـتانی نێـوان شـۆڕش و ڕژێمـی بەعـس بـوو، بەعـس کەوتـە خـۆ دزینـەوە لـە بەڵێنەکانـی ڕێککەوتنەکـەی لەگـەڵ شۆڕشـدا، سـەرکرایەتی شـۆڕش لەڕێگـەی ڕادیـۆی دەنگـی گەلـی کوردسـتانەوە داوای لـە جەمـاوەری کوردسـتان کـرد ڕاپەڕینـی ئاشـتییانە بکـەم بـۆ پشـتگیری لـە داواکانـی خەڵکـی کوردسـتان، لەزۆربـەی شـارەکانی کوردسـتان ڕاپەڕیـن کـرا، ئێمـەش لەکـەلار بەرنامـەی ڕاپەڕینـمان داڕشـت، سـەرەتا لەگەڕەکـی لیـوا کۆنەکـە مـن و ئەمیـن حاجـی ڕەشـید پالانـیو سمایلی مـەلا عەبـاس و ڕەحـمان خانـی و شـەهید سـەلاحی بـرام و کۆمەڵـێ کەسـی دیکـە دەسـتمان بەڕاپەڕیـن کـرد و بـە هیدفـۆنو مسـەجەلێکەوە ڕومانکـردە گەڕەکـی ٥٠٠ سـەد ماڵەکـەو لەوێشـەوە بـۆ گەڕەکـی حەمـەی کەریـم، لـەوێ لەگـەڵ برادەرانـی ئـەو گەڕەکـە تێکـەڵ بویـن و تادەهـات ئاپـۆرای جەمـاوەر زۆرتـر دەبـوو ئـەو شـەوە تادرەنگانـی شـەو گەنجانـی شـار دروشـمیان دەوتـەوە».

گوتیشـی «بـۆ ڕۆژی دواتـر پارێـزگاری ئەوکاتـەی سـلێمانی کـە شـێخ جەعفـەر بـوو بەهێزێکـی درِنـدەوە کـە زۆرینەیـان هێـزە تایبەتەکـەی سـەددام حسـێن بـوون هاتـن بـۆ کـەلار بـۆ چاوشـکاندنی جەمـاوەر، بـەڵام گەرمیانییـەکان وەك پیشـەی نەبەردییـان لەسـەر شـەقامی کـەلار ـ دەربەندیخـان و لەبەرامبـەر گەڕەکـی حەمـەی کەریـم بەبـەردو دار پەلامـاری هێزەکەیانـداو ئەوانیـش دەسـتیان کـرد بەتەقەکـردن بەنـاو خەڵکیـداو لـە ئەنجامـدا گەنجێکـی خوێنگـەرم بەنـاوی جمعـە ڕۆسـتەم قـادر شـەهید بـوو چەنـد کەسـێکی دیکـەش برینداربـوون».

هـەلاج ڕونیکـردەوە «بـۆ ڕۆژی دواتـر تەرمـی شـەهید جمعـە لـە ڕێوڕەسـمێکی شایسـتەو جەماوەریـدا لـە گۆڕسـتانی بەرلـووت بەخـاك سـپێردراو بەوتـارو شـیعرو دروشـمی کوردایەتـی، لەوکاتـەدا برایـەك هاتـە لامـەوە وتـی ئیسـتخباراتی کـەلار لـە بازگەکـە هێزێکـی زۆریـان کۆکردوەتـەوەو منیـش بـە ئاسـۆی مەحمـود بەگـی جافـم گـوت کـە ئـەوکات ئەندامـی ئەنجومەنـی عێـراق بـوو وتـی هیـچ مەترسـن مـن خـۆم پێشـتان دەکـەوم».

«لـەم ئـان و ساتەدا خـوا لێخۆشـبوو ئاواتـی عەبدولغەفـور کـە سـەرۆکی لیژنـەی تەنسـیقی سـلێمانی بـوو، ئـەوکات ئەندامی ناوەنـدی کۆمەڵـەی ڕەنجدەرانـی کوردسـتان بـوو هـات بـۆ ئامادەبوونـی بەخـاك سـپاردنی تەرمـی شـەهید جمعـە، منـی بینـی بانگـی کـردم وتـی هـەر ئێسـتا بـڕۆ بەنـاوی تەنسیقەوە هەرچـی پێشـمەرگەو دەسـتەیەکی پێشـمەرگە لـە شـارەکانی

کـەلارو کفـری هەیـە ئـاگادار بکـەرەوە بـا لەشـار دەربچـن، منیـش لەگـەڵ خوالێخۆشـبوو مـام تایـەر عەزیـز شاسـوار خاڵـۆی شـەهید مـەلا ئەحمـەد کـەلاریو مستەفای سـەید سـلێمانو سـەید محەمـەد سـەید سـلێمانو مـلازم لوئـەی کـە ئەفسـەری ئیسـتخبارات بـوو لەکـەلارەوە بـەرەو کفـری کەوتینـە ڕێو لەسـەر ڕێگاکـە ڕەبایـەی سـەربازی بەمبـەرو ئەوبـەری شـەقامەکەدا زۆربـوو مـلازم لوئـەی ئـاگاداری دەرکردنـەوە کـە لیژنـەی تەنسـیقین و کارمـان هەیـە».

مامۆسـتا عەزیـز عەبـاس بـڕوای وایـە «حکومەتـی بەعـس بەئەنجامدانـی دانوسـتان لەگـەڵ لایەنـە کوردییەکان سـێ ئامانجی هەبـوو لەلایـەك یەکێتـی لـە ئێـران دابـڕی کـە هاوپەیمانـی بەهێـزی بـوو بۆئـەوەی سـەرقاڵی شـەڕنەبێت لەگەڵیـداو لەلایەکـی تریشـەوە دووبەرەکـی خسـتە نـاو حزبـە کوردییەکانـەوە چونکـە تاکلایەنـە لەگـەڵ یەکێتـی گفتوگـۆی کـردو بەوهۆیـەوە شـەڕوپێکدادان لەنێـوان یەکێتـیو حزبـی سۆسیالیسـتدا دروسـتبوو ژمارەیـەك هاووڵاتـی لەهـەردوولا کـوژران، هەروەهـا لـەم گفتوگۆیـە ئەنـدامو لایەنگرانـی یەکێتـی بـۆ ئاشـکرابوو کاتێـك هاتنـە سـەر شـەقام بـۆ خۆشـی دەربڕیـن».

عەبـاس ئەوەشـی گـوت «کۆتایـی سـاڵی ١٩٨٣ و سـەرەتای ١٩٨٤ ڕۆژ دوای ڕۆژ باسـی گفتوگـۆ گەرمتر دەبـوو بۆیـە شـەوی ١٩٨٤/١/١٧ خەڵـكو جەمـاوەری شـاری کـەلار ڕژانـە سـەر شـەقام و تاکـو درەنگـی شـەو لەسـەر شـەقام ئاهەنـگ و خۆشـییان گێـڕا».

ڕەحـمان خانـی کـە لـە خۆپیشـاندانەکەدا بەشـداربووە ڕونیکـردەوە «ئەوانـەی لەقۆڵـی لیواکـەوە خۆپیشـاندانیان دەسـتپێکرد بریتـی بـون لـە شـەهید ئەمیـن حاجـی ڕەشـید پاڵانـی و ئیسـماعیلی سـەید عەباسـی گەرمکـیو شـەهید سـەڵاح هـەلاجو مـن و چەنـد گەنجێکـی تـر، بەکۆمەڵـێ دروشـمی کۆمەڵـەوە لەبەرامبـەر ئیـدارەی گەرمیانـی ئێسـتا بـەرەو بـازاڕ بەڕێکەوتین بـەدەم وتنـەوەی دروشـمەوەو تادەهـات خەڵکـی زیاتـر دەهاتنـە نـاو مەسـیرەکەوە، ئیتـر لـە هەمـوو قۆڵەکانـەوە بـە سـەماعەو سـەیارە سـوڕانەوە بەسـەر شـەقامە سـەرکییەکاندا دەسـتی پێکـردو شـار بەتـەواوی خرۆشـا، هەرچەنـدە هیـچ ئەمرێـك نەبـوو بـۆ خـۆ دەرخسـتن بۆئـەوەی ڕێکخسـتنەکان کەشـف نەبـن بـەڵام خەڵـك خـۆی پـێ نەدەگیـراو دەڕژانـە سـەر شـەقامەکان».

ڕەحیـم محەمـەد نـاسراو بـە ئەبـو چۆمـان وەك بەشـداربوویەکی خۆپیشـاندانەکە ئامـاژەی بـەوەدا «دروشـەکامنان لەوکاتـەدا بریتـی بـون لـە (چیتـان دەوێ ئـەی کـوردان سـە ربـە خۆیـی کوردسـتان ... کێتـان دەوێ ئـەی کـوردان مـام جـە لال و نـە وشـیروان ... بـە هێـزی مامـە ڕیشـە جـاش دەردێنیـن لـە ریشـە... ئێمـە نـەوەی مارکسـین لـە سـێدارە ناترسـین).

ئـەم گێرانەوەیـە دەرخـەری ئـەو راسـتی یـە تاڵەیـە کـە خواسـتە نەتەوەیـی و نیشـتیمانییەکانی کـورد لـە هـەر سـوچ و کەلەبەرێکـی ئـەم جیهانـەدا زۆرجـاران خەنەبەندانەکانـی لـە خوێنـدا ژەنـراون لەلایـەن ناحەزانـەوە , وەلـێ روحـی کۆڵنـەدان هەمیشـە درنـی بـە شـەوە زەنگـی تاریکـی داداوە و دوژمنـی لـە گێـژاوی پلانـە نەگریسـەکانیدا بـێ هـوودە هێشـتۆتەوە .

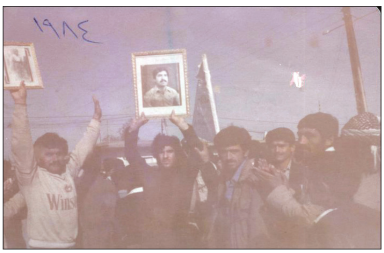

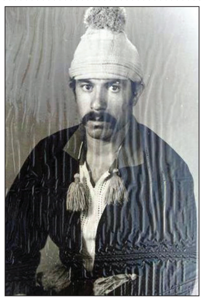

شەهید جمعە ڕۆستەم قادر

ساڵی ١٩٥٤ لە گوندی مەحمود قەجەر لە دایکبووە

لە ١٩٨٤/١/١٧ لە خۆپیشاندانەکەی گەڕەکی حەمەی کەریم (سەرکەوتن)

لەلایەن جەللادەکانی حزبی بەعسەوە شەهیدکرا.

گۆڕستانی منداڵانی کەلار
«مێژوەکەی بۆساڵانی پەنجاکان دەگەڕێتەوە»

دلێر عەبدولڕەحمان

مردنـی یـەك بـەدوای یەکـی منداڵەکانـی خێزانێکـی دانیشـتوی شـاری کـەلار، دەبێتـە بناغـەی دروسـتبونی گۆڕسـتانێکی تایبـەت بەمنـداڵان لەسـاڵانی پەنجاکانـداو لەئێستاشـدا گـۆڕی زیاتـر لـە ٢٠٠ منداڵـی تێدایـە کەنزیکـەی ١٥ منداڵیـان لەبنەماڵەیەکـن، توێژەرێکـی دەروونـی ئامـاژە بـەوەدەدات کەبونـی گۆڕسـتان لەنـاو گەڕەکەکانـی شـاردا دەبێتـە هـۆی دروسـت بونـی کاریگـەری نەرێنـی لەسـەر دەرونـی مـرۆڤ، مامۆسـتایەکی ئایینیـش جەخـت لەوەدەکاتـەوە گـەر پرۆژەیەکـی گرنگـی زینـدووەکان پێویسـتی بەگواسـتنەوەی گۆڕسـتانێك هەبێـت لـەڕوی شـەرعییەوە ئاسـاییە گـۆڕەکان بگوێزرێنـەوەو سـەرۆکی شـارەوانیەکانی گەرمیانیـش رایدەگەیەنـێ رێگـە نـادەن ئـەو گۆڕسـتانە لەوەزیاتـر فراوانـتر بکـرێ.

نامیـق محیەدیـن محەمـەد کەپیشـەی مامۆسـتایەو باوکـی یەکێـك لـەو منداڵانەیـە لـەو گۆڕسـتانەدا نێـژراوە بـۆ (یـادی کـەلار) گوتـی «مێـژووی گۆڕسـتانەکە بـۆ سـاڵانی پەنجـاکان دەگەڕێتـەوەو یەکەمیـن منداڵیـش کەلـەو گۆڕستانەدا نێـژراوە بـرای مـن بـوە، ئـەوەش دوای ئـەوە هاتـوە کەباوکم بەهـۆی نەخۆشـیەوە منداڵـی بـۆ نەماوەو لـەو سەردەمەشـدا بەهـۆی دوری لەگۆڕسـتانی شـارەکەو نەبونـی ئۆتۆمبێـلو سـەرقاڵی بەپیشـەی کشـتوکاڵو ئاژەڵداریـەو نەیتوانیـوە تەرمـی منداڵەکانـی بباتـە گۆڕسـتانی شـار».

هەروەهـا گوتـی «باوکـم لـەو سـەردەمەدا پرسـیاری لەمامۆسـتایەکی ئایینـی کـردوە ئەویـش پێـی ڕاگەیانـدوە کەدەتوانـێ تەرمـی منداڵەکانـی لەنزیـك ماڵـی خۆیـدا بنێژێـتو ئـەوەش بۆتـە بناغـەی دروسـتبونی ئەو گۆڕسـتانە».

ئـەو مامۆسـتایە ڕونیشـیکردەوە «جیـا لەتەرمـی منداڵێکـی خـۆم نزیکـەی ١٥ تەرمـی منداڵـی بنەماڵەکەمـان لـەو گۆڕسـتاندایەو لەئێستاشـدا بەبەردەوامـی تەرمـی منداڵـی دیکـەی بـۆ دێنـنو لەفراوانبوندایـە».

عەبـاس مەحمـود توێـژەری کۆمەڵایەتـی بـۆ (یـادی کـەلار) گوتـی «بونـی گۆڕسـتانو ئـەو شـوێنانەی رەشـبینیو ئومێـد بەمـرۆڤ نابەخشـنو توشـی ڕەشـبینی دەکـەن باشـترە لەشـوێنی هاتوچۆکردنـی مـرۆڤو شـوێنە گشـتیەکان بەدووربـن، چونکـە ڕۆژانـە مـرۆڤ پێویسـتی بەوەیـە چـاوی بـەو شـوێنانە بکەوێـت ئاسـودەییو خۆشەویسـتیو میهرەبانـی پێدەبەخشـن».

گوتیشـی «بونـی گۆڕسـتان لەگەڕەکەکانـی شـارو لەنزیـك ماڵـەکان کاریگـەری نەرێنـی لەسـەر دەرونـی مرۆڤـەکان دادەنـێو بەتایبەتیـش لەسـەر ئـەو کەسـانەی نەخۆشـی دەروونییـان هەیـەو زۆرجـار دوچـاری خەمۆکـیو بێتاقەتـیو دڵەڕاوکێیـان دەکاتو گوماندەکـرێ پەنـا بـۆ خـۆ کوشـتن ببـەن».

گۆڕسـتانی پەپولـەکان لەشـوێنێك هەڵکەوتـوە کەبەتەنیشـتیەوە قوتابخانەیـەك دروسـتکراوەو ڕۆژانـە منـداڵان بەتەنیشـت ئـەو گۆڕستانەدا دەچنـە قوتابخانـە، ئـەو توێـژەرە دەرونیـە لەوبارەیـەوە دەڵـێ «گۆڕسـتان دەبێـت لەشـوێنێکی دوورە دەسـت بێـت بۆئـەوەی منـداڵ نەیبینـێ، بـەڵام بەداخـەوە لەئێسـتادا لەکاتـی مەراسـیمی

ناشـتنی تەرمەکانیشـدا منـداڵ دەبیـنرێ ئـەوەش حاڵەتێکـی دەروونـی خـراپ بـۆ ئـەو منداڵـە دروسـتدەکات».

مامۆسـتا کامـەران عەلـی یەکێـك لەمامۆسـتایانی سـەرای ئـازادی شـاری سـلێمانی لەبـارەی دروسـتکردنی گۆڕسـتان لەنـاو شـارەکاندا جەختیکـردەوە «نەلـەڕوی شـەرعەوەو نەلـەڕوی مەنتیـقو زەوقـی مرۆڤیشـەوە دروسـت نیـە گۆڕسـتان لەنـاو گەڕەکەکانـی شـاردا دروسـتبکرێ، ئـەو گۆڕستانانەشـی ئێسـتا لەنـاو شـارەکاندان پێشـتر لەپـەڕی شـار بـونو پێشـبینی فراوانبونـی شـار نەکـراوە بۆیـە لەگـەڵ زۆربونـی دانیشـتوانیو فراوانبونـی گەڕەکەکانـدا کەوتونەتـە نـاو شـارەکانەوە».

بەگوتـەی ئـەو مامۆسـتا ئایینیـە «ئەگـەر پرۆژەیەکـی خزمەتگـوزاری زینـدووەکان لەسـەر گۆڕسـتانێك پەکـی کەوتبێ ئـەوا لـەڕوی شـەرعەوە ئاسـاییە گۆڕسـتانەکە بەسەرپەرشـتی لیژنەیـەك لەمامۆسـتایانی ئایینـیو دانیشـتوانی ئـەو گەڕەکانـەی نزیـك گۆڕسـتانەکانن بگوێزرێتـەوە بـۆ شـوێنێکی دیکـە کەگونجـاو بێـت، بەپێچەوانەشـەوە درووسـت نیـە بەبونـی پاسـاوی ئـەوەی نابێـت گۆڕسـتان لەنـاو شـاردا بێـت گۆڕسـتانەکان بگوێزرێنـەوە».

جـەواد وادی سـەعید سـەرۆکی شـارەوانیەکانی گەرمیـان لەبـارەی گۆڕسـتانەکەوە رونیکـردەوە «گۆڕسـتان بەشـێکە لەشـارەوانی، لەوچوارچێوەیەشـدا ئێمـە دیراسـەی ئـەو گۆڕسـتانە دەکەیـنو سـیاجی بۆدەکەیـنو ڕێگـە نادەیـن لەوەزیاتـر فـراوان بێـت».

هەروەهـا گوتـی «پێشـتر پێشـنیارێك هەبـوە بۆئـەوەی گۆڕسـتانێك لـەدەرەوەی شـارو لەبەردەسـوور دروسـتبکرێت بـەڵام بەهـۆی بونـی زانکـۆی گەرمیـان لـەو شـوێنە ڕەتکراوەتـەوە، لەئێستاشـدا پێشـنیارێك هەیـە گۆڕسـتانێك لەنزیـك گۆڕسـتانی دێبنـە لەشـارەدێی ڕزگاری دروسـت بکرێـت چونکـە گۆڕسـتانەکانی نـاو شـارەکە بـواری فراوانبونیـان نەمـاوە».

گۆڕستانی منداڵانی کەلار ... فۆتۆ : دلێر عەبدولرەحمان

(یادی٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

جۆگەی گاور

ساڵەح هەلاج

سـەرەتای سـاڵی ١٩٧٧ پـرۆژەی ئاودێـری کشـتوکاڵی بـۆ کـەلار دەرچـوو، لەلایـەن بەڕێوەبەرایەتـی ئاودێـری (ڕەی) سـلێمانی سەرپەرشـتی دەکـرا، ئەندازیارێـك بەنـاوی (عەبـاس ڕۆسـتەم) سەرپەرشـتی دەکـرد، منیـش وەکـو چاودێـری کار هـاوکاری بـووم.

پرۆژەکـە سـەرەتا لـە سـەر ڕووبـاری سیروانەوە بەرامبـەر چـوار ڕێیانەکـەی نـاو بـازاڕی کـەلار دەسـتی پـێ دەکـرد بـەرەو شـوێنی ئێسـتای تەلەفزیۆنـی ئاینـدە ڕاسـتە و ڕاسـت بـەرەوە چەمەکـەی گردەگۆزینـە.

سـەرەتا دوو سـێ ڕۆژ بـە کاری ئیـداری فەرمانگەکەمانـەوە سـەرقاڵ بویـن، لەگرتنـی شـوێن و دامەزراندنـی کرێـکار و جێگـە و ڕێگـە بـۆ شـۆفێری شـوفڵ و گرێـدەر و حەفـارەو کـۆگا بـۆ چیمەنتـۆو ئـەو پێداویسـتیانە.

جارێکیـان کاك عەبـاس وتـی بابچیـن ڕووپێوێکـی کارەکەمـان بکەیـن تالێمانـەوە دیاربـێ نـەوەك بەربەسـت و ڕێگـری بێتـە بەرکارەکانمـان، هـەر بـە ڕاسـتی کاك عەبـاس پیاوێکـی بەئەزمـوون و شـارەزا و سـەنگینیش بـوو.

گەڕەکـی بنگـردی ئێسـتا ئـەوەی دەکەوێتـە خـوار بـازاڕەوە زەوی کشـتوکاڵی بـوو لـە نـاو پرۆژەکـەی ئێمـەدا، بەپێـی نەخشـەکەمان ڕۆیشـتین و چـوار کرێکارمـان لەگـەڵ خۆمـان بـرد، چـەن مەترێـك و خاڵێکـمان دیـاری دەکـرد، تـا گەیشـتینە سـەر چەمـی (خرەشـێت) کـە چەمێکـی وشـکە تەنهـا لەزسـتان و کاتـی بـاران ئـاوی هەیـە، لەپاینـی سـەرەوەی گردەگۆزینـەوە دەرژێتـە ڕووبـاری سـیروانەوە.

لەنـاو چەمەکـەدا ئاسـەواری هەنـدێ دیوارمـان بینـی کـە بـە قسـڵ و بـەرد دروسـتکرابوو، لـە ڕاسـتیدا مـن هیـچ زانیاریـم لـە سـەر ئـەو شـتانە نەبـوو.

پاشـان گەڕاینـەوە لـە هەنـدێ شـوێن کۆنـە جۆگـەی گـەورە مابـوو، بەپێـی زانیـاری کاك عەبـاس ئـەو ڕێڕەوەمـان هێنـا بـۆ شـوینی ئێسـتای ژینگـەی کـەلار، لەشـەقامە قیرەکـەی کـەلاری کـۆن پەڕینـەوە بـەرەوە خۆرئـاوای گەڕەکـی فەرمانبـەران، ئـەوکات نـە گەڕەکـی فەرمانبـەران هەبـوو نەماڵەکانـی پـاڵ ئێسـتای یاریـگای یانـەی شـێروانە، ئەوکاتە لەونـاوە جۆگەکـە تـەواو دیـار بـوو هەتـا سـەر چەمـی حەمـەی کەریـم خەڵکـی پێیـان دەوت جۆگـەی گاور.

لەنـاو چەمەکـە سـیفۆنێکی ترمـان بینـی بـەڵام لافـاو کاریگـەری خراپـی لـە سـەر کردبـوو. گەڕاینـەوە بـۆ فەرمانگەکەمـان.

کاك عەبـاس ڕۆژی شـەمە دەهـات بـۆ کـەلار و پێنـج شـەمە دوای کار دەگەڕایـەوە بـۆ سـلێمانی چونکـە خەڵکـی سـلێمانی بـوو. ئەمجارەیـان ڕۆژی چوارشـەممە گەڕایـەوە بـۆ سـلێمانی، سـەری بەڕێوەبەرایەتـی شـوێنەواری سـلێمانی دابـوو، باسـی ئـەو جۆگـە و سـیفۆنانەی بۆکردبـوون، دوای چـەن ڕۆژێـك چەنـد کەسـێکی شـارەزای بـواری شـوێنەوار لـە سـلێمانیەوە هاتـن بـۆ کـەلار، چوینـە سـەر سـیفۆنە کۆنەکـە و بـە هەمـان شـوێنی ئێمـەدا ئـەوان کەوتنـە کنـەو پشـکنین، ئەمجـارە لەشـەقامی کـەلار پەڕینـەوە بـەرەو گەڕەکـی گازینـۆ و ڕووبـاری سـیروان هەڵبـەت خەڵکـی ئـەو گەڕەکـە جـاران پێیـان دەوت گونـدی حەمـەی وەلـی، لـە ڕووبـاری سـیروان بـن کاژەکان

کونی گەورەی هەڵکۆڵراومان بینی زۆر درێژ بوو .

لیژنەکە ڕاپۆرتی خۆیان نووسی و گەڕانەوە. پاش چەند ڕۆژێك ڕاپۆرتێکیان بۆمان نارد کە باسی مێژووی درووستکردنی ئەو پرۆژەئاوەی دەکرد بەمجۆرە.

جۆگەی گاور, پرۆژەیەکی ئاودێری بووە، بنەوانەکەی لە بن تەلانەکانی خوار بەردەسوورەوە بووە، بەناو ئەو کوونانەدا ئاوەکەیان ڕاکێشاوە، ئەوجۆگە لە سەردەمی ساسانیەکاندا کراوە, نزیکەی ٢٥٠٠ ساڵ پێش ئێستا درووستکراوە لەدەشتی شێروانە. کە بەدوو سیفۆنی ژێر ئاوی, ئاویان گواستۆتەوە بۆ زەویە کشتوکاڵییەکانی خوارووی کەلار, سیفۆنێکیان کەوتۆتە سەرووی گەڕەکی حەمەی کەریم, ئەویتریان لە سەرچەمی گردەگۆزێنە. ئەم پرۆژە ئاوە کەوتۆتە نێوان سەدان دۆنم زەوی کشتوکاڵی, پاش هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ئەم ناوچەیە ئەم جۆگەیش وەك سەدان شوێنەوار و گۆرستانی کوردستان دەستەواژەی (گاور) ی بە سەردا سەپێنراوە.

پاشتر و دوای چەندین ساڵی لقێکی تری و جۆگەی کارێزی ژێر زەوی دۆزراوەتەوە کە بۆ ئاودێری یان هەر مەبەستێکی تر بەرەو گردەگۆزینە ئاویان گواستۆتەوە، بەپێی قوڵایی شەش مەتر لە ژێر خاکدا بووە.

ئەوەیان سەیر بوو سیفۆنەکەی ئێمەیش کە لەچەمی گردەگۆزینە دروستمان دەکرد بە هەمان شێوە و ئەندازەی ئەو سیفۆنە بوو کە ساسانییەکان پێش زیاتر لە ٢٥٠٠ درووستکرابوو.

جۆگەی گاوری ... فۆتۆ: محمد عەلی

قوتابخانەی ئەڵوەن‌و حیکایەتی حەشاردانی دوو پێشمەرگە

دیار ڕەشید

گـەر باسـی جێدەسـت‌و شـوێن پـێ‌و حەشـارگەکانی شۆڕشـگێڕانی میللەتەکەمـان بکەیـن لەپارچـە جیاجیاکانـی کوردسـتان، خۆمـان لەبـەردەم ئەرکێکـی قـورس‌و گـران دەبینینـەوەو پێدەچێـت بسـت بەبسـتی دەشـت‌و شـاخ‌و ئەشـکەوتەکانی کوردسـتان بپێویـن‌و بـۆ هـەر بسـتێك چەندیـن چیـرۆك‌و داسـتانی قارەمانـی مێـژوی بەرخـودان بنوسـینەوە کەبـەوەش ڕەنگـە نەتوانیـن وێنایەکـی ڕاسـتەقینەی ئـەو ڕۆژگارە سـەختانەی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی میللەتەکەمـان نیشـانی نـەوەی ئاینـدە بدەیـن، ئـەوەی لێرە مەبەسـتمانە گێڕانـەوە چیرۆکێکـی ڕاسـتەقینەی خەباتی ڕۆژە دژوارەکانـی میللەتەکەمانـە لەسـنوری گەرمیـان‌و وردتـر شـاری کـەلار لەپـاش پرۆسـەی ئەنفـال کەهەوڵێکـی شکسـتخواردوی جینۆسـایدکردنی میللەتەکەمـان بـوو لەلایـەن ڕژێمـی پێشـوی عێـراق لەسـاڵی ١٩٨٨ کەئـەوکات هێشـتا فرمێسـکی دایکانـی کـورد بـۆ شـەهیدانی کیمیابارانکردنـی هەڵەبجـە وشـك نەبووبـوو.

لـەو ڕۆژگارەدا خـاك‌و خەڵکـی باشـوری کوردسـتان لەوپـەڕی بێهێـزی‌و نەهامەتیـدا بـوو هێـزی پێشـمەرگە بەهـۆی ڕوخاندنـی گونـدەکان‌و بێسەروشـوێنکردنی خەڵکەکـەی کەجێـی حەوانـەوەو پاڵپشـتی سـەرەکی هێـزی پێشـمەرگە بـون توشـی ئاوارەیـی ئێـران‌و پەرتەوازەیـی‌و لانـەوازی بوبـون. بـۆ چارەسـەرکردنی ئـەم دۆخـەو خـۆ حەشـاردان‌و دەربازبـون لەسـەربازگەو زاڵگەکانـی ڕژێمـی بەعسـی ئـەوکات کەسـەراپای کوردسـتانی تەنیبـوو، سـەرکردایەتی شـۆڕش بەنهێنـی ڕێکخسـتنەکانی ناوشـاری بەکاردەهێنـا کەنهێنـی پارێـزو بەئەمـەك بـون بەرامبـەر بەخـاك‌و نیشـتمان‌و هەرگیـز لەڕاپەڕاندنـی چالاکیەکانیانـدا سـڵیان لەمـردن نەدەکـردەوە.

چیرۆکەکـە لێـرەوە دەسـتپێدەکات (محەمـەد مەحمـود ئەمیـن ڕۆسـتەم) نـاسراو بـە (خەلیفـە) کەیەکەمیـن کارگـوزاری قوتابخانـەی (الحریـە) ی جـاران‌و (ئەڵـوەن) ی بنەڕەتـی ئێسـتایە، ئـەوکات سـەر بەڕێکخسـتنەکانی ناوشـاری یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان بـو، وەك خـۆی دەیگێڕێتـەوە لەگـەڵ چەنـد برادەرێکـی دیکـەدا پەیوەندیـمان بـە (نەسرەدیـن ئەحمـەد) ەوە بـو لەبەرنهێنـی پارێـزی‌و دوور لەچـاوی جـاش‌و سیخوڕەکانی بەعس زۆرجـار لـەدوری چەنـد مەترێکـەوە گفتوگۆمـان لەگـەڵ یەکـتر دەکـرد یـان بەئامـاژە، ڕۆژێـك (سـەید ئەحمـەد) کەئـەوکات پاسـەوانی قوتابخانـە بـو هەواڵـی بۆنـاردم کـەدوو پێشـمەرگە دەنێـرێ بـۆ لام خزمەتیـان بکـەم تـا هەلێکیـان بـۆ دەڕەخسـێت‌و لەڕوبـاری سیروان دەپەڕنـەوەو دەگەنـە سـنوری ئێـران، بـۆ ناسینەوەشـیان ناونیشـانی تـەواوی پێشـمەرگەکانی پێـدام‌و منیـش بـۆ ڕاپەڕاندنـی ئـەم ئەرکـە بـێ سـڵەمینەوە ڕازی بـوم‌و خـۆم بـۆ ئامادەکرد.

کات هاوینـی سـاڵی ١٩٨٩ بـو تادرەنگانـی شـەو خەڵـك بەدەرەوەبـون، پێشـوەخت بـۆ جێبەجێکردنـی ئەرکەکـەم ئامادەکاریـم کردبـوو لەئامادەکردنـی خـواردن‌و جێگەی حەوانـەوەو تەنانەت پلانی هەڵاتنیشـیانم دانابـوو لەحاڵەتی ئاشـکرابونیاندا، ئەوشـەوە هـەر لەپـاش نانخواردنـی ئێـوارە کەوتمـە دەرودەشـتکردن‌و چاودێـری کۆڵانەکـەم دەکـرد، کاتژمێـر ١١ ی ئـەو شـەوە دوو پێشـمەرگەکە هاتـن‌و پێـش گەشـتنمان بەیـەك لـەدوری چـوار مەتـرەوە سـڵاوم لێکـردن‌و پـاش وەڵامدانـەوە بەپێـی ئـەو نهێنیانـەی پێـم درابـوو ناسینمەوەو بردمـەوە بـۆ ماڵـەوەو خزمەتـم کـردن کەیەکێکیـان نـاوی (کامـەران) بـو، هەریەکەیـان چەکێکـی کلاشـینکۆفی حەفتـاو پێنجـی‌و دوو ڕمانـەو نزیکـەی ٥٠٠ فیشـەکیان پێبـوو، هەمـوو چـەك‌و تەقەمەنیەکانـم لـێ وەرگرتـن‌و خسـتنمە نێـو گوێنیەکـی بەتاڵـی برنجـی تایلەنـدی ئـەوکات‌و درەنگانێکـی ئـەو شـەوە لەنێـو ئـەو دالێیـەدا کەلەپشـتەوەی پۆلەکانـەوە کردبـوم شـاردمنەوە، ئـەو شـەوە هیـچ ڕوی نـەدا دیـار بـو پێشـمەرگەکان زۆر مانـدو بوبـون پـاش دڵنیابـون بەئارامـی‌و بێخـەم نوسـتن

بـۆ ڕۆژی دواتـرو لەدەوروبـەری کاتـی چێشـت لێنانـدا (نەسرەدیـن ئەحمـەد) لـەدوری چەنـد مەترێکـەوە پێـی ڕاگەیانـدم کەسـبەی سـەربازەکانی حکومەتـی عێراقـی لەهەرسـێ قۆڵـی دووزو زەڕایـەنو جەلـەولاوە دێـن بـۆ پشـکنینی شـارو بەپێـی زانیاریـەکان هـەر ماڵێـك ٧ کەسـی بـۆ پشـکنین بەردەکەوێـت، بەبیسـتنی ئـەم هەواڵـە لەبەرخۆمـەوە دەمگـوت خـوا لەحکومەتـی بەعـس گەورەتـرە، خـوا یاربـێ (خەلیفـە) تەکبیرێکـی بـۆ دەکات.

بۆیـە پـاش نانـی نیـوەڕۆ پێشـمەرگەکانم لەهەواڵەکـە ئاگادارکـردەوەو کەوتمـە تەکبیرکـردن تاگەشـتمە ئـەو قەناعەتـەی کەلـەژوری کـۆگای کتێبـی قوتابخانەکـەدا حەشـاریان دەم کەدەزگایەکـی حکومیـەو جێـی گومـان نیـە، پـاش نیـوەڕۆی ئـەو ڕۆژە کەوتمـەڕێ بـۆلای مامۆسـتا حەسـەن کەئـەوکات ماڵیـان لەگەڕەکـی بنگـرد بـو بـۆ وەرگرتنـی کلیلـی کـۆگای کتێبـەکانو بەهـەر فێڵێـك بێـت لێـم وەرگـرتو نهێنـی کارەکـەم بـۆ ئاشـکرا نەکـرد، دواتـر هـەر سـەرلەئێوارە خـواردنو ئـاوی سـاردو پانکەیەکـی زەویـم بـردە ژورەکـەو ئامادەمکـرد تـاکات گەیشـتە کاتژمێـر ١٢ ی شـەو، ئیـتر دوو پێشـمەرگەکەم ئاگادارکـردەوە کەلەحاڵەتـی ئاشـکرابونیاندا دەسـت لەسـەربازەکانی ڕژێـم نەپارێـزنو لەکاتـی بەدیـل گرتنیانـدا کەئەگەرێکـی چاوەڕوان نەکراوبووهیـچ وشـەیەك نەدرکێنـنو ئەوانیـش جوامێرانـە بەڵێنیانـدا کەتامردنیـش نهێنـی نەدرکێنـن.

بەمـەش یـاوەری هـەردوو پێشـمەرگەکەم کـرد بـۆ شـوێنی مەبەسـتو دەرگام لەسـەر داخسـتن، ئـەو شـەوە لـەوێ مانـەوە کـەرۆژ بویـەوە سـەربازەکانی بەعـس لەگەڕەکـی (پێنـج سـەد ماڵەکـە) دەسـتیان بەپشـکنین کـردو هەرلـەو گەڕەکـەش کۆتاییـان بەکارەکەیـان هێنـاو بەوشـێوەیەش قوتابخانـەی ئەڵـوەن بەوپێیـەی لەگەڕەکـی (سـیروان) ە نەکەوتەبـەر پشـکنینو پـاش ئـارام بونـەوەی شـار دوو پێشـمەرگەکەم هێنایـەوە مـاڵو پێـم وتـن هەرچـی پێویسـتیەکتان هەیـە بۆتـان جێبەجـێ دەکـەم، ئەوانیـش داوای بینینـی خوشـکەکانیان کـرد بـەڵام بـۆ ئـەوکات بەهـۆی بارودۆخەکـەوە زۆر زەحمـەت بـو بۆیـە وتـم ڕێگـەی ئەوکارەتـان پێنـادەم بـەڵام هەرچیەکتـان هەیـە لەنامەیەکـدا بینوسـن دەیگەیەنمـە دەسـتی کەسـوکارتان، پاشـان لـەدوای دڵنیابـون لەگـوزەرو کۆڵانـەکان یاوەریـم کـردن تاکەنـاری ڕوبـاری سـیروانو خواحافیزیـم لێکـردن، بـەڵام بەداخـەوە دواترهەواڵـی شـەهید بونـی ئـەو دوو پێشـمەرگەیەم لەداسـتانێکی قارەمانێتیـدا پێگەیشـت.

قوتابخانەی (ئەڵوەن) ی بنەڕەتی ... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

ئەو کۆگایەی پێشمەرگەکانی تێدا حەشار درا ... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

قایمقامەکانی قەزای کەلار ۱۹۷۰-۲۰۱۷

مستەفا سەعید:

١ـ جلال بیلال ١٩٧٠ ـ ١٩٧١

٢ـ عبدالستار طاهر شريف ١٩٧٢ ـ ١٩٧٣

٣ـ محمد امين عبدالله احمد ١٩٧٣ ـ ١٩٧٤

٤ـ صلاح الدين سعيد بابان ١٩٧٤ ـ ١٩٧٥

٥ـ معاذ اسماعيل حقى خضر ١٩٧٥ ـ ١٩٧٦

٦ـ سعيد عزالدين حمودى ١٩٧٦ ـ ١٩٧٨

٧ـ محمد مجيد قادر ١٩٧٨ ـ ١٩٧٩

٨ـ هوشمەند مصطفى فتاح ١٩٧٩ ـ ١٩٨١

٩ـ عبدالجليل حسن حسين ١٩٨١ ـ ١٩٨٥

١٠ـ كامل حسن کەڵەمێرد ١٩٨٥ ـ ١٩٨٦

١١ـ ابراهيم كريم عزيز ١٩٨٧ ـ ١٩٨٨

١٢ـ بورهان الدين عبدالقادر ١٩٨٨ ـ ١٩٩٠

١٣ـ اسماعيل حقى تقى ١٩٩١ ـ ١٩٩٢ لیژنەی تەنسيق

١٤ـ سرتيپ محمد امين ١٩٩٢ ـ ١٩٩٤

١٥ـ عمران ياور قادر ١٩٩٥ ـ ١٩٩٦

١٦ـ حمه لطيف حسن حامد ١٩٩٧ ـ ١٩٩٩

١٧ـ عمر حفيد ١٩٩٩ ـ ٢٠٠٠

١٨ـ على شامار امين ٢٠٠١ ـ ٢٠٠٤

١٩ـ طارق رشيد على ٢٠٠٤ ـ ٢٠٠٥

٢٠ ـ جلال نورى عبدالقادر ٢٠٠٧/١٢/٩ ـ ٢٠١٥/٥/١٠

٢١ـ شهاب احمد محى الدين ٢٠١٥/٥/١٠ تا ئێستا

ناوی قایمقامەکان بەوەکالەت:

١ـ محمود احمد محمود.

٢ـ رفعت على مشير.

٣ـ عمر ميرزا على.

٤ـ عبدالله انور عبدالله.

٥ـ عبدالله محمد سليمان.

عبدالستار طاهر شەریف

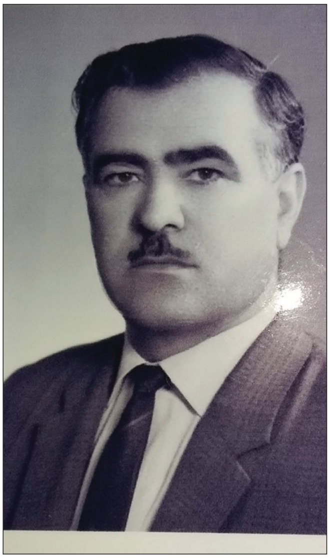

محمد أمين عبدالله

هۆشمەند مصطفى

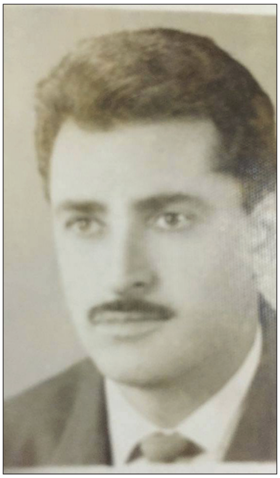
محمد مجید قادر

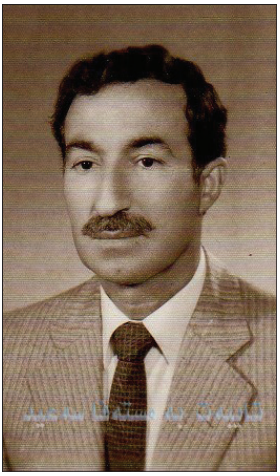
سعید عزالدین حمودی

ابراهیم کریم عزیز

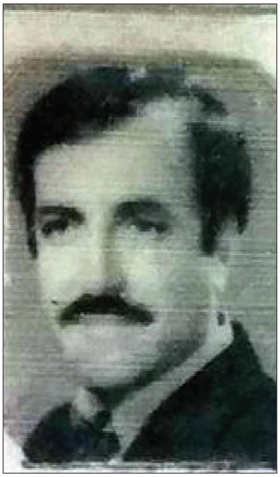
سەرتیپ محمد أمین جاف

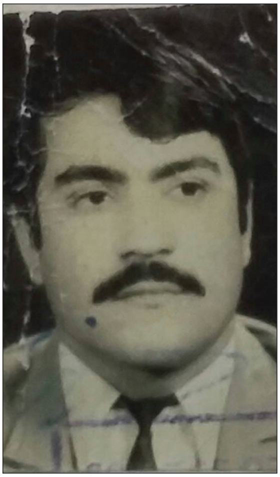
کامل حەسەن کەڵەمێرد

عمر حەفید

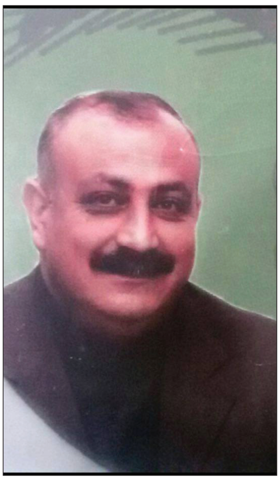
حەمە لەتیف حەسەن حامد

عمران یاوەر قادر

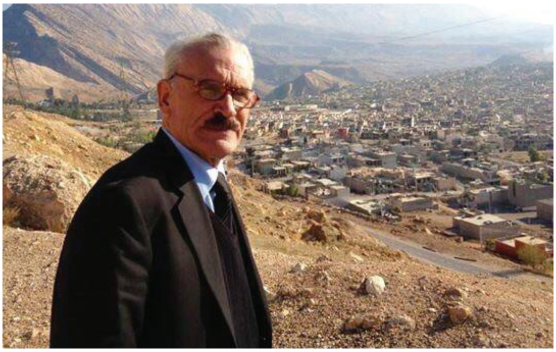

عەلی شامار

طارق رشيد

جلال نوری عبدالقادر

شهاب احمد محي الدين

شیکردنەوەو کاریگەرییە سروشتیەکان لەسەر دانیشتوانی شاری کەلار

ڕزگار حاجی حەمید

بـۆ دەرخسـتن و خسـتنەڕووی شـێوەی ڕووی زەوی شـاری کـەلار پێویسـتە کـۆی فاکتـەرە سروشـتییەکان شـیکاری و شرۆڤـەی بۆبکـرێ ، ئەمـەش بەنەخشـەو خشـتە دەکرێـت , بەداخەوەتەرخانکردنـی چەنـد لاپەڕەیـەك بۆ ئـەم بابەتە هیـچ ئامانـج ناپێکـێ , چونکـە ئـەم هۆکارانـە پەیوەنـدی پتەویـان بەیەکـەوە هەیـە و بەشـێوەیەکی ڕاسـتەوخۆ کارتێکردنیـان لـە سـەرکۆی کایەکانـی دابەشـبوون وزیادبوونـی دانیشـتوان و چالاکـی ئابـووری و کۆمەڵایەتـی و .. هتـد هەیـە، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش تەنها دەتوانیـن بەپێـی دەرفـەت ئـەم خاڵانەبخەینـە ڕوو :

١ـ شوێن و پێگەی شاری کەلار

شـوێن بریتییـە لـەو ڕووبـەرەی کـە شـاری لەسـەر بنیـات دەنرێـت واتـە سـنووری شـارەوانی شـار دەگرێتـەوە، بـەڵام (پێگـە) شـارو دەووروبـەری دەگرێتـەوە، پەیوەنـدی ئـەو پێگەیـە بەدەووروبـەرو گەشـەکردنی شـارەوە, شـاری کـەلار دەکەوێتـە نێـوان بازنـەی پانـی (٥٦، ٣٨، ٣٤، ٤٥، ٣٥، ٣٤) پلـەی باکـوور و نێـوان هێڵـی درێـژی (١٠، ١٦، ٤٥، ١٨، ٢١، ٤٥) پلـەی ڕۆژهـەڵات لەسـەر ڕووبەرێکـی تەخـت بونیـاد نـراوە کـە بەرزیەکـەی لـەڕووی دەریـاوە لەنێـوان (٢٠٠ ـ ٢٥٥) مەتردایـە , کـەلار وەك ناوەنـدی ئیـدارەی گەرمیـان دەکەوێتـە دووری (٢٥٠کـم) لـە پایتەختـی هەرێمـی کوردسـتانەوە، هەروەهـا (١٦٠کـم) لەشـاری کەرکـوك دوورەو (١٤٠کـم) لەشـاری سـلێمانیەوە دوورە ، هەروەهـا (١٨٠کـم) لەشـاری بەغـدادەوە دوورە، لەسـنووری ئێرانـەوە و لەمـەرزی پەروێزخـان (٣٥) کـم دوورە کـەلار دەکەوێتـە ناوچـە نیمچـە شـاخاوی هەرێمـی کوردسـتان لەناوچـەی بـان و گردەکانـی کەرکـوك واتـە دەکەوێتـە باشـووری ڕۆژهەڵاتـی هەرێمـی کوردسـتان لـە ڕووی کارگێریـەوە هاوسـنوورە لەگـەڵ سـێ قـەزای دیکـە، لـە باشـوورو ڕۆژئـاواوە هاوسـنوورە لەگـەڵ قـەزای کفـری و لـە ڕۆژهەڵاتـی قـەزای خانەقینەو، لـە باکـوورەوە قەزای دەربەندیخانـە, کـەلار پانتایـی و ڕووبەرێکـی فراوانـی هەیـە شـوێنەکەی لەبـارو گونجـاوە بـۆ زیاتـر گەشـەکردن و فراوانبـوون، لەسـەر ڕوبەرێکـی تەختایی بنیـات نـراوە دەشـتێکی پـان و بەریـن دەگرێتـە خـۆ، ڕووبـاری سـیروان بەتەنیشـتیوە تێدەپـەڕێ کـە ئەمیـش کاریگـەری هەیـە لەسـەر شـارەکە ، یەکێکـە لـە قـەزا گرنگەکانـی هەرێمـی کوردسـتان دەکەوێتـە ناوچەیەکـی نیمچـە شـاخاوی و دەکەوێتـە باشـووری ڕۆژهەڵاتـی هەرێمـەوە، شـاری کـەلار ناوچەیەکـی تەختایـی لـە ڕۆخـی ڕوبـاری سـیروان و لـە دامێنـی زنجیـرە چیاکانـی بەمـۆ و قەرەداغـەوە ، شاخەکانی (مـازۆخ) بەردەسـوور شـاکەل ، لـە ناوچـەی بـان و گردەکانـی کەرکـوك لەگـەڵ قەزاکانـی (کفـری و خانقیـن و دەربەندیخـان و جەلـەولا) هـاو سنوورە ئـەم شـارە دەکەوێتـە سـەر هێڵـی ئۆتۆمبێلی (سـلێمانی ـ کـەلار ـ بەعقوبە ـ بەغـدا ـ کـەلار) لـە دیـوی ڕۆژئـاوا وە لـە ڕێگـەی کفریـەوە دە بەسـترێتەوە بـە کەرکوکـەوە، لـە ڕۆژهەڵاتـەوە لـە ڕێگـەی خاڵـی سـنووری پەروێزخانـەوە دەبەسـترێت بـە (قەسرشـیرین) ەوە, هـەر چەنـدە بەپێـی سـنووری ئۆتۆنۆمیـە کارتۆنیەکـە سـنوورەکانی ڕۆژئـاواوە تـا دێـی شـاکەل کەتەنهـا(٨) کـم دوورە لـە باشـوورە وە تـا دێـی شـێخ لەنگـەر (٩) کـم دوورە ئەوانـە سـەر بـە قـەزای کفریـن دواتریـش دوای دروسـتکردنی ناحیـەی کوڵەجـۆی حەمەجـان ، دوای گۆڕینـی ناوەکـەی بـۆ (خـان) دواجاریـش ئاوەسـپی کـە ئەمانـە زۆربـەی سـنووری ناحیـەی (تیلەکـۆ)ی کۆنـن ئەمیـش بـەم شـێوە خرایـە سـەر قـەزای کفـری ، لەگـەڵ ئەمانەشـدا سنوورەکانی لەباکوورە وە ناحیەکانـی شـێخ تەویـل ، پێبـاز کـە سـنوورێکی فـراوان لەخـۆ دەگرێـت، بنکەیەکـی سـتراتیژی و گرنگـی بـواری بازرگانـی و هەلـی کار کـردن بـوون هـەر بۆیـە تـا دێ ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ گەشـەیەکی زۆری بـە خۆیـەوە بینیـوە لـە شـارۆچکەکانی دەوروبـەرو لـەو دوایەشـدا لـە پارێزگاکانـی ناوەڕاسـت و خـوارووی عێراقـەوە ڕووی تێدەکـەن و

جگـە لـە جموجۆڵـی کاتـی تیـادا نیشـتە جـێ بـوون , ڕۆژانـە لـەم مـەرزەوە هـەزاران کەرەسـتە و بەرهەمـی جـۆراو جـۆر لـە ئێرانـەوە دەهێنرێتـە دیـوی هەرێمـی کورسـتانەوە لێـرەوە بـەرە و شـارەکانی تردەبرێـن ، پێگـەی کـەلار لـە ڕووی کشـتوکاڵەوە بـڕی (٢٩١١٩٧) دۆنـم کـە شـیاوە بـۆ کشـتوکاڵکردن (٢٨٥٠١٨) دەیمـی کاڵـە (٦١٧٩) دۆنمـی بـەراو (٥٦٩٥١٨) دۆنمـی بەردەڵانـە, ڕووبـەری کـەلار لـە سـاڵی١٩٧٧دا دەگاتـە (٣٦٤)کـم٢ , ژمـارەی دانیشـتوان ٢٤٨٢٤چـڕی دانیشـتوان (٦٨ کەس/کـم٢) بەڕێـژەی (١٣,٤ ٪) لـە کـۆی گشـتی ڕووبـەری گشـتی پارێـزگای سـلێمانی پێـك دێنێـت , لەسـاڵی (١٩٨٧) دا ڕووبەرەکـەی دەگاتـە (٣٣٢)کـم٢, دانیشـتوانی ناوەنـدی قـەزای کـەلار ٨٢٠٠٤ کەسـە و چڕییەکـەی دەگاتـە (٢٤٧) کـەس , ڕووبەر/کـم٢, لـە (٢٠١٢) ەدا ژمـارەی دانیشـتوانەکەی دەکاتـە ١٨٤٩٧٣ کـەس ڕووبەریـش (١٧٥٠،٧٥)کم٢بەرێـژەی (١٤،٨٪) لـە کـۆی پارێـزگای سـلێمانی پێـك دێنـێ و (١٤٪) ڕوبـەری گشـتی لـە ئیـدارەی گەرمیـان، ئێسـتاش کـەلار ناوەنـدی ئیـدارەی گەرمیانـە

١. دعبدالله غفور ,کوردستان (دابەشی کارگێری و تریتوری١٩٢٧-١٩٩٩٧)چ٢,سلێمانی ,٢٠٠٣

٢. صبری الهیتی و صالح فلیح حسن ،جغرافیا المدن ،مدیریه دار کتب لگباعه والنشر،الموصل١٩٨٦

٣. رزگار حاجـی حەمید،کـەلار میژویەکـی دێریـن و جوگرافیـای شـارێکی زیندوو،چاپخانـەی یاد،چاپـی یەکەم سـلێمانی،٢٠١٥

خاك :

خـاك بریتیـە لـە چینێکـی تەنکـی هەڵوەشـاوە کـە تاوێرەکانـی بەردینـی داپۆشـیوە و ئەسـتوویەکەی لـە نێـوان چەنـد سـانتیمەترێك یـان چەنـد مترێـك دایيـە خـاك لـە مـاوەی چەنـد سـاڵێکی کورتـدا دروسـت نابێـت بەڵکـو چەندیـن سـەدەی پێویسـتە ، بـۆ نمونـە دروسـتبونی (٥,٢) سـم لـە خـاك پێویسـتی بـە (٣٠٠ بـۆ ٩٠٠) سـاڵ هەيـە ، بـە پـێ ی ئـەو پۆلینـەی کـە زانـای هۆڵەنـدی (بیورنـگ) بـۆ خاکـی عیـراق لـە سـاڵی (١٩٦٠) ئەنجامـی داوە سـەیری نەخشـەی ژمـارە (١) بکـە، خاکـی ناوچـەی کـەلار لـە جـۆری خاکـی (قاوەیـی ئەسـمەرە) کـە خاکێکـی بـە پیتـە بـۆ کشـتووکاڵ ، بـە تایبەتـی کشـتوکاڵی دانەوێڵـە چونکـە رێـژەی مـادەی ئۆرگانـی تێـدا دەکاتـە نێـوان (١ – ٢٪) بـەڵام چینێـك لـە کلـس کۆبووەتـەوە لـە قووڵایـی (٢٥ – ٣٠) سـانتیمەتردا هەيـە ، لێکۆڵینـەوە کـراوە لـە سـەر هەمـوو پێدوانـەکان لـە ڕوانگـەی مۆرفۆلۆجـی و فیزیایـی و کیمیاییـەوە ، ئەنجامـەکان کاریگـەری گـەورەی کـەش و هـەوای دەرخسـت لـە سـەر گەشـەکردنی خاکەکانـی ناوچـەی کـەلار و جـۆری ئاسـۆکان ، ئەسـتووری خاکەکـەی ، جـۆری ئاسـۆ نیشانەکان ، کـە بریتـی یـە لـە ئاسـۆکانی سـەرەوە (epipedons) وە ئاسـۆکانی ژێـرەوە (endo pedons) هەروەهـا ئەنجامـەکان کاریگەریـی کـەش و هەوایـان دەرخسـت لـە سـەر بـڕو دا بەشـبوونی زۆرێـك لـە پێکهاتەکانـی خـاك ، خاکـی ناوچـەی کـەلار لـەم ڕێزبەندییـەی هەبـوو : لیتـە ، لم ، گڵ ، بەتێکـڕای (١,٢٣٥,٣٥٧,٣,٤٠٧ (گـم / کگـم خـاك بـە دوای یەکـدا ..

هەروەهـا خـاك بـە یەكێـك لە گرنگترێـن لە دەرامەتـە سروشـتیەكان دادەنرێت ، چونكـە ڕۆڵێكی كاریگـەری دەبینێ لـە بەدەسـت هێنانـی ئاسایشـی خـۆراك ، چونكـە پەیوەندییەكـی ڕاسـتەوخۆی بـە بەرهـەم هێنانـی كشـتوكاڵەوە هەیـە بـە ڕەگەزێكـی گرنـگ دانەنرێـت لـە پێدانـی هێـز و دابینكردنـی خـۆراك لـە سـەر ئـەو لێپرساویەتیـەوە دێـت كـە وڵات دەیگرێتـە ئەسـتۆ ، بەرانبـەر گەلەكـەی لـە كاتـی شـەڕ و ئاشـتیدا ، بـۆ بەدەسـتهێنانی خاكـی فـراوان و بەرهەمهێـن لەگـەڵ بوونـی دەرامەتـێ ئـاو لـە گرنگتریـن سـامانی سروشـتین بـۆ دەوڵـەت ، چونكـە مـرۆڤ ڕاسـتەوخۆ یـان بـە ناڕاسـتەوخۆ پشـت دەبەسـتێت ، بـە جۆرێكـی خـۆراك جـا ڕووەكـی بێـت یـان ئاژەڵـی ، هەروەهـا خاكـی ناوچـەی لێكۆڵینـەوە دەكــەوێتە نـاو پشـتێنەی ڕێـرەوی ناجێگیـر (anstable shelf) بـۆ ڕوون كردنـەوە بـە دیـاری كـراوی لـە پشـتێنەی شـوێنە كـەم نزمـەكان (low foldedzone) كـە ناوچـەی گـرد لـە خـۆ دەگرێـت ، هـەروەك دەكەوێتـە بەشـی باشـوری ڕۆژهەڵاتـی عیـراق كـە بـە ناوبانگـە بـە كەمـی ژمـارە و بەشـەكانی تـری هەرێـم درێـژ بوونەوەیەكـی تـری سـەرەكی لـە خـۆ دەگرێـت لـە باشـووری ڕۆژئـاوا و باشـووری ڕۆژ هـەڵات ئەمـەش بـە پشـتێنەی زاگـرۆس دەناسرێـت كـە لـە ژێـر كاریگەریـی جووڵـە ئالییـەكان كـە دەكاتـە ئـەو بـەری لـە سـەردەمی مایۆسـینی گـەڕاو بـۆ كانـی جیۆلۆجـی سـێەم .

بەپێی لێكۆڵینەوەی بیۆرینگ خاكی ناوچەی لێكۆڵینەیان لە قەزای كەلار بەم شێوەیە دیاری بكەین:

١- خاكی قەزای كەلار لەجۆری خاكی قاوەیی ئەسمەر دەدەنرێت ،كە خاكیكی زۆر بە پیتە ٠

٢- خاكی ئەم ناوچەیە كونیلە دارە ڕێكە بە ئاو دەدات بچێتە خوارەوە .

٣- ڕێژەی ماددەی ئۆرگانی گونجاوی تێدایە كە دەكاتە (١-٢٪).

٤- ئەستوری جیاوازە لە ناوچەیەكەوە بۆ ناوچەیەكی تر .

٥- بونی چینێكی كلسی لە قوڵایی (٢٥- ٣٥)سم

٦- ڕێژەی شۆرەكاتی كەمە لەهەندێ ناوچەی بچوكدا نەبێت .

٧- ڕێژەی مەوادەكانی كانزایی زیاترە لە مەوادی ئۆرگانی .

١) علی حسن الشلش جغرافیا التربە،جامعە البصرە،بدون سنە،

٢) لیلـی قارەمان،كتێبـی جوگرافیـای هەرێمـی كوردسـتانی عیراق،چاپخانـەی وەزارەتـی پەروەردە،چ١،هەولێـر ١٩٩٨

٣) د.سالم نعمت،كێوماڵكردن و پۆلێنی هەندێ خاك لە كوردستان سلیمانی ساڵی ٢٠٠٦

٤) نەخشـان محمـد ڕۆسـتەم خـان، جیمورفولوجیـە منگقـە كلار، دراسـە تگلبیقیـە ، جامعـە سـلیمانیە، رسالە ماجسـتیر ، غیـر منشـورە فـی الجغرافیـە، ٢٠١٠

ڕووەکی سروشتی

ڕووەکـی خۆڕسـك (سروشـتی) هـەروەك لەناوەکـەی دیـارە ئـەو ڕووەکانـە دەگرێتـەوە کـە لـە خـۆوە دەڕوێـن. دەشـتوانین بڵێـن بـاران هـۆکاری کارایـە لەدابـەش بوونـی ڕووەکـی خۆڕسـك لەهەرێمـی کوردسـتاندا، هەرچەنـدە ڕووەکـی خۆڕسـك بەگشـتی لـە کارلێکـی نێـوان ئاووهـەواو ڕووی زەوی هەرێمـدا هەیـە جیاوازییەکـی هاوتـاش لەڕووەکـی خۆڕسـکدا بـەدی دەکرێـت، ئـەم جیاوازییـەش لەنێـوان لێـرە و چیـاکان و گژوگیـای دەشـتەکاندا بـە ڕوونـی دیارە،سـەبارەت بـە ڕووەکـی سروشـتی ناوچـەی کـەلار دەکەوێتـە چوارچێـوەی گیـای سـتێپی شـێدارەوە کـە بارانـی ساڵانەی لـە نێـوان (٣٠٠-٥٠٠ ملـم) دایـە ڕووەکە کورتـە باڵاو تەمـەن دارەکان وەکـو تەروو،کونار،شـەبەلاح، عاگوڵ، هەروەهـا ڕووەکـە وەرزییەکانـی وەکـو، جـۆ ، کێویلـە، کنگـر، تۆڵەکـە، بەیبـوون، گیـاوو درکـی جۆراوجـۆری لـێ دەڕوێت،ئەمـە جگـە لـەوەی لـە کەنـار ڕووبـاری سـیروان چەندیـن جـۆرەداری وەکـو (بـی، پەڵـك، تـوڕك و ژاڵە) دەڕوێـت، بوونـی دارو درەخـت و سـەوزایی لەچەندیـن ڕووەوە سـود بەشـارەکان دەگەیەنێـت، لەلایەکـەوە هـەوای پیـس و دووکەڵـی کارگـە و ئۆتۆمبیلـەکان پـاك دەکاتەوە،لەلایەکـی تریشـەوە هاوسـەنگی پلـەی گەرمـی ڕادەگرێـت و لەهاوینـدا ئاووهـەوا فێنـك دەکاتـەوە. بەتایبەتـی بـۆ شـارێکی وەکـو کـەلار کـە هاوینەکـەی زۆرگەرمـە، بوونـی دارو سـەوزایی وەکـو بوونـی ئـاو و کارەبـا پێویسـتە چونکـە کارەبـا نـاو ماڵـەکان فێنـك دەکاتـەوە، بـەڵام شـار بەگشـتی گەرمـتر دەکات هەرچـی سـەوزایی پلـەی گەرمـی هەمـوو شـارەکان فێنـك دەکاتەوە,لـەم ناوچەیەدائـەم ڕووەکانـە سـوودیان لێوەرگیـراوە، چ وەك سـەرچاوەییەکی ووزە چ وەك لـەوەڕگای ئاژەڵ،وێـڕای سـوود لێوەرگرتنییـان وەك سـەرچاوەیەکی خـۆراك لەلایـەن خەڵکـی ناوچەکەوە،ناوچـەی لێکۆڵینـەوە دەکەوێتـە هەرێمـی ئاووهـەوای نیمچـە وشـکی ڕاگوازراوی نێـوان ئاووهـەوای شـێداری باکـوور و ئاووهـەوای وشـکی بیابانـی لەباشـوورداو بەهـۆی جیـاوازی بـڕی بارانـی داباریـوەوە لـە شـوێنێکەوە بـۆ شـوێنێکی تـر جـۆرو چـڕی ڕووەکـی سروشـتی دەگۆڕێـت بەگشـتی تاوەکـو لـە باشـورەوە بـەرەو باکـوور هەڵکشـێن چـڕی و درێـژی ڕووەکەکـە و جۆرەکانـی زیـاد دەکات, گرنگتریـن ڕووەکەکانـی ئـەم ناوچەیـە بریتیـن لـە ڕووەکـی کورتـە بـاڵاو تەمـەن درێـژەکان وەك (تـەرو , عاگـوڵ , شـەپەڵاح , کونـار) هەروەهـا ڕووەکـە وەرزییـە تەمـەن کورتـەکان کـە لەبەهارانـدا لـەم ناوچەیـەدا دەڕوێـن وەك (جۆکێویلەیـە , کنگـر , تۆڵەکـە , گوڵاڵـە سـورە , گوڵاڵـە زەردە , بەیبـوون , چاوبازەلەگـەڵ هەنـدێ دڕك و گیایـی بەهـارەی تـر جگـە لەمانـەش لـە کەنـاری ڕووبـاری سـیرواندا چەنـد جۆرێـك ڕووەکـی تایبەتـی دەڕوێـن گرنگترینیـان (داربـی , دارپەڵـك , دارژاڵـە , قامیـش و زەل) .

١- جەزا توفیق تالیب ،جوگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق،کۆمەڵێك مامۆستای زانکو،چ ٢،ساڵی ١٩٩٩

٢ -دەربازمحەمەد ، کەلار لە لادێوە بۆ شار،چاپخانەی چوارچرا،چ٢ ، سلیمانی ٢٠١٠

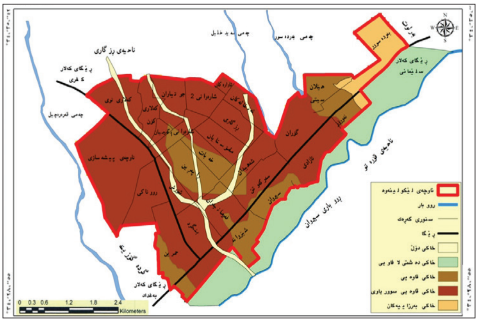

گردە گۆزینە

ئەحمەد محەمەد قادر

ناوی گردەگۆزینە

بەناوی گردێکەوە ناونراوە کە تورەکە ڕێژە و گۆزە و خشتی سوورەوە کراوی تێدایە (واتا گردێ گۆزەی تیدابێ).

شوێنی گردەگۆزینە لە کۆندا

ئەم گردە بەنزیکی ٥٠ مەتر, دەکەوێتە لای ڕۆژهەڵاتی ڕاستە شەقامی (کەلار ـ جەلەولا) وە, لای ڕۆژهەڵاتیەوە چەمی سیروانە و گەرمکیك کە سەرچاوەکەی لەبنی گردەکەوە هەڵدەقوڵێ ئاوێکی پاك و سازگار و شیرینی هەیە , هەڵبژاردنی ئەم شوێنەش بۆ نیشتەجێبون, پەیوەندی بەم کانیاوەوە هەبووە (کورد دەڵێ : ئاوو ئاوەدانی) ئەم کانیاوە بێشومار ماسی تێدابوو, خەڵکی ناوچەکە دوازدە مانگە ڕاوەماسییان لێدەکرد, درێژییەکەی نزیکەی یەك کیلۆمەتر دەبوو, دەڕژایە ئاوی سیروانەوە, شوێنێکی گەشتیاری سروشتی بوو ئەمبەرو ئەوبەری داربوو, نزیکەی ٣ مەتر قوڵا بوو, هێندە ڕۆشن بوو بنی دیاربوو, بەچاوی خۆم ماسیم تێدا بینیوە نزیکەی ٢٠ کیلۆ دەبوو, بەقولاپ و تۆڕی دەستی و سەبەتە ڕاویان تێدا دەکرد..ئێستا بە هۆی زێراب و دەرمانی جۆراو جۆر بۆ ڕاو پێدەچێ بە دەگمەن ماسی تێدامابێ و کەڵکی خواردنەوەش بگرێ ... گۆڕێك لەسەر ئەم گردەیە بەناوی (خولە شێت) خەڵکی بۆ شیفای ژان و با سەردانیان دەکرد و نان و میوەیان لەسەر دادەنا. گازینۆی بەگزادەکان بە دووری ٥٠ مەتر دەکەوێتە باکوری ئەم گردەوە لە حەفتاکانەوە بونی هەبووە و ئێستاش ماوە..

قەڵای شێروانەوە بە نزیکی (٢) کیلۆمەتر دەکەوێتە باکوری ئەم گردەوە، پردی گردەگۆزینە کە لەسەروبەندی شەڕی (عێراق ـ ئێران) دروستکراوە لە هەمان شوێنی پردێکی کۆن , کە بە (پاکۆپری) ناسراوە مێژوویەکی نادیاری هەیە, شێروانە بەبنکورەوە دەبەستێ, واتە ئەمبەرو ئەوبەری سیروان, درێژییەکەی نزیکەی (٦٠٠) مەتر دەبێت, دەکەوێتە باشوری ڕۆژهەڵاتی ئەم گوندەوە, لەم ڕێکەوتەدا حکومەتی هەرێمی کوردستان خەریکی بەدووسایدکردنیەتی.

کێ بەردی بناغەی ئەم گوندەی داناوە ؟

ئەم گوندە لەسەر دەستی بنەماڵەی خوالێخۆشبوو (کوێخا حەسەن) کە سێ برابوون, بە ناوەکانی (حەسەن, عەبدولرەحمان, محەمەد) لە عەشیرەتی زەنگەنە ئاوەدان کراوەتەوە , پێدەچێ بنەماڵەی شێخ محەمەدی شێخ وەسمان و بنەماڵەی (سید خەلیل) یش لەسەروبەندی ئەم ئاوەدانکردنەوەدا بووبن.

باپیرەی من لە ناوەڕاستی سییەکان و لەتەمەنی (٧٠) ساڵیدا کۆچی دوای کردووە, شوێنی لە دایکبوون و کۆچی دوایی لەم گوندە بووە, سەربە تیرەی زەنگەنە بووە, بۆیە پێدەچێ مێژووی ئەم گوندە دەوروبەری (١٥٠) ساڵ پێش ئێستا بکات.

پاشان بەهۆی زۆربوونی ژمارەی خێزانەکانەوەو بەرتەسکی شوێنەکە, گواستویانەتەوە ئەوبەری (خڕە شێت)

شـوێنی ئێسـتا و شـارە دێـی گردەگۆزینـە, تـا ڕاگواسـتنی ناوچـەی بنکـورە بەهـۆی نسـکۆی سـاڵی (١٩٧٥) ی شۆڕشـەوە عەشـیرەتەکانی زەنگەنـە , سـەید (سـەید پاساری خـۆر) , گەلاڵـی لـەم گونـدە بـوون, نزیکـەی (٥٠ بـۆ ٦٠)ماڵێـك بـوون. ئێسـتا شـارەدێیەکی گەورەیـە و نـەك عەشـیرەت بەڵکـو نەتـەوەی جیاوازیشـی تێـدا نیشـتەجێیە.

*لـە کۆتایـی حەفتاکانـدا (بوژانـەوەی لادێـکان) هەبـوو , تیمێکـی وەرزشـی سـەردانی ئـەم گوندەیـان کـرد ,پـاش ڕاوێـژ , تەنهـا خانوویەکیـان لەسـەر شـەقامەکە دەستنیشـان کـرد و هەمـوو پێداویستیەکانی (تۆپـی پـێ) یـان هێناو دوو ڕاهێنـەر یەکێکیانـم بیـرە نـاوی (م.شـکر) بـوو, هەڵەنەبم لـە جەلـەولاوە دەهاتن, هەفتـەی دووجـار ڕاهێنانیان پـێ دەکردیـن تـا ئـەوکات ئێمـە لـە کـۆڵان و شـوێن خەرمانـەکان یاریـمان دەکـرد. ئـەو ژوورەی پێداویسـتی وەرزشـی تێـدا بـوو خوالێخۆشـبووان (محەمـەد شـەریف ـ حەمـە دێـز) و (نامـق عەلـی شـوان) پاسـەوانی بـوون. پاشـان هـەر لـەم چوارچێوەیـەدا دووبـواری دیکـە زیادکـران, بـواری پەلـەوەر و باخـداری , ئـەم بەشـەی بوژانـەوە لەلایـەن کشـتوکاڵی کـەلارەوە نێردرابـوون کەسـێك بـوو بەنـاوی (م.ئیبراهیـم), نزیکـەی (١٠٠) مریشـکی سـوری مەسـڵەحەیان هێنـا و بـە پێداویسـتی و خواردنـی پێشـکەوتووەوە لەماڵـی خوالێخۆشـبوو (حاجـی محەمـەد ساڵەح) کـە موختـاری گونـد بـوو, ژوورێکیـان بـۆ گـرت و هەفتانـە سـەردانیان دەکـرد, بـۆ ئـەوەی ئـەم کەرتـە چـالاك بکـەن و دانشـتوانی گونـد لـەم بـوارەوە هۆشـیار بکەنـەوە ,چونکـە ئـەوکات مریشـك لـە ژێـر دارو پـەردودا کاتێکـت دەزانـی بـە لانـێ جوجکـەوە دەهاتنـە دەر ,بەبـێ ئـەوەی خـاوەن مـاڵ ئـاگای لـێ بێ..ئێسـتا دەیـان کێڵگـەی بـە خێوکردنـی مریشـك لـە دەورو بـەری ئـەم گونـدەدا هـەن.

هەمـان ئـەم تیمـە سـەردانی خـاوەن باخەکانـی گوندەکەیـان دەکـرد و هۆشـیاری و دەواودەرمانـی باخدارییـان دەدانـێ, بیرمـەو خۆیشـم لـە ناشـتنی نەمامەکانـدا بەشـداربووم, نزیکـەی (١٠٠) نەمامـی پرتەقاڵیـان هێنـا لـە زەوییەکـی خوالێخۆشـبوو (جەبـار جـواد) لـە بـەری کارێـزە, لەسـەر بنەمایەکـی زانسـتی ناشـتیان, بـۆ ئـەوەی ئـەم کەرتـەش بـە شـێوازیکی زانسـتی پێشـبخەن و بەرهەمـەکان تەنهـا لـە سـنوری خێزانیـدا نەمێنیتـەوە، کـە ئێسـتا دەیـان بـاخ لـە دەورو بـەری ئـەم گونـدە هـەن.

لـەم سـێ کەرتـەدا (وەرزشـی, پەلـەوەر, باخـداری ...) تیپـە وەرزشـێکە و چەنـد کەسـێکی دیکـە بەشـدار بوویـن وایـان ڕاهێنایـن کـە ببینـە چاوسـاغ و وشـیاری بگەیەنیـن نزیکـەی دوو سـاڵ ئـەم بووژانەوەیـە بـەردەوام بـوو دواتر بەشـە وەرزشـێکەیان گواسـتەوە کـەلاری کـۆن و مریشـکەکانیان بـۆ خـاوەن ماڵەکـە و درەختـی پرتەقاڵەکانیـان بـۆ خـاوەن باخەکـە بـە جێهێشـت, بەنـدە بەشـدار بوویەکـی کارای ئـەو بووارانـە بـووم (ئـەم شـاهێدیە بـۆ مێـژوو دەدەم),.ئەمـە سـەرەتایەکی بـاش و بـە سـودی وشـیاری بـوو , کاریگـەری خـۆی لەسـەر دانشـتوانی گوندەکـە بەجێهیشـت تـا ئێسـتاش ئـەو بوارانـە برەویـان هەیـە، ئێسـتا (١٨) تیپـی وەرزشـی تۆپـی پـێ لـەم گونـدە هـەن‌و دەیـان کێڵگـەی پەلـەوەرو ئاژەڵـداری جۆراوجـۆرو, سـەدان پارچـە بـاخ و باخچـە, ژمـارەی دانیشـتوانی ئـەم گونـدە ئێسـتا (٣ هـەزار) مـاڵ و نزیکـەی (١٥ هـەزار) کـەس دەبـن.

کارێزەکانی ئەم گوندە

ناوچەکـە بـە گشـتی و ئـەم گونـدە بەتایبەتـی بـە پـێ دیاریـدەکان هـەزاران سـاڵ پێـش ئێسـتا ئـاوەدان بـووە و پـێ دەچـێ قـەلای شـێروانە مەڵبەنـدی فەرمانڕەوایـی ئـەم ناوچەیـە بووبێت.

١ـ کارێزێـك کـە پـێ دەچـێ لـە نزیـك گەڕەگـی بەردەسـوورەوە (کونـا کونـا) ئاویـان لـە ڕووبـاری سـیروانەوە

ترازاندبێ ,بۆ ناوچەکانی زەنگاباد , چونکە لەچەم و خڕێکی نزیك گەڕەکی ئەندازیاران بەڕوونی دەردەکەوێ و حکومەتی هەرێم بە کاڵ و کرچی نۆژەنی کردۆتەوە, چونکە بە هۆی دەرکەوتن و لافاوەوە داڕوخابوو, هەر ئەم کارێزە کە بەژێر کەلاردا گوزەردەکا جارێکی دیکە لە خڕی پونگڵە (خڕە شێت کۆکە ڕەشە) کە دەکەوێتە باکوری ڕۆژئاوای گردەگۆزینەوە بەدوری یەك کیلۆمەتر، جارێکیتر بە ڕونی و ئاشکرایی دەردەکەوێتەوە, لەبەردو قسڵا دروستکراوە, پانی و درێژی بەردەکان و شێوەی هەڵبەستن و ڕێرەوی ئەم کارێزەم لە گۆڤاری شێروانە بە وردترو بە وێنەوە پێشانداوەو نوسیوەتەوە، ئەوەی جێ سەرنجە ئەو بەردانەی کە پایەکانی پاکۆپریان لێ دروستکردوە ,لەگەڵا ئەو بەردە تاوێرانەی بۆ بەرگری لە ئاوی سیروان وسەلامەتی پاکۆپری بەکار هاتون , هەمان ئەم بەردانەن کە ئەم کارێزانەیان لێ درووستکردوون.

٢-کارێزێکی دیکە کە بە ژێر ماڵی (جەماڵ حسێن حەسەن) دا تێدەپەڕێ بە قوڵی نزیکەی (٥) مەتر کە ناوبراو لە کاتی هەڵکەندنی بیری ئاودا ڕێکەوتی ئەم کارێزەی کردو بەرێکەوت تەرمێکی لە کارێزەکەدا دۆزیەوە کە ڕاکشابوو ئێسکو پروسکەکەی وەك خۆی و بێ شکان مابوو، ئەم وردەکاریەش لە کەناڵی (کوردسات یان خاك) وەختی خۆی بڵاوکرایەوە. دیارە ئەم کارێزەش لە سیروانەوە ترازاوە کە ڕێرەوو ئاڕاستەکەی لەگەڵ تەریبی سیرواندا نێوانیان نزیکەی (٢٥٠) مەتر دەبێ.

٣-کونا کەمتیارەکە, ئەم کارێزەش دەکەوێتە ناوەڕاستی گردەگۆزینە, لەنزیك ماڵی خوالێخۆشبوو (سەعید مامەخان) بە دووری چەند مەترێ, دەمی ئەم کارێزە نزیکەی (٥) مەتر لە سیروانەوە دورە ,ئێستا ئاستی سیروان نزیکەی (٧ بۆ ٨) مترلە ئاستی دەمی ئەم کارێزە نزمترە، بەم پێیە ئاوی سیروان سەر چاوەیەکی گرنگ بووە بۆ ئاوەدانی ناوچەکە.

سەوزەی گردەگۆزینە :

پاش ڕاپەڕین و گەمارۆی ئابوری سەر عێراق و کوردستان بە تایبەت , خەڵکی ناچار بوون بەشێ لە حەوشەکەیان بکەنە سەوزە , دواتر شارەزایی و پێداویستی خەڵك ئەم کارەی فروانترکرد (وەك دەڵێن پێویستی دایکی داهێنانە), بیری ئیرتیوازی (ناعور) لە زەوییە کشتوکاڵیەکاندا لێیدەن و هەڵکەنن , ئیتر هەموو جۆرە سەوزەیەکیان لێ دەوەشاند , تاوای لێهات لە ڕووی چۆنیەتی و چەندایەتیەوە سەوزەی گردەگۆزینە ناوبانگی دەرکردو دەگەشتە زۆربەی شارو پارێزگاکانی دەوروبەر, تەنانەت سەوزەکانی شوێنەکانی دیکەش هەر هاواریان لێ دەکرد سەوزەی گردەگۆزینە , چونکە بە ئاوی پاك و لە زەوی بەپیتدا بەرهەم دەهات، بەجۆرێك بووە سەر چاوەی بژێوی و گوزەرانی هەزاران خێزان , بە ئێستاشەوە.

قۆناغەکانی فراوان بوونی گردەگۆزینە :

١-بەهۆی ڕاگواستنی گوندەکانی قەزای خانەقین , پاش تیاچونی شۆڕشی ١٩٧٥ .

٢-دوای پرۆسەی ئەنفال و ڕوخاندن و چۆڵکردنی لادێکان.

٣-دوای ڕاپەرینی بەهاری ١٩٩١ و گەمارۆی ئابوری سەر عێراق , چونکە ئەم گوندە زەوی باش و بەراوی هەبوو ,خەڵکی بۆ ژیان ڕوویان تێدەکرد.

(یادی ٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

٤-دوای ڕزگار کردنی عێراق لە سەر دەستی هاوپەیمانان و پاشتر هاتنی تیرۆر و دواتر داعش. ئەمانە بوونە هۆی کۆچی خەڵکی ناوەڕاست و ناوچە مەترسی لەسەرەکان بۆ ئەم سنووره بەتایبەت گوندی گردەگۆزینە, چونکە هەلیکارو ژیانی تا ئاستێك تێدابوو, لە ڕووی ئیداریشەوە بە بەراورد لەگەڵ شارەکان گرفتی ئیداری کەمتربوو بۆ ئاوارەکان.

جوگرافیای گردەگۆزینە :

- دەکەوێتە سەرشەقامی کەلار ـ جەلەولا .

- لە ڕۆژهەڵاتیەوە ئاوی سیروان بە تەنیشتیدا دەڕوا.

- لە ڕۆژئاوایەوە زنجیرەیە تەپۆڵکە کەبە (جەوەڵە بچوك) ناسراوەو و گوندی (دێبنە) کە نزیکەی (٣) کیلۆمەتر لێوەی دووره..

-بەدوری (٢) کیلۆمەتر دەکەوێتە باشووری قەڵای شێروانەوە.

-لە باشوریشەوە، گوندی گێژەکان (بەزۆری عەرەب نشینن و ڕەنگە (٥٠ بۆ ٦٠) ماڵێك بن.. ئەم گوندە (گردەگۆزینە) نزیکەی (٢) کیلۆمەتر لە سنووری پارێزگای دیالەوە دووره, لە ڕووی ئیدارییەوە وەك گەڕەکێك لە گەڕەکەکانی قەزای کەلار مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت, گەرچی شارەوانی تایبەت و بنکەی تەندروستی و بنکەی پۆلیسی تێدایە.

دیمەنێك لە گردەگۆزینە

وتاری یەکەمین فیستیڤاڵی ٤٦ هەمین ساڵیادی بەقەزابوونی کەلار

ئەگەرچی دڵی سەردەمی لاویم
بڵێسەی بەرزی کوردستانم بوو

بازووی بەهێزو چنگی خوێناویم
نیشانەی زەبری تێکۆشانم بوو

بەڵام پیرییەکەم سوتێنەرترە
چونکە نەك هەر دڵ بوونم ئاگرە

بەناوی خوای گەورەو میهرەبانەوە

ئامادەبوانی خۆشەویست، خوشك و برایانی بەڕێز

بەناوی لیژنەی ئامادەکاری یەکەم فیستیڤاڵی بەقەزابوونی شاری کەلار فرە فرە بەخێربێن ...

ئامادەبوانی بەڕێز

٤٦ ساڵ پێش ئێستا لەوەها ڕۆژێکدا ئەم شارە لە دووسێ گوندی دوورە دەستەوە، وەکو (کەلاری کۆنو بنگردو حەمەی کەریم) زیاتر هیچی تر نەبوو، بەڵام لەناکاو لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەوکاتەی عێراقەوە، بەبڕیارێکی فەرمی بەنووسراوی ژمارە (٣٧) مادەی (٥) لە یاسای پارێزگاکان ژمارە (١٥٩) ساڵی (١٩٦٩) کرا بە قەزایەکی سەربەخۆ و ناویشی لێنرا قەزای کەلار.

دەبێ بپرسین هۆکاری پێ بوو کە کەلار بکرێت بەقەزا و شارێك لەم ناوەندەدا قوت بکرێتەوە، دەبێت ئەوەش لەبەرچاو بگرین و بزانین ئەم گوندە دوورە دەستانە بۆ کران بە قەزاو لەمەبەست و نیازەکانی ئەو بڕیارە بکۆڵینەوە.

لەدوای ٤٦ ساڵ ئێستا کەلار شارێکە، خاوەنی پێگەو جوگرافیایەکی زیندوو، ژمارەی دانیشتوانەکەی لە دووسەد هەزار کەس زیاترەو مێژوویەکی پڕ لە ڕووداوی جۆراوجۆری ساڵانی ڕابردووە، بەپێویستمان زانی لەوەها ڕۆژێکدا لە فیستیڤاڵێکی تایبەتدا ئەم ڕۆژە بکەین بەبەردی بناغەی ڕۆژی کەلار.

ساڵانی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو، شۆڕشی ئەیلولی خەڵکی باشوری کوردستانو ڕووداوە جەماوەریو بیری نەتەوایەتیو نیشتمانی لەناو دڵی زۆربەی خەڵکیداو لای دۆست و دوژمنانی کورد بوو بوو بەڕاستییەکی چەسپاوو گشتگیر، ڕژێمی لەناوچووی بەعسی عێراقی، تازە هاتبوونە سەر دەسەڵاتو لەچەند مانۆڕێکی گەورەی سەربازیدا، بەرانبەر بە شۆڕش و هێزی پێشمەرگەو خەڵکی کوردستاندا شکستی گەورەیان خوارد، هەربۆیە کەوتنە بیرکردنەوە لە گەمەی سیاسیو فریودانی جەماوەری دڵسۆزی کوردستان.

لەیەکەم کاردانەوەیاندا لە ١٩٧٠/٢/٢٨ ی سەدەی ڕابردوو دەرکردنی بڕیاری بەقەزاکردنی گوندی کەلار بوو، بەنیازی گڵاویان سڕینەوەی شارەکانی کفریو خانەقی بەهەموو گوندو ناحیەکانییەوە، لە تۆبۆگرافیای هەرێمی باشوری کوردستانو لەسەر نەخشەی کوردستان نەمێنێو وەکو ناوچەیەکی عەرەب نشین بلکێن بەعێراقی عەرەبییەوە.

دوای ئـەو بڕیارەیـان لـە ڕۆژی ۱۹۷۰/۳/۱۱ واتـە دوای ۱۱ ڕۆژ بەبڕیارێکـی فەرمـی ئەنجومەنـی سـەرکردایەتی بەعسـی عێـراق، دانـی نـا بەمافـی گەلـی باشـوری کوردسـتاندا، کـە بەبەیانـی یـازدەی ئـازار نـاسراوە، مـاوەی چوارساڵ گفتوگـۆو دانوسـان لەلایـەن سـەرکردایەتی کـوردو ڕژێمـی فاشسـتی عێراقەوە درێـژەی کێشـا، لەوماوەیەدا دەسـەڵاتدارانی عێـراق سـەدان گەمـەی سیاسـیو تیـرۆرو تۆقانـدنو نانبڕیـنو دەربەدەرکـردنو هەڵخەڵەتاندنـی کەسانی بەرژەوەندخـواز، دژی گەلـی کـوردو شۆڕشـەکەی ئەنجامـدا، تـاکار گەیشـتە مانـۆڕی سیاسـی نێودەوڵەتـی دژی ئـەم گەلـە سـتەمدیدەیە، دوای سـاڵێکی تـری پـڕ خەبـاتو شۆڕشـی چەکـداریو قوربانـی سـەرەنجام بەنێوەندگیـری ئەمریکا لەمانگـی ئـازاری ۱۹۷۵ لـە کۆنگـرەی ئۆپێکدا کـە نـاسراوە بـە (پەیمانـی جەزائیر) لەنێـوان سـەدام حسـێن کـە ئـەو سـەردەمە جێگـری سـەرۆك کۆمـاری عێـراق بـوو، لەگـەڵ محەمـەد ڕەزا شـای پەهلـەوی ئێـرانو هـەواری بۆمیدیـان سـەرۆکی ئەوکاتـەی جەزائیـر، شۆڕشـی کوردسـتان تووشـی داڕمـانو نسـکۆ هـات.

خەڵکـی شۆڕشـگێڕی نـاو شـۆڕش ناچارکـران نەگەڕێنـەوە بـۆ شـارەکانی کفـریو خانەقیـن، بەتایبەتـی خەڵکـی ناحیـەو گوندەکانـی ناوچـەی خانەقـیو ئەوناوچانـەی کـە ئێسـتاش پێـی دەڵێـن «ناوچـە کێشـە لەسـەرەکان» بەهـەزاران خێزانیشـیان دوورخرانـەوە بـۆ ناوەڕاسـتو باشـوری عێـراق کـە بەشـداری شۆڕشـیان کردبـوو.

سـاڵی ۱۹۷٦ کاتـێ بڵێسـەی شۆڕشـی نوێـی باشـوری کوردسـتان هەڵگیرسا، لەژێـر فشـاری ڕێکخسـتنەکانی شـۆڕشو هێـزی پێشـمەرگەدا، ڕژێـم ناچاربـوو ڕێگـە بەخەڵکـە دوورخـراوەکان بـدات بگەڕێنـەوە بـۆ شـارەکانی بەنـاو ئۆتۆنۆمـی کوردسـتان، کـە قـەزای کـەلار بەشـێك بـوو لـەو سـنوورە جوگرافیایـەی ناوچـەی ئۆتۆنۆمـی، هەڵبەتـە خەڵکـی ناوچـەی گەرمیـانو گەرمەسـێر هاتنـە کـەلار کـە نزیکتریـن شـوێن بـوو لەناوچەکانـی خۆیانـەوە.

هاتنـەوەی ئـەو ژمـارە زۆرەی خەڵکەکـە کـە قـەزای کـەلاری کـرد بەشـارێکی گـەورەو پـڕ جمووجوڵـی سیاسـیو کۆمەڵایەتـیو ئابـوری، لەبیرمـان نەچێـت ئـەو خەڵکـەی لـەم شـارەدا نیشـتەجێکران زیاتـر خەڵکانێکـی هەڵقـوڵاوی نـاو شـۆڕشو کوردایەتـی بـوون، هەربۆیـە ژمارەیەکـی زۆری خەڵکـی، جارێکیـتر بەهیـوای خۆڕێکخسـتنەوەی ناوماڵـی کـورد پەیوەندییـان کـردەوە بەهێـزی پێشـمەرگەو ڕێکخسـتنەکانەوە، ئـەم شـارە بەپێچەوانـەی بیـری شـۆڤێنی بەعسییەکان بـوو بەسـەنگەری پێشـەوەی شـۆڕشو کوردایەتـیو پەلوپـۆی هاویشـتە ناوچـە داگیرکـراوو زەوتکراوەکانیـان، لەلایـەك دەسـتی پێشـمەرگە دەگەیشـتە ئەوپـەڕی سـنووری خـوارووی کوردسـتان واتـە بەرزاییەکانـی حەمریـنو ڕێکخسـتنەکانی دەگەیشـتنە تـاك بەتاکـی ماڵـە کوردەکانـی بەغـداو ناوەڕاسـتو خوارووی عێراقیـش، بینیـمان ئـەم شـارە بـوو بەچقڵـی چـاوی بەعـسو سوپاکەشـی.

گەرچـی بەعسـییەکان درێغییـان نەدەکـرد لەکوشـتنو ڕاودوونانـی دڵسـۆزانی کوردایەتـی، بـەڵام کەلارییـەکان سـووربوون لەسـەر دروشـمی خەبـاتو گیـان بـازیو ڕابـوون، تەنانـەت بەبەرچـاوی ئەمانـەوە دەیـان هـەزار، خەڵکـی سـڤیلی ناوچـەی گەرمیانیـان ئەنفالکـرد، ئـەوە بـوو بەهـۆی زیاتـر جۆشـدانی هەسـتی کوردایەتـیو سـووربوون لەسـەر داوا ڕەواکانیـان.

سـاڵی ۱۹۹۱ لەڕاپەڕینـە جەماوەرییەکـەو هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتاندا، ئـەم شـارە بـوو بەبورکانـی ئاگـرو بەرخـودان، شـوێن پێـی داگیرکەرانـی هەتاهەتایـە لەناوچەکـەدا سـڕییەوە، بـۆ چەندیـن سـاڵیش سـەنگەری پێشـەوەی ناوچـە ئازادکـراوەکان بـوو، تـا پرۆسـەی ئازادکردنـی تـەواوی عێراقـی.

ئەوەتـا بەبەرچـاوی هەموومانـەوە کـوڕە گیانبازەکانـی ئـەم شـارە بەخەبـاتو بەقوربانیدانیـان پێشـەنگی

(یادی ٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

شــەهیدبوونیان لەهەمــوو جەنگەکانــدا دژی داعــش‌و داگیرکەرانــی کوردســتان، نــاوی کەلاریــان گەیاندووەتــە لوتکــەی هەڵوێســتی مرۆڤایەتــی‌و پێکەوەژیــان.

ســەرەڕای ئەمانــەش کــەلار بــوو بەشــوێنێکی ئــارام‌و نیشــتەجێبوونی هــەزاران خەڵکــی ئــاوارەو لێقەومــاوی ناوچەکانــی تــری کوردســتان‌و عێــراق، تــاوای لێهــات کــەلار لەگوندێکــی ســادەو بچکۆڵــەوە ببێــت بەشــارێکی ئــاوا ئــاوەدان‌و بنکــەی بازرگانــی‌و بووژاندنــەوەی ناوچەکانــی تــری کوردســتان، ئێســتا شــاری کــەلار لەپێگــەو نەخشــەی جیهانیشــدا ناوێکــی دیــارە، ململانێــی پارێزگاکانــی تریــش دەکات، خاوەنــی دەروازەی بازرگانــی نێــوان عێــراق‌و دەوڵەتــی ئێرانــە، جگــە لــەوەش ئێســتا ئەم شــارە بــووە بەئیدارەیەکــی ســەربەخۆو بەڕێوەبــەری هەمــوو بەڕێوەبەرە گشــتییەکانی دەڤــەری گەرمیــان.

وەکــو دروشــمی لەوەپێشــمان دەبێــت ســووربین لەســەر ئــەوەی کــە کــەلار بکرێــت بەناوەنــدی پارێــزگای گەرمیــان‌و ئەویــش مافێکــی ڕەوای خەڵکەکەیەتی.

ئامادەبوانی بەڕێز

گەرچــی ئەمســاڵ بەهــۆی دارمانــی ئابــوری‌و نەبوونــی داراییــەوە، نەمانتوانــی بەکامــی دڵ، چالاکییەکانمــان گــەورەو فــراوان بکەیــن، نەمانتوانــی شــارەکەمان برازێنینــەوە، ئەمســاڵ بەخۆبەخشــی‌و هەوڵــی دڵســۆزی ڕۆشــنبیران‌و هونەرمەنــدان‌و خەڵکــە دڵســۆزەکەی هەرئەوەندەمــان پێکــرا، ویســتمان ئــەوە بســەلمێنین کــە کەلارییــەکان بەهەموومانــەوە، وەکــو چــۆن پێشــتر دەســتمان هەبــووە لەجوانترکردنــی شــارەکەمان، ئــاواش ئــەم ڕۆژە ٢/٢٨ هەمــوو ســاڵی بکەیــن بەنەریتــی ســاڵانەی شــاری کــەلار...

لەگەڵ ڕێزی بێ پایانی

لیژنەی ئامادەکاری فیستیڤاڵ

سوپاس بۆ ئامادەبوونتان سوپاس بۆ گوێ گرتنتان

٢٠١٦/٢/٢٨

چالاكییەكانی یەكەمین فیستیڤاڵی (٤٦) هەمین ساڵەی بەقەزابوونی كەلار

دلێر عەبدولڕەحمان

بەدروشـمی (كـەلار ناوەنـدی بووژانـەوەو گەشـەكردنی گەرمیـان) و بەچاودێـری شـەهاب ئەحمـەد محـی الدیـن، قایمقامـی قـەزای كـەلارو ئامادەبوونـی سەرپەرشـتیاری ئیـدارەی گەرمیـانو بەڕێوەبـەری ژمارەیـەك لـە بەڕێوەبەرایەتـیو فەرمانگـەو دامـودەزگا حكوومییەكانـی گەرمیـانو كـەلار، ڕۆژی ٢٠١٦/٢/٢٨، لەهۆڵـی ناوەنـدی وەرزشو لاوانـی كـەلار چالاكییەكانـی یەكەمیـن فیسـتیڤاڵی ٤٦ هەمیـن سـاڵەی یـادی بەقەزابوونـی كـەلار دەسـتپێكرد.

سـەرەتای مەراسـیمەكانی یەكەمیـن فیسـتیڤاڵی ٤٦ هەمیـن سـاڵەی بەقـەزای بوونـی كـەلار بـە كردنـەوەی پێشـنگایەكی فۆتۆگرافـی بەنـاوی (كـەلا لەچـاوی وێنەكانـەوە) دەسـتپێكرد كەلەلایـەن (دیـار ڕەشـید و دلێـر عەبدولڕەحـمان) ەوە ئامادەكرابـوو وەكـو ئاماژەیـەك بـۆ ٤٦ هەمیـن سـاڵەی بەقەزابوونـی شـارەكە ٤٦ فۆتـۆی سـەردەمە جیاوازەكانـی شـارەكەی لەخۆگرتبـوو لەهەمـوو بوارەكانـی كۆمەڵایەتـیو سیاسـیو پەروەردەیـیو وەرزشـیو هونـەریو خزمەتگـوزاری.

دواتـر لـە هۆڵـی وەرزشو لاوانـی كـەلار سـاڵەح هـەلاج وتـاری لیژنـەی ئامـادەكاری یەكەمیـن فیسـتیڤاڵی ٤٦ هەمیـن سـاڵەی بەقەزابوونـی كـەلاری خوێنـدەوەو تێیـدا هاتبـوو «٤٦ سـاڵ پێـش ئێسـتا لەوەهـا ڕۆژێكـدا ئـەم شـارە لـە دووسـێ گونـدی دوورە دەسـتەوە، وەكـو (كـەلاری كـۆنو بنگـردو حەمـەی كەریـم) زیاتـر هیچـی تـر نەبـوو، بـەڵام لەنـاكاو لەلایـەن دەسـەڵاتدارانی ئەوكاتـەی عێراقـەوە، بەبڕیارێكـی فەرمـی بەنـووسراوی ژمـارە (٣٧) مـادەی (٥) لـە یاسـای پارێـزگاكان ژمـارە (١٥٩) سـاڵی (١٩٦٩) كـرا بـە قەزایەكـی سـەربەخۆ و ناویشـی لێـنرا قـەزای كـەلار».

لەبەشـێكی تـری وتارەكـەدا ئامـاژە بەوەدرابـوو كـە « سـاڵی ١٩٩١ لەڕاپەڕینـە جەماوەرییەكـەو هێـزی پێشـمەرگەی كوردسـتاندا، ئـەم شـارە بـوو بەبوركانـی ئاگـرو بەرخـودان، شـوێن پێـی داگیركەرانـی هەتاهەتایـە لەناوچەكـەدا سڕییەوە، بـۆ چەندیـن سـاڵیش سـەنگەری پێشـەوەی ناوچـە ئازادكـراوەكان بـوو، تـا پرۆسـەی ئازادكردنـی تـەواوی عێـراق، ئەوەتـا بەبەرچـاوی هەموومانـەوە كـوڕە گیانبازەكانـی ئـەم شـارە بەخەبـاتو بەقوربانیدانیـان پێشـەنگی شـەهیدبوونیان لەهەمـوو جەنگەكانـدا دژی داعـشو داگیركەرانـی كوردسـتان، نـاوی كەلاریـان گەیاندووەتـە لوتكـەی هەڵوێسـتی مرۆڤایەتـیو پێكەوەژیـان».

لـە وتارەكـەدا جەخـت لەوەكرابـووەوە «گەرچی ئەمسـاڵ بەهـۆی دارمانی ئابـوریو نەبوونـی داراییـەوە، نەمانتوانی بەكامـی دڵ، چالاكییەكامنـان گـەورەو فـراوان بكەیـن، نەمانتوانـی شـارەكەمان بڕازێنینـەوە، ئەمسـاڵ بەخۆبەخشـیو هەوڵـی دڵسـۆزی ڕۆشـنبیرانو هونەرمەنـدانو خەڵكـە دڵسـۆزەكەی هەرئەوەندەمـان پێكـرا، ویسـتمان ئـەوە بسـەلمێنین كـە كەلارییـەكان بەهەموومانـەوە، وەكـو چـۆن پێشـتر دەسـتمان هەبـووە لەجوانتركردنـی شـارەكەمان، ئـاواش ئـەم ڕۆژە ٢/٢٨ هەمـوو سـاڵی بكەیـن بەنەریتـی سـاڵانەی شـاری كـەلار».

دواتریـش قایمقامـی قـەزای كـەلار وتارێكـی پێشكەشـكردو پاشـانیش لەلایـەن مامۆسـتا ئەحمـەد بـاوەڕ سـیمینارێك لەسـەر مێـژووی كـەلار بەڕێوەچـوو تێیـدا ئامـاژە بەدروسـتبوونی شـاری كـەلارو مێـژووی بـوون بـە ناحیـەو

بەقەزابوونـی شـارەکە درا لەگـەڵ ئامـاژەدان بەنـاوی ژمارەیـەك کەسـایەتی شـارەکە.

دواتریـش لەلایـەن تیپـی مۆسـیقای سـەنتەری چالاکـی گەنجانـی کـەلار ژمارەیـەم بەرهەمـی هونـەری پێشکەشـی ئامادەبـووان کـرا.

پاشـنیوەڕۆی هەمـان ڕۆژ لەسـەر قـەڵای شـێروانە بەئامادەبوونـی ژمارەیـەك بەرپرسـی حزبـیو حکوومـی پـەردە لەسـەر ماکێتـی قـەڵای شـێروانە لادرا کەلەلایـەن هونەرمەنـد (پشـکۆ محەمـەد ڕۆسـتەم) ەوە ئامادەکرابـوو، دواتریـش دانیشـتنێکی ئەدەبـی لەهەمـان شـوێندا سـازکرا.

پاشـنیوەڕۆی هەمـان ڕۆژ لەیاریـگای ناحیـەی ڕزگاری، یاریەکـی دۆسـتانە لەنێـوان تیپـی ڕۆژنامەنووسـانی بیـنراوی گەرمیـانو بەڕێوەبـەری فەرمانگەکانـی سـنووری گەرمیـان ئەنجامـدراو یارییەکـە بـە (٥) گـۆڵ بەرامبـەر بـە (٣) لەبەرژەوەنـدی تیپـی بەڕێوەبـەری فەرمانگەکانـی سـنوورەکە کۆتاییهـاتو لەکۆتایـی یارییەکەشـدا خـەڵات بەسـەر یاریزانانـدا دابەشـکرا.

شـەوی ٢٠١٦/٢/٢٨ لەکۆتـا چالاکـی ٤٦ هەمیـن سـاڵەی بەقەزابوونـی کـەلاردا، شـەوەدیدارێکی هونـەری لـە مۆزەخانـەی (سـاڵەحی کەلەپـور) سـازدرا.

فۆتۆستۆری یەکەمین فیستیڤاڵی ٤٦ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار

فۆتۆ: دلێر عەبدولڕەحمان

فۆتۆ: دلێر عەبدولڕەحمان

(یادی ٤٧ ساڵەی بەقەزابوونی کەلار)

فۆتۆستۆری کەلار لە چاوی وێنەکانەوە

ئامادەکردن و کۆکردنەوەی: دیار رەشید

پشتیوانی جەماوەری کەلار لەمانگرتوانی ساڵی ١٩٩٢... ئەرشیف: ئازاد عەلی

ئاهەنگی نەورۆز ساڵی هەفتاکان

تیپی هەڵبژاردەی کەلار ساڵی ١٩٨١...

پشتیوانی جەماوەری کەلار لەمانگرتوانی ساڵی ١٩٩٢... ئەرشیف: ئازاد عەلی

فیستیڤاڵی ساڵانەی چالاکی قوتابخانەکانی کەلار ١٩٩٣

تیپی کۆنفۆی کەلار ... ئەرشیف: وریا عەلی هاجەر

فلکەی ماسیەکە ٢٠٠٧... فۆتۆ بیلال سعید

ئاهەنگێکی جەماوەری لەسەر قەڵای شێروانە ١٩٩٦

مامۆستایانی قوتابخانەی کەلاری سەرەتایی

قەڵای شێروانە پێش نۆژەنکردنەوە

هەندێ لە ڕۆژنامەکانی کەلار ... فۆتۆ: دلێر عەبدولرەحمان

مامۆستایانی یەکەم قوتابخانەی ناوەندی لەکەلار ١٩٧١... ئەرشیف: حەسەن جاف

یەکەمین فیستیڤاڵی فۆلکلۆری گەرمیان ساڵی١٩٩٨ ئەرشیف:م.جەمال سعید

یەکەمین فیستیڤاڵی فۆلکلۆری گەرمیان ساڵی١٩٩٨ ئەرشیف:م.جەمال سعید

تیپی مۆسیقاو شانۆی کەلار ... ئاهەنگی نەورۆز ١٩٨٩.. ئەرشیف:احمد میکایل

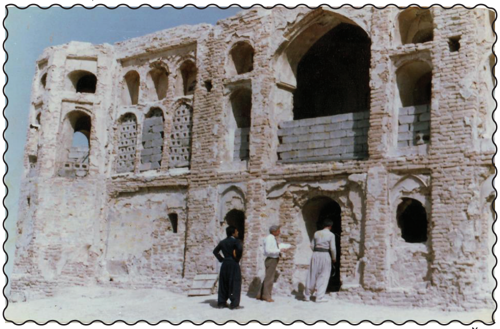

قەڵای شێروانە پێش نۆژەنکردنەوە

بۆ ڕیکلام

بۆ ئەوانەی باشترین هەڵدەبژێرن

چاپی فلێکس ، ستیکر ، مێش ، ئاڵا ، فۆڵدەر ، پروشور ، نامیلکە ، کتێب

پیتی بارز ، شاشەی لید ، تیشێرت ، ڕێزلێنان ، بزنس کارت ، وەصل و

دەیان جۆری ڕێکلامی تر...

0770 356 4190 – 0770 350 5361

facebook.com/amanj4press

amanj.design@gmail.com